Indiana University
FEB 13 1981
Library

SL PR

MOST

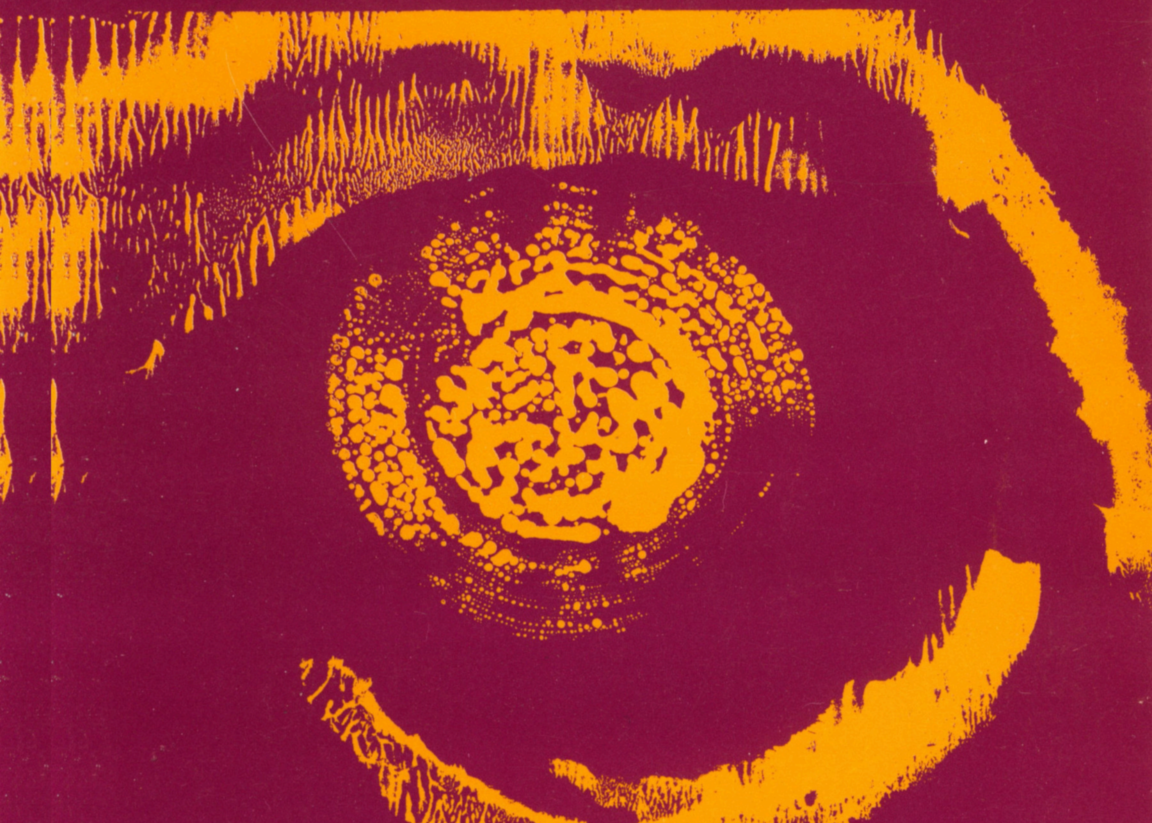

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE
ROČNÍK 27 VOLUME ČÍSLO 3—4 NUMBER

MOST 1980

ROČNÍK-VOLUME 27
ČÍSLO-NUMBER 3-4

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU ● A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

Vydáva Slovenský ústav, Cleveland, Ohio, USA ● Published by the Slovak Institute, Cleveland, Ohio, USA

Predseda: Osv. pán Jeronym Kováľ, OSB, opát kláštora svätého Andreja Svoráda ● President: Right Reverend Abbot Jerome Koval', OSB, Saint Andrew's Abbey

Redaktor: Rev. Mikuláš Šprinc ● Redakcia: Rev. Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, Wicliffe, Ohio, 44092, USA ● Administrácia: Revue Most, The Slovak Institute, 2900 East Boulevard, Cleveland, Ohio, 44104, USA

Vychodí v dvojčíslach dva razy do roka ● Predplatné: USA a Kanada $8.00. V ostatných krajinách $8.00 alebo protihodnota v tamojšej mene.

OBSAH:

Dr. Imrich Kružliak, Európa je našou spoločnou vlasťou *82* ● **Mikuláš Šprinc,** Sonety podvečerné *109* ● **James Writh,** Na jarmoku v Minnesote *(preložil A. Žarnov) 110* ● **Karol Strmeň,** Verše: (Na hlave čierna šatka — Na motýv z Hviezdoslava — Cvrček — Neznáma — Pôžička — Slepnúci básnik — Orly — Antistrófy k Sapfinej básni — Tieň — Nárek — *111* ● **J.M.,** Jesenná elégia *115* ● **James Writh,** Na verande za letného večera *(preložil A. Žarnov) 116* ● **Ján Okáľ,** Na panskom *117* ● **F.H.,** Kapitán a «Marína» *131* ● **Viliam Turčány** ideálny most k románskej Európe *137* ● **F.H.,** Spievajúce papuče*142* ●

ZAZNAMENÁVAME

Dr. Pavol Magura, Nad storočnicou encykliky Aeterni Patris *149* ● J.A. Mikuš, Prof. dr. Hermann Raschhofer *155* ●

KNIHY

Ján Okáľ, Karol Wojtyla,Profily — výber z básní *(preložil A.Žarnov) 157* ● **Ján Okáľ,** Náročný prierez slovenskými dejinami *159* ●

Obálka od majstra T. Kovalika
Úprava: Dobrá kniha ● Slovenský ústav Cleveland 1980 ● Printed in Canada by Friends of Good Books Cambridge, Ont. Canada.

Európa je našou spoločnou vlasťou

(Príspevok k histórii česko-slovenských vzťahov)

Dr. Imrich Kružliak

V živote národov nie je nič horšie, ako keď si susedia začnú rozbíjať obloky. Tento luxus si natrvalo nemôžu dovoliť ani malé národy v Strednej Európe. Ani Česi a Slováci, a vice versa Slováci a Česi nemôžu žiť natrvalo s resentimentom v duši. Európa, táto stará Európa je našou spoločnou vlasťou. Z jej antickej a kresťanskej kultúry a z jej humanistickej tradície sme vyrástli, a to poznačuje dosiaľ aj naše myslenie a náš život. Tu, v Európe, vedľa seba máme svoje miesto i svoje poslanie. Hľadať možnosti, ako ho najlepšie splniť — to je naša dejinná úloha.

Treba nám spraviť prísnu, kritickú sebaanalýzu v nejednom ohľade. V ničom nie sme si takými dlžníkmi ako v priznaní objektívnej pravdy; tej konkrétnej reality, ktorá tvorila a tvorí život národa. Je zvrchovaný čas, aby sme tak spravili. Slobodná časť osudov Slovákov i Čechov odohráva sa dnes v zahraničí, v exile, teda mimo vlasti. O to väčšia zodpovednosť padá na nás, aby sme sa zamýšľali nad našimi vzťahmi. Myslenie a činy exulantov patria tiež do dejín národa.

Hovoriť sami za seba

Každá generácia, ktorá má mravné svedomie a cíti zodpovednosť za vytváranie osudov svojho národa, za formovanie jeho túžob a požiadaviek, musí hovoriť sama za seba. Keby sme len opakovali myšlienky otcov, keby sme neboli schopní vlastnými predstavami a slovom obrodiť čas, v ktorom žijeme, žili sme nadarmo.

Pohľad na súčasný, ideologicky i politicky rozpoltený svet, zanecháva hlboké stopy aj v našich kritériách, v našej orientácii, v našom myslení a v našich počinoch. Na tomto sympóziu stretajú sa príslušníci staršej i mladšej slovenskej i českej generácie, aby spoločne, s cieľom objektívneho hľadania pravdy analyzovali vzťahy svojich národov vzhľadom na minulosť, prítomnosť i

budúcnosť, a aby na základe osudovej európskej spolupatričnosti viedli otvorený dialóg o všetkých otázkach, ktoré sa dotýkajú na jednej strane nás samých, na druhej strane nás a Európy. Schádzame sa tu s úmyslom slušným a vecným spôsobom hovoriť pravdu o sebe, o našich potrebách a cieľoch, ale aj o našich nedostatkoch a omyloch. Osobujeme si právo na všetko: na prísnu kritiku, obranu toho i onoho, dokonca aj na chválu všeličoho; len na jedno nemáme právo: navzájom si luhať. Naše prejavy zostanú svedeckou výpoveďou o našom zmýšľaní aj pre budúce časy. A máme čo povedať sebe, národu, svetu i dejinám.

V dejinných stopách

Nechcem preceňovať význam tohto stretnutia, ale čas a jeho problémy sú také vážne, že neviem či od pražského Slovanského zjazdu v júni 1848 stretli sa Slováci a Česi za vážnejších okolností. Ako vtedy i dnes ide o naše miesto v Európe. Ak Palacký na českej strane hovoril: Keby nebolo Rakúska, museli by sme ho stvoriť, Štúr zo slovenskej strany mu odpovedal: «Náš cieľ je zachovať nás... Vyslovme sa, že chceme ako samostatné spojené slovanské obce (to jest krajiny, pozn. aut.) stáť pod rakúskou ríšou.»[1] A pripomeňme si zároveň aj politickú filozofiu tohto prezieravého Slováka v ďalšom hodnotení vtedajšej situácie. Štúr proti Palackého austroslavizmu argumentoval slovami: «Nestačí, aby mali všetky obce (roz. krajiny, pozn. autora) len rovnaké politické práva, ale by samostatné boli».[2]

Maďarské krivdy na Slovákoch boli také veľké, že Štúr v nacionálnom zápale volal: «Najprv sa musí Maďar zničiť a potom nech spojí Dunaj tieto obce».[3] Nie, nechceme a nesmieme, nech by akékoľvek boli naše resentimenty, opakovať so Štúrom «najprv sa musí Maďar zničiť», ale musíme a chceme aj z tohto miesta volať: Európa je našou spoločnou vlasťou! Samozrejme že slobodná a zjednotená Európa a v nej aj slobodné a na princípe národnej a štátnopolitickej rovnoprávnosti zjednotené národy strednej Európy.

---

1 Štúr Ľ., *Slovania, bratia,* s. 255-256, Bratislava 1956.
2 *tamtiež,* s. 257.
3 *tamtiež.*

Počiatky česko-slovenských vzťahov

Česko-slovenské vzťahy sú také staré, ako sú staré naše dejiny. Do kultúrneho vedomia našich národov vošli až za reformácie, kedy sa čeština dostala na Slovensko a potom za vyše 300 rokov bola slovenským spisovným jazykom. Slovenskí vzdelanci ju neraz nazývali «náš jazyk materský».[4] Ale slovenský kultivovaný jazyk «knižná čeština 15.-18. storočia ovplyvnila len celkom okrajove a nepatrne».[5]

Slováci prijali českú bibličtinu z núdze i potreby. Čeština bola v tom čase i diplomatickým jazykom v Uhorsku a Poľsku. Ako takú ju prevzali i Slováci, ktorí ju užívali najprv len ako administratívno-právnu reč proti latinčine, lebo bola zrozumiteľnejšou a prístupnejšou ľudu. To znamená, že jej funkcia na Slovensku «bola spočiatku veľmi obmedzená».[6] A aký bol osud tohto jazyka na Slovensku od začiatku? V čistej forme ju Slováci neužívali nikde. Zámerne ju slovakizovali do tej miery, že v nej nachádzame výrazy (boženík, zbojníctvo, haluz, úžera, vrece, robota, svák, ujec atď.), ktoré čeština neužívala.[7] Autor úvodu k Prešpurskému latinsko-českému slovníku v 15. st. vyčítal slovenským študentom, že «krívia» čistotu českého jazyka.[8]

Reformácia «nadviazala na tieto základy» a začala v 16. st. používať češtinu ako liturgický jazyk a od polovice 16. st. stáva sa čeština na Slovensku aj spisovným jazykom.[9] Ale ani slovenskí evanjelici «nepoužívali češtinu v aktívnom dorozumievacom styku».[10]

Keď hovoríme, že česká bibličtina udržala svoju vládu na Slovensku vyše 400 rokov, tu je potom na mieste otázka: ako je možné,že sa Slováci nepočeštili napriek 400-ročnej vláde češtiny? V tom je ten tajomný fenomén slovenského života, ktorý robil a robí zázraky v jeho dejinách. Pomohol mu v 13. st. prežiť tatar-

4. Tibenský J., *Dejiny Slovenska slovom i obrazom,* Martin 1973, s. 148.
5 Doruľa J., *Slováci v dejinách jazykových vzťahov,* Bratislava 1977, s. 40-41.
6 Mišianik J. a kol., *Dejiny staršej slovenskej literatúry I.,* Bratislava 1958, s. 76.
7 Doruľa J., tamtiež, s. 34 a n. — Stanislav J.: *Zur Frage der Slowazismen in den alttschechischen Denkmälern Zeitschrift für Slawistik 1,* 1957, st. 58-70, 1956, 2, s. 37-51.
8 Holotík Ľ. a kol., *Dejiny Slovenska I,* Bratislava 1961, s. 253.
9 Mišianik J., *tamtiež,* s. 77-78.
10 Doruľa J., *tamtiež,* s. 42.

ské pleny, vtedy Slováci bránili Európu, pomohol mu prežiť poldruhastoročnú okupáciu Dolného Uhorska Turkami a trvalé turecké prepady slovenského územia v 16. a 17. st., pomohol mu prežiť mohutné sťahovanie Slovákov na vyľudnené územia v Dolnom Uhorsku po odchode Turkov, keď karlovacký mier r. 1699 uzavrel «krvavú kapitolu tureckého panstva na Strednom Dunaji»[11] — a to všetko znamenalo státisícové straty slovenského obyvateľstva.V druhej polovici 19. st. prišla k tomu ešte masová emigrácia Slovákov do USA, kde ich okolo r. 1900 bolo už 700 tisíc. Po tatárskom plene v polovici 13. st. bolo slovenské obyvateľstvo tak zdecimované, že v nasledujúcich obdobiach vedelo prijať tisíce nemeckých kolonistov, ktorých počet v 14. st. narástol až na 500 tisíc. A napriek tomu všetkému v tomto divokom stredoveku Slováci nepodľahli ani maďarskému, ani nemeckému a ani českému náporu. A v polovici 15. st. bola už situácia taká, že sa ustrašené uhorské stavy obracali depešou na pápeža, kde sa sťažovali: «V horných častiach nášho kráľovstva zavádzajú zbojníci Česi husitské kacírstvo, takže na Spiši a Šariši je viac kostolov, kde sa prijíma pod obojím spôsobom».[12] To je dôkaz, že slovenské ľudové sebavedomie aj pod vplyvom vlasteneckých a demokratických tendencií reformácie stávalo sa nebezpečným pre feudálne vládnuce vrstvy.

Počiatky formovania slovenského národa

U početných, aj vzdelaných Čechov platí dosiaľ predstava, že sa Slováci stali národom až zásluhou ČSR po r. 1918. Tu sa začína jeden z veľkých omylov, ktorý je potvrdením, ako málo poznajú Česi slovenské dejiny a stáročné úmorné túžby a snahy Slovákov, ich národné a politické obrany, žaloby, zápasy a odpory, aby sa udržali ako národ.[13]

Uhorský kronikár Anonymus, notár kráľa Belu III., už v 12. st. rozlišoval medzi «Bohemi et Sclavi Nitrienses», čiže medzi Čechmi a Slovákmi v Nitre. Už na začiatku 13. st. Slováci, ktorí tvorili hornú časť Uhorska, zhotovili si vlastný erb — dvojkríž na

---

11 Slovensko I. *Dejiny,* Bratislava 1971, s. 356.
12 Tibenský J., *tamtiež,* s. 141.
13 Tibenský J., *Chvály a obrany slovenského národa,* Bratislava 1965.

trojvrší — aby dokumentovali svoju identitu. Aj keď Slovensko, okrem obdobia Matúša Čáka koncom 13. a počiatkom 14. st., od zániku Veľkej Moravy netvorilo samostatnú politickú oblasť, žil tu slovenský ľud, ktorý sa aj za ťažkých podmienok v starom Uhorsku vyvíjal v samostatný národ.

Pojem «natio slavica» — národ slovenský — začal sa rodiť už v 14. st., od prvého národného «kádrovania» Slovákov pri ich prijímaní do cechov, za mešťanov a pod. S názvom «Slovák», miesto veľkomoravského označovania «Slovien-Slovieni», stretáme sa už v Thurócziho Kronike z r. 1488. Modlitba pri kázni zo Spišskej Kapituly z r. 1480 s textom v jazyku slovenskom [14] dokazuje rovnako, že vlastenecký duch žil na Slovensku už pred reformáciou. V Bratislave sa kázalo «moravským nárečím» už koncom 14. st.[15] Išlo tu o nárečie, akým hovorí ľud na západnom Slovensku od čias Veľkej Moravy. Súčasní jazykovedci tvrdia, že «v kultivovanom slovenskom jazyku existovala terminológia, ktorá sa utvárala a používala v slovenskom prostredí už v časoch pred preniknutím spisovnej češtiny na Slovensko».[16]

Tak sa stalo, že «z princípu dvojrečovosti sa vyvinul princíp samostatnej spisovnej reči slovenskej. Prečo? Lebo reč Slovákov a reč Čechov nestojí k sebe v pomere nárečí, ale v pomere samostatných rečí, a preto Slováci na základe ústrojnosti vlastného jazyka nikdy sa nevedeli naučiť po česky tak, aby to zodpovedalo ústrojnosti jazyka českého».[17]

V 17. a 18. st. pod vplyvom Trnavskej univerzity a rekatolizačného procesu sa vôbec zoslabuje český kultúrny vplyv na Slovensku. Slovenské vysoké školy v Trnave, Košiciach a Prešove vytvárali vhodné podmienky pre národotvorný proces Slovákov a formovanie jeho národnej ideológie.[18] To viedlo nakoniec k Štúrovej požiadavke, aby sa «Slovensko osamostatnilo ako osobitná 'korunná' krajina, vyňatá z uhorského rámca a podriadená priamo Viedni».[19]

---

14 Holotík L., *tamtiež,* s. 252.
15 tamtiež.
16 Doruľa J., *tamtiež,* s. 40-41.
17 Czambel S., *Slováci a ich reč,* Budapešť 1903, s. 205.
18 Butvin J., *Slovenské národno-zjednocovacie hnutie·* 1780-1848, Bratislava 1965, s. 173 — Slovensko 1. Dejiny, s. 346-347, 349, 363.
19 Butvin J., *tamtiež,* s. 6.

Vplyv osvietenstva — Nový vek Slovákov

Nová kapitola v česko-slovenských vzťahoch sa začína pod vplyvom osvietenstva. Po tom, čo Slováci museli zvádzať ostré národnostné boje v mestách už od 13. st., vítali s nadšením osvietenské reformy Jozefa II. V katolíckom generálnom seminári v Bratislave vzniklo vtedy Bernolákovo hnutie, ktoré vštepilo novú miazgu do slovenského života. Pritom Slováci ako národ sa mohli formovať iba v podmienkach národného útlaku. A predsa ohlas ich snáh zasahoval do celouhorských dejov. Napr. Ján Zápoľský bol vo vtedajších prameňoch nazývaný «tót király» (slovenský kráľ). A takisto nazývali aj Thökölyho. Fr. Rákoczi užíval zas v korešpodencii výrazy «tótság», «tót imperium».

Pojem «natio slavica» viedol tak v prvej vhodnej chvíli k vystúpeniu Antona Benoláka, ktorý r. 1787 zaviedol prvý spisovný jazyk slovenský (západnú slovenčinu) a potom k vystúpeniu Štúrovmu, ktorý v polovici 19. st. dáva Slovákom nielen definitívny spisovný jazyk (strednú slovenčinu), ale formuluje už jasne aj ich národno-politický a demokratický program a vedie ich do ozbrojenej revolúcie proti Maďarsku za politickú samostatnosť. Cesta slovenského národného obrodenia nebola však jednoduchá. Oba prúdy — Bernolákov i Štúrov — sa museli vyporiadať ešte so starým svetom Slovákov, reprezentovaným Kollárom, ktorý sa kŕčovito pridŕžal «československenčiny», ako začali mazývať biblickú češtinu, a to i napriek tomu, že Jungman r. 1836 písal Kollárovi: «V Čechách nikdy nebude se psáti, jakVy píšete;s nechutí odvracujeme se od toho sposobu. A to jest příčina, že i Vás ne již mezi naše, ale mezi jiného nářečí spisovatele klademe, a síce nářečí ne slovenského, jako jsou Bernoláci, ale ve fantasii utvořeného...»[20]

Toto Jungmanovo stanovisko predvídalo už pád slovakizovanej českej bibličtiny a bolo predzvesťou prebudenej národnej a jazykovej samostatnosti Slovákov. Pre budúcnosť platilo to, čo povedal J.M. Hurban: «Let poézie Kollárovej vznešený rozdrúzgal sa o skaly skutočnosti politickej a vzdelanosti rozumovej».[21]

Aj štúrovci vstupovali však do života cez česko-slovenské

---

20 *Kusý I. a kol., Dejiny slovenskej literatúry II.,* Bratislava 1961, s. 194.
21 *tamtiež,* s. 286.

spolky a národné i kultúrne česko-slovenské tendencie, až prišli k poznaniu, že národ možno zachrániť len slovenčinou ako vlastným spisovným jazykom. A že slovenčinu treba vniesť zo života do kníh.[22] Slovenčina bola i demokratickým prejavom zmýšľania štúrovcov. Ňou robili službu ľudu, ako to žiadal už P.J. Šafárik, keď volal: «dolu k národu». J.M. Hurban vtedy hlásal, že «nastúpil takú cestu, na ktorej odrazu sa spojí s ľudom, vysloviac jeho žiale jeho vlastnými zvukmi, jeho nádeje jeho vlastnou rečou».[23]

Rozpad umelého ilyrizmu na Balkáne aplikuje Hurban aj na umelú koncepciu československú a vyhlasuje: «My sme už dávno s Čechy v odporu, nyní to vystoupiti musí vážně. My jsme Slováci veskrze, v nás nic není českého, naše díla jsou plod ducha veskrz slovenského: proč nás tedy neuznávají Česi?»[24]

Spor vtedy bol, ako sa Slováci majú zapojiť do Slovanstva. Pýtali sa: Prečo «Slovák do Čecha... Čech teprve do Slovanstva. Proč ne zrovna Slovák — Slovan, Čech — Slovan, Horvat — Slovan...»[25] Štúr a s ním i Slováci si boli vedomí, že Česi sú im najbližším národom; chceli s nimi zostať v kultúrnom spoločenstve, ale Štúr «pri slovenčine stál celou dušou».[26] A práve proti slovenčine sa staršia generácia na čele s Kollárom a aj konzervatívna česká inteligencia, združená v Múzejnom zbore, stavali najviac. R. 1846 vydali proti slovenčine polemický spis «Hlasové o potřebě jednoty společného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky.» Nech odporci slovenčiny robili v Čechách i na Slovensku čokoľvek, jej zákonitý vývoj zadržať nemohli. Pochopila to aj pražská mládež. Preto keď Štúr prišiel 21. apríla 1846 do Prahy, mládež ho demonštratívne oslavovala na ulici i v spolku Slávia. A polemický spis «Hlasové» spálili na ulici. Dokonca i Havlíčkove noviny, ktoré sa najviac stavali proti Štúrovi, písali vtedy: «sláva zaměrům Štúrovým a Hurbanovým».[27]

V Čechách žila tradične predstava, že Slováci sú českým kmeňom a slovenčina českým nárečím. Nevedeli pochopiť, že

---

22 Kusý I., *tamtiež,* s. 305-311. — *Slovensko 1, Dejiny,* s. 477-483.
23 Kusý I., *tamtiež,* s. 307. — *Slovensko, Dejiny,* s. 449.
24 Slovensko. Dejiny, s. 479.
25 tamtiež.
26 Kusý I., *tamtiež,* s. 369.
27 Škultéty J., *O Slovákoch,* Martin 1938, s. 215, — *Slovensko· Dejiny,* s. 480.

hoci oba národy mali spoločný dávny slovanský pôvod, vyvíjali sa za vonkoncom rozdielnych historických podmienok, ktoré determinovali ich mentalitu, charakter, myslenie, túžby i ciele. A v tomto nechápaní odlišnej zákonitosti slovenského života spočívalo a dosiaľ spočíva jadro česko-slovenských sporov. Ale ako hungarizmus, ani tieto spory nemohli narušiť, nevládali narušiť etnickú integritu Slovákov, ktorí si aj v najťažších podmienkach národného života vedeli udržať kultúrnu pružnosť a tvorivosť[28] ako aj vnútornú dôveru v mravnosť a vieru.

Po Štúrovej revolúcii

Revolúcia, ktorú v r. 1848-49 viedol Štúr s pomocou Viedne a Čechov pod heslom «preč od Maďarov», sa skončila porážkou. Slovákov porazila politicky Viedeň, a Maďarov, ktorí povstali proti Viedni a vyhlásili nezávislosť Uhorska a detronizáciu Habsburgov, porazil ruský cár. Keď viedenská ministerská rada 9. októbra 1849 rozpustila elovenských dobrovoľníkov, nastal koniec revolúcie.[29] Všetky nádeje, ktoré vkladali Slováci do revolúcie, keď Slovenská národná rada 19. septembra 1848 vyhlásila na Myjave slovenskú samostatnosť a vypovedala štátny zväzok s Maďarmi, ležali na jeseň 1849 v prachu.

Keď sa pozeráme na slovenské štátoprávne požiadavky od jari 1848 do jesene 1849, sú medzi nimi návrhy na autonómne postavenie Slovenska v Uhorsku, na postavenie Slovenska ako korunnej krajiny mimo Uhorska a na «spoločný štátny zväzok s Čechmi».[30] Táto posledná eventualita bola zaiste predmetom rozhovorov aj na Slovanskom zjazde v Prahe. Štúr tu však nenašiel veľa porozumenia a dokonca aj česká pomoc jeho revolúcii bola viacmenej iba symbolická. Rozpory pre slovenčinu išli do takých dôsledkov. Nie div, že to u Slovákov po revolúcii vyvolalo roztrpčenie a nedôveru. Slováci videli, že boli opustení a preto sa usilovali o vyrovnanie s Pešťou,[31] ale Maďari sa vrátili po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (1867) k politike útlaku národností a ku koncepcii jednorečového a jednonárodného uhorského

28 Maťovčík A., *Anton Augustín Baník sedemdesiatročný,* Martin 1970, s. 21.
29 *Slovensko· Dejiny,* s. 502.
30 Zborník Slováci a ich národný vývin, Bratislava 1960, s. 182-212.
31 *tamtiež,* s. 213-228.

štátu, čo znamenalo smrť všetkému, čo nebolo a nechcelo byť maďarské.[32]

Až v druhej polovici 19. st. začali si zotročené Slovensko všímať niekoľkí českí básnici (Adolf Heyduk, Jan Neruda, Vítězslav Hálek a Božena Němcová, Jaroslav Vrchlický, Julius Zeyer, Svatopluk Čech) ako aj iní kultúrni pracovníci (Rudolf Pokorný, František Táborský, Jaroslav Tichý, Jaroslav Vlček, Jozef Holeček a iní). Na slovenskej strane sa J.M. Hurban v dvoch almanachoch Nitra (1876 a 1877) v zúfalstve vrátil k «československčine», aby aj tak vzbudil český záujem o postavenie Slovákov. Hurbanova snaha bola však literárnym anachronizmom. Čo tu najviac platilo boli medziľudské vzťahy, krásne najmä v pomere B. Němcovej k slovenským spisovateľom, Jaroslava Vlčka k Hviezdoslavovi a Škultétymu a ozývalo sa to aj z článkov Jozefa Holečka «Podejme ruku Slovákům» v Slovanských listoch (1880).

Na oboch stranách bolo tu plno nedôvery, ktorá vyplývala zo vzájomného nechápania sa. A «česko-slovenská zhoda» sa nedala umele vytvoriť.

Na kultúrnom poli česko-slovenskú vzájomnosť pestovali aj slovenskí študenti v Prahe, najmä v spolku Detvan, ktorý si založili r. 1882. Boli to menovite Ladislav Nádaši, Martin Bencúr (Kukučín), Jozef Gregor Tajovský, Mikuláš Schneider Trnavský, Milan Rastislav Štefánik, Vavro Šrobár a iní. Z Detvana vyšla aj skupina hlasistov (Vavro Šrobár, Pavol Blaho, Milan Hodža, Fedor Houdek, M.R. Štefánik a iní), ktorí r. 1898 začali vydávať časopis Hlas. Ich programom bola československá ideológia. Stáli pod vplyvom T. Masaryka. Svojou koncepciou «československého národa» narazili na ostrý protest nacionálneho martinského centra pod vedením Sv. H. Vajanského.

O podporu Slovákov v čase národného útlaku sa na českej strane uchádzal aj Andrej Hlinka, ktorý na Morave našiel vzácneho priateľa Slovákov v Alojzovi Kolískovi. Hlinkovo rečnícke turné po Morave a Čechách po černovskej masakre r. 1907 stalo sa manifestáciou solidarity Čechov a Slovákov.[33]

---

32 *Slovensko· Dejiny*, s. 531-543, 560-567.

33 Sidor K., *Masakra v Černovej*, Scranton Pa. 1947. *Slovensko· Dejiny*, s. 591-592.

Počiatkom 20. st. sa česko-slovenské vzťahy aktivizovali najmä zásluhou československy orientovanej slovenskej inteligencie, ktorá sa sústredila popri Hlase aj okolo časopisov Slovenský obzor a Prúdy. Prehĺbeniu týchto vzťahov slúžili aj každoročné stretania politických predstaviteľov oboch národov v Luhačoviach. Táto aktivita vniesla postupne aj diferenciačný proces do slovenského politického myslenia. Inak zostávala obmedzená na úzky kruh inteligencie a na oblasť západného Slovenska.

O politických cieľoch sa pred prvou svetovou vojnou odvážili hovoriť iba Slováci v zahraničí. Slovenský sokol v Amerike už na jar 1914 napísal: «Naše ašpirácie sa musia viesť snahou, že Slováci sa budú snažiť dostať von spod koruny svätoštefanskej».[34] A za týmto cieľom šli Slováci v Amerike dôsledne najmä po vypuknutí prvej svetovej vojny.

Akcie za česko-slovenský štát

Na českej strane sa málo vie a aj v historických publikáciach sa málo uvádza prvá dohoda, uzavretá medzi predstaviteľmi českých a slovenských organizácií na konferencii v Clevelande, v dňoch 22.-23. októbra 1915, teda krátko po vypuknutí prvej svetovej vojny. V tejto dohode, ktorej text bol vopred známy aj T.G. Masarykovi,[35] sa žiada: «spojenie českého a slovenského národa vo federatívnom zväzku štátov, s úplnou národnou autonómiou Slovenska, s vlastným snemom, s vlastnou štátosprávou,úplnou kultúrnou slobodou, teda aj s plným právom užívania jazyka slovenského, vlastnou správou finančnou a politickou, so štátnym jazykom slovenským».[36]

Clevelandská dohoda je najreálnejšou predstavou o usporiadaní budúceho česko-slovenského štátu. Takto na ňu za prvej svetovej vojny pozerali Slováci v Amerike i v Rusku. Slováci v Amerike sa však pýtali: «Kto je to profesor Masaryk?», lebo tento predstaviteľ českého odboja im bol neznámy. Národné noviny v Pittsburgu ho potom predstavili takto: «Aj keď s niektorými

---

34 *Slovenský sokol,* s. 4-5, z 1.4.1914.

35 Gessay I., *Rozpomienka na uzavretie Československej dohody,* Bratislava 1928, s. 8.

36 Gosiorovský M. Z histórie česko-slovenských vzťahov, Bratislava 1978, s. 42.

názormi menovaného pána profesora nesúhlasíme... je dnes uznávaným vodcom českého národa, a veľkým priateľom národa nášho.»[37]

Pozoruhodné je, že v oficiálnych dokumentoch česko-slovenského odboja sa Clevelandská dohoda zamlčuje, jej text sa nikde neuvádza, Beneš ju opomína úplne a Masaryk sa o nej zmieňuje iba jednou vetou, že Česi a Slováci sa v Clevelande, v októbri 1915 «dohodli na jednote a spolupráci».[38] «Za Slovensko vo svetovej federácii» sa postavili aj slovenskí socialisti v Amerike.[39] Na konvencii v Newarku menom Slovenského robotníckeho spolku m.i. vyhlasujú: «Uznávame právo každého národa na samostatnosť».[40]

Clevelandskú dohodu uvítali aj «predstavitelia všetkých smerov medzi ruskými Slovákmi».[41] Časopis Čechoslovák (Petrohrad), ktorý vychádzal ako «vestník Zväzu česko-slovenských spolkov v Rusku», komentoval uzavretie tejto dohody ako «skončenie politickej koncentrácie československej emigrácie».[42] Slovenskoruský spolok pamäti Štúra, ktorý sa predtým vyjadroval za «prilúčenie Slovenska k Rusku», vyslovil tiež súhlas so zásadami Clevelandskej dohody «za predpokladu ich rigorózneho zachovania a uplatnenia».[43]

Čo v celom zahraničnom odboji za prvej svetovej vojny najviac kalilo pomer Slovákov a Čechov bol pojem «československý národ». V Amerike ho neuznávala a nikdy neprijala Slovenská liga a v Rusku Slovenskoruský spolok pamäti Štúra. V Rusku bolo vyše 200 tisíc slovenských a českých zajatcov, z ktorých sa potom vytvorili známe légie. Česko-slovenské rozpory sa prejavili aj v týchto vojenských jednotkách. Už tu sa šíril i pojem «separatizmu», ktorým označovali národne uvedomelých Slovákov (J.G. Tajovský, J. Jesenský, I. Markovič, V. Daxner, V. Hurban, J. Janček a iní). Ako v Štúrovej dobe sa česko-slovenské vzťahy lámali na slovenčine, tak teraz, v Rusku i v Amerike sa

37 *Národné noviny,* s. 4, z 28.10. 1915.
38 Masaryk T.G., *Světová revoluce,* Praha 1930, s. 258.
39 *Rovnosť ľudu,* s. 2, z 26.1. 1916.
40 *Hlas svobody,* s. 19, zo 4.6. 1917.
41 Gosiorovský M., tamtiež, s. 48.
42 *Čechoslovák,* s. 4-5, zo 4.1. 1916.
43 *Národné noviny,* s. 4, z 23.3. 1916.

lámali na ideológii čechoslovakizmu, a z nej vyplývajúceho československého národa.

Medzi Slovákmi v Amerike sa čím ďalej tým viac presadzoval nacionálny prúd, hlásaný Slovenskou ligou. Jej predstaviteľ Jozef Hušek r. 1917 žiadal «Slovensko ako samostatný štát v ríši česko-slovenskej».[44] Ako mala podľa Slovákov vyzerať táto česko-slovenská ríša, to vysvetlil Rev. J. Murgaš, organizátor miliónovej zbierky amerických Slovákov na česko-slovenský odboj, ktorú odovzdali T.G. Masarykovi, keď napísal, že «budúci česko-slovenský štát má pozostávať zo štyroch neodvislých slobodných štátov: z Česka, Moravy, Sliezka a Slovenska pod Karpatmi».[45] Išlo im teda o jasnú konfederáciu a nie centralistický štát.[46]

Na českej strane v Rusku boli však aj hlasy (L.V. Tuček a iní), ktoré sa pozitívne stavali k slovenským postojom a hlásali, že Slováci, ktorí sa historicky vyvíjali mimo českej politiky «vstoupili ve svá práva» a dokonca si cenili «náběhy k tzv. separatizmu jako dokaz překypujíci životnosti národního organizmu».[47] Iní zas v Kyjevskom zápise, ktorý vydali na schôdzi Zväzu česko-slovenských spolkov v Rusku v dňoch 22.-29. augusta 1916, sa naďalej hlásili k československému národu. Boli medzi nimi z vedúcich činiteľov Česi J. Dürich, V. Vondrák a J. Volf a Slováci M.R. Štefánik a G. Košík. Kyjevský zápis, ktorý formuloval Štefánik,[48] vyvolal pobúrenie najmä v Amerike, pre podpis delegáta Slovenskej ligy Gustava Košíka. Tento Zápis prekazil tiež snahy Slovákov zo Slovenskoruského spolku pamäti Štúra, ale aj z česko-slovenských spolkov, ktorí pripravovali «zvolanie širokej slovenskej porady,»[49] na ktorej chceli zrejme deklaratívne prijať zásady Clevelandskej dohody. Všetci títo Slováci, moskovskí i petrohradskí, chceli podporovať Štefánika a spoločný česko-slovenský odboj v zahraničí, ale chceli mať vlastnú spoločnú slovenskú organizáciu v Rusku, aby mohli

---

44 *Jednota,* s. 4, z 31.1. 1917.
45 *Jednota,* s. 5, z 26.12. 1917.
46 Paučo J., *75 rokov Prvej Slovenskej Katolíckej Jednoty,* Cleveland 1965, s. 142.
47 *Čechoslovan* (Kyjev), s. 2, z 10.4. 1916.
48 Gosiorovský M., *tamtiež,* s. 53-54.
49 *tamtiež,* s. 52-56.

udržiavať priamy kontakt aj so Štefánikom, aj so Slovenskou ligou v Amerike.

Štefánik mohol prekaziť zjazd ruských Slovákov, ale nemohol prekaziť ich programový prejav Náš cieľ z 19. 10. 1916, v ktorom sa slovenskí reprezentanti v Rusku (V. Hurban, G. Košík, J. Orszagh, J.G. Tajovský, J. Jesenský, I. Markovič, J. Janček a V. Daxner) osvedčujú: «Náš cieľ je — slobodný slovenský národ... Samostatné Slovensko a samostatné české zeme spojujú sa v jeden štátny celok...»[50]

Veľkým otáznikom zostáva, prečo po prijatí jasnej Clevelandskej dohody z r. 1915 uzavreli Slováci a Česi v Amerike r. 1918 novú dohodu, Pittsburskú. Text Pittsburskej dohody, prijatý 30. mája 1918, rozrieďoval požiadavky Clevelandskej dohody, nehovoril už o «federatívnom zväzku štátov», ale iba o «samostatnom štáte z českých zemí a Slovenska». Ale i tu sa Slovákom zaisťovala «vlastná administratíva, snem, súdy, slovenčina ako úradný jazyk v škole, úradoch a verejnom živote vôbec...»,[51] čiže plná autonómia. Tvrdenie, že Slováci po dorozumení s Čechmi chceli mať dohodu aj s T.G. Masarykom[52] ako predsedom Československého národného výboru, nie je presvedčujúce, lebo vtedy Masaryk mohol podpísať už jestvujúcu Clevelandskú dohodu. Na novej dohode zaiste záležalo i Masarykovi, lebo sa obával separatistických hlasov v Rusku i v Amerike, ktoré ukazovali, že požiadavka Clevelandskej dohody s «federatívnym zväzkom štátov» by mohla budúci česko-slovenský štát priviesť do dualizmu à la Rakúsko-Uhorsko po r. 1867. Preto v hoteli Loyal Order of Moose v Pittsburghu zoštylizoval sám novú dohodu,[53] ktorú potom podpísali predstavitelia amerických Slovákov. Masaryk sa zrejme aj od tejto dohody chcel dištancovať a podpísal ju až na Mamateyovo naliehanie 14. novembra 1918, keď už bol doma zvolený za prezidenta ČSR,[54] a keď dohodu už pred ním podpísalo 17 slovenských a 11 českých predstaviteľov v USA. Masarykovi

---

50 Gosiorovský M., *tamtiež,* s. 15-16.
51 Oddo G.L., *Slovakia and its people,* New York 1960, s. 156-157.
52 Rudinský F.J., *Československý štát a Slovenská republika,* Mníchov 1969, s. 35-36.
53 *tamtiež,* s. 36. — *Národné noviny* (Pittsburgh), s. 5, zo 6.6. 1918.
54 Rudinský F.J., *tamtiež,* s. 36.

Pittsburská dohoda nikdy nebola povôli; dištancoval sa od nej od začiatku. V liste predsedovi vlády Vl. Tusarovi z 5.2. 1920 ju nazval len «jedným z predprevratových zahraničných programov», ktorý má «svoju historickú cenu» a v liste A. Hlinkovi z 12.10. 1929 už hovorí iba o tzv. Pittsburskej dohode, a doslova napísal: «Ale hlavnou vecou je, že dokument tohto dohovoru je falsum, pretože keď americkí Slováci si toho dohovoru priali, Liga legálne neexistovala, bola uznaná štátom až r. 1919. Preto politik vážny, štátnik, s takým papierom nemôže a nesmie operovať... Falzifikát sa nemôže stať štátnym aktom».[55]

Je neuveriteľné, ako mohol prezident podpísať takýto list, kde predstavuje Slovenskú ligu ako podvodníka a kde nazýva «falzifikátom» dohodu, ktorú podpísal rovnako ako 28 iných popredných amerických Slovákov a Čechov, a ktorú si najväčšia slovenská politická strana vytýčila za hlavný politický program. Domnienka, že list štylizoval Ivan Dérer[56] nijako nesníma zodpovednosť z prezidenta za jeho postoj. Tu bola nalomená nielen integrita Masarykovej osobnosti, ale vrazený aj tvrdý klin medzi Slovákov a Čechov. Prezidentovi veľmi jasne odpovedal jeho bývalý tajomník v Amerike Karel Pergler[57] v prejave v poslaneckej snemovni 22.1. 1930, kde dosvedčil, že Masaryk dohodu podpísal a zastal sa Slovenskej ligy, ktorá vznikla už r. 1907, ktorá veľa vykonala proti maďarizácii a spolupracovala s česko-slovenským zahraničným odbojom, pre ktorý zorganizovala aj milióndolárovu zbierku. Čo sa týka legality Slovenskej ligy ako organizácie, Pergler dodal: «Amerika nie je policajný štát, nepozná vôbec pojmy schvaľovania stanov».[58]

Slovensko sa v Česko-slovenskej republike oprelo práve o túto dohodu, ktorá niesla podpis prezidenta Masaryka. Táto dohoda sa stala kľúčovým bodom česko-slovenských vzťahov po celý čas trvania predmníchovskej republiky (1918-1938).

Nádeje — omyly — sklamania

Vznik Česko-slovenskej republiky pozdravili Slováci s nadšením

---

55 *tamtiež*, s. 269-270.
56 *tamtiež*, s. 270.
57 *tamtiež*, s. 270-271.
58 *tamtiež*.

a nádejami.[59] Poslanec F. Juriga už 19. októbra 1918 v budapeštianskom parlamente predniesol «osvedčenie» menom Slovenskej národnej rady, v ktorom oznamuje: «chceme osobitnú štátnu jednotu v našich sídlach... Slovenský národ si žiada, aby úplne slobodne mohol rozhodnúť o svojom konštitučnom štátnom umiestení a o svojom pomere k ostatným slobodným národom».[60] Rumunský poslanec Vaida a slovenský poslanec Juriga boli v tejto chvíli najrealistickejšími politikmi v uhorskom parlamente. Poznali ducha času a jednoznačne sa prihlásili k sebaurčovaciemu právu národov. Juriga okrem toho žiadal toto právo «pre národy celého sveta».[61]
Slováci sa oficiálne vyslovili za spojenie s Čechmi v spoločnom česko-slovenskom štáte v Deklarácii slovenského národa v Martine 30. októbra 1918.[62] V Deklarácii sa miešajú pojmy «československý národ a slovenský národ», čo ukazuje, že domáci Slováci, na rozdiel od Slovákov v Amerike, nemali jasný národno-politický program. Aj keď je Martinská deklarácia iba slávnostným osvedčením, na nej sa odzrkadľuje slovenský politický romantizmus. Bol to tiež výraz prebudenia z politickej pasivity za prvej svetovej vojny, kedy sa na jednej strane zasadzovali za Uhorsko «až po tie hrdlá a statky»,[63] ale na druhej strane sa iba pár jednotlivcov (M. Hodža, V. Šrobár, A. Štefánek, I. Dérer a K. Stodola) snažilo o politické kontakty a informácie.[64] Nejasné predstavy Slovákov v národnom programe boli aj príčinou ich politickej nejednoty v slovenskej otázke za prvej republiky.

Základným omylom politiky nového česko-slovenského štátu bola ideológia čechoslovakizmu, ktorá narazila na ostrý protest Slovákov už v zahraničnom odboji.[65] Z tejto ideológie sa zrodila

---

59 Medvecký L., *Slovenský prevrat I-IV.* Bratislava — Trnava 1930: a Juriga F., *Kriesenie slovenského národa,* Trnava 1934; *Slovensko I, Dejiny* s. 641-644.
60 Thurzo I., *O martinskej deklarácii,* Martin 1968, s. 72.
61 *Slovensko 1, Dejiny,* s. 642.
62 Grečo M., *Martinská deklarácia,* Martin 1939. — Thurzo I., *O martinskej deklerácii,* Martin 1968.
63 *Národnie noviny* zo 6.8. 1914.
64 A. Štefánek bol členom Českej mafie a ostatní udržiavali «úzke styky» s českými politikmi. (Slovensko 1, Dejiny, s. 636.)
65 Slováci bojovali za prvej svetovej vojny so zbraňou v ruke na ruskom, srbskom, francúzskom a nakoniec aj na talianskom fronte. Medzi nimi boli aj

aj ústava ČSR r. 1920 s uzákonením «československého národa» a «československého jazyka»,[66] čo bolo jablkom sváru po celý čas predmníchovskej republiky. Dnes sa na mnohých stranách aj u Čechov už otvorene priznáva, že táto ideológia vychádzala «z dvou zcela neslučitelných zásad: zásady historické kontinuity zemí Koruny české a zásady sebeurčení narodů ve smyslu státoprávním».[67] Kritické české hlasy tu vyznievajú dnes v tomto zmysle: «Pojetí československé národnosti, vytvořené jako improvisace pro pařížskou mírovou konferenci, vyvolalo oprávněný slovenský nacionalizmus. Český nacionalismus dočasné triumfoval — také ovšem nad národními aspiracemi slovenskými».[68] «Čechoslovakismus nebyl integrující státní ideou, ale pokusem poněkud zaostalejší Slováky ... zahrnout do vyspělejšího a silnějšího českého národa».[69] «Odmítli jsme možnost přetvoření republiky na společenství svrchovaných národů».[70] A takéto hlasy pribúdajú a budú pribúdať. V divnom zmysle tu vyzerajú, vzhľadom na minulosť i na prítomnosť, postoje tých ojedinelých Slovákov — ktorých hlas tiež nechceme zamlčať —, ktorí z rôznych dôvodov nechápali a nechápu slovenskú realitu. Ale dejiny kráčajú ďalej.

Nový štát mal odčiniť krivdy minulosti na Slovákoch i Čechoch, ale jeho predstavitelia, opojení slobodou a sledujúci mocenské ašpirácie v zmysle československej ideológie si neuvedomovali, že im vyrastajú nové problémy:

1.) Problém prisľúbenej autonómie Slovenska (Pittsburská dohoda), keď už odhliadeneme od požiadavky federatívneho zväzku štátov (Clevelandská dohoda), ktorý sa mal riešiť už ústavným zákonom z r. 1920.

2.) Problém sudetských Nemcov, ktorých nový štát považoval

---

mnohí slovenskí dobrovoľníci z Ameriky a Kanady, ktorých získal M.R. Štefánik a ktorí bojovali vo francúzskej légii. (Sidor K., *Slováci v zahraničnom odboji,* Bratislava 1929; Getting M., *Americkí Slováci a vývin čs. myšlienky,* Pittsburgh 1933; Stolárik M.M. *The role of American Slovaks in the creation of Czecho-Slovakia in: Slovak Studies,* s. 7-82, VIII, 1968.

66 Novák L., *Jazykovedné glosy k československej otázke,* Martin 1936.

67 Bohemus (Praha): Slovo k odsunu, *Právo lidu* 1980.

68 Sviták I., Konec revisionismu. Studie (Rím), s. 699.

69 Pithart P., *Pokus o vlast:* Bolzano, Rádl, Patočka a my v roce 1979, in: *Svědectví,* č. 59, (1979), s. 452.

70 Kohák E., Otázka české státnosti, in: *Proměny,* č. 3. (1978), s. 7.

akoby za «emigrantov a kolonistov» v zmysle výroku T.G. Masaryka,[71] hoci početne predstavovali polovicu českého národa (6,840.580: 3,218.005).[72] Podľa úradnej štatistiky Česi predstavovali v ČSR r. 1921 celkove 6,340.580 obyvateľov v pomere k 1,978.875 obyvateľov Slovákov. V zrovnaní s národnosťami a Slovákmi ako nečeským obyvateľstvom to bol pomer 6,840.580: 6,772.592; čiže polovica obyvateľov ČSR bola nečeskej národnosti. Česko-Slovensko po národnostnej stránke predstavovalo tak v malom obraz bývalého Rakúsko-Uhorska.[73] Na tomto vratkom nepomere vyrastala ilúzia «čechoslovakizmu», z ktorej sa podľa I. Svitáka rodil potom «český nacionálny mýtus» i «česká nacionálna legenda».[74] I napriek tomu musíme priznať, že prvá republika bola skutočne «ostrovem ve fašistickém a fašistoidním moři a sledovala liberální ideály západních demokracií».[75] Podobne i E. Kohák priznáva, že Česi chápali prvú republiku ako «český či československý národní stát».[76]

Čo sa týka menšín, ktorými boli a sú premiešané národy v strednej Európe, tu treba konštatovať, že snaha vyriešiť národnostné problémy v tomto priestore je nad ľudské možnosti jednej generácie. Tieto problémy nahromadili stáročia a možno ich riešiť len s prihliadaním na životný priestor jednotlivých národov.

Nech spokojnosť i napätie, rozpory i súhlasy boli v prvej republike akékoľvek prudké a veľké, táto politická realita pomohla Slovákom stať sa vyspelým kultúrnym a politickým národom, a občianskou individuálnou demokraciou ukázala im cestu k národnopolitickej i štátnopolitickej sebarealizácii. Po odchode Kúnových vojsk zo Slovenska «vo všetkých vrstvách obyvateľstva prevládalo presvedčenie, že za daných okolností spolužitie s Čechmi je pre nás nie jednou z alternatív, ale jedinou

---

71 cit. podľa *Bohemus* (Praha), *Právo lidu* 1980.
72 *Československá statistika,* zv. 9, Praha 1924, s výsledkami sčítania ľudu z 15. II. 1921.
73 Sviták I.: *Konec revisionismu,* s. 699-700.
74 *tamtiež.*
75 *tamtiež.* Ale Sviták vidí i to, že «první republika se ve třicátých letech nejevila jako idylický stát ani Slovakům, ani menšinám, ani milionové komunistické straně, ani nezaměstatným». (*Tamtiež,* s. 700).
76 Kohák E.: *tamtiež,* s. 7.

možnosťou».[77]

Čo Slováci neboli schopní v starom Uhorsku dosiahnuť za stáročia, to v nezrovnateľnej miere dosiahli v ČSR za 20 rokov. To je politický zázrak, ovocie slobody a demokracie. Do veľkej miery je to aj zásluha Čechov, ale nadovšetko zásluha Slovákov samých, že vedeli využiť podmienky slobodného života v demokratickom štáte vo svoj prospech a že mali pevnú vôľu žiť a rozvíjať sa ako samostatný národ i napriek tomu, že ich národnú existenciu štátna moc legálne neuznávala. Nevidieť tieto fakty bolo by sebaklamom a zapieraním historickej pravdy.

Treba však vidieť aj druhú stranu mince: Česi potrebovali Slovákov na vytvorenie silnejšieho štátu, ako protiváhu trojmiliónovej nemeckej menšiny[78] a aby sa dostali z nemeckého obkľúčenia. Od začiatku narážali tu na seba české a slovenské nacionálne hrany: české povýšenecké kolonizátorstvo a slovenská zaťatá opozícia. Anglický vyslanec Cecil Gesling po prvej návšteve Slovenska koncom októbra 1919 svojej vláde napísal, že «na Slovensku zaviedli Česi administráciu, ktorá sa prejavuje ako krutá a v mnohých prípadoch brutálna nadvláda, v dôsledku čoho sa tam vytvorila chúlostivá situácia a vznikla politická skupina, ktorá požaduje úplnú autonómiu a utvorenie osobitného slovenského snemu.

Toto sú hlavné chyby českej administrácie:

1.) Českí vojaci a úradníci prejavujú svoju nevraživosť voči katolíckej cirkvi v takých prečinoch ako znesväcovanie a mrzačenie krížov a božích múk, rozbíjanie manželstiev a podobných urážlivostí proti zásadám kultúry a slušnosti.

2.) Slovenskú krajinu zaplavilo české úradníctvo, Slováci sú zo služieb prepúšťaní, a keď aj dostanú zamestnanie, ich pláca je o polovicu alebo i dve tretiny menšia než pláca Čechov.

3.) Vo verejných a štátnych službách vládne korupcia.

4.) Robia sa pokusy nahradiť slovenčinu češtinou».[79]

Tak vznikala «česko-slovenská disonancia», ktorá potom prechádzala v tvrdý politický boj. Ako v 19. st. bolo «základnou

---

77 Vnuk Fr.: *Slovensko na prelome dvoch storočí* (1867-1938). Zborník Slovensko v retrospektíve dejín, Lausanne 1976, s. 86.

78 *Danubius* (Bratislava) v liste redakcii Svědectví, č. 54, 1977, s. 326.

79 *Documents on British Foreign Policy* 1919-1939, First Series, vol. VI., London 1956, s. 335.

zložkou» životného boja Slovákov vyriešiť pomer k Maďarom,[80] tak ich politickou úlohou v 20. st. je vyriešiť pomer k Čechom. Usilovali sa o to 20 rokov za prvej republiky presadzovaním práva na autonómiu, pričom vychádzali zo svojho tradičného humanizmu, že národ je členom človečenstva a ako taký musí mať v ňom aj vlastné právo. Boli si vedomí povinností k vlasti (sebe) i k štátu a neporušovali ich. Nechceli ovládať druhých, ale chceli si vládnuť sami. Ale platilo tu to, čo povedal Štúr už na Slovanskom zjazde v Prahe: «Vy chcete rovnoprávnosť — menšiny s väčšinou: to ani nie je možné».[81] Nespokojné Slovensko a početné menšiny — to podrývalo vnútornú stabilitu štátu. A Česko-Slovensko nepotrebovalo nič viac ako spokojné spoločenstvo občanov všetkých národností. Z pozície čechoslovakizmu sa to však dosiahnuť nedalo.

Nové Slovensko

Autonomistické hnutie postavilo v 30. rokoch na nohy celé Slovensko. Mobilizovalo jeho národné i duchovné sily, a hlavne zapúšťalo silné korene v mladej generácii, ktorá sa politicky i ideologicky často rozchádzala, ale v slovenskej otázke bola jednotná. Ukázali to najmä zjazd mladej slovenskej generácie r. 1932, Pribinove oslavy r. 1933, zjazd slovenských spisovateľov r. 1936 a snaha autonomistického bloku[82] vytvoriť «nadkonfesionálnu jednotu» a využiť revolučnú energiu pre záujmy nacionalizmu. Súčasný slovenský historik poznamenáva, že «slovenská politika už v tomto čase dospela do štádia, keď chce o svojich koncepciách a zameraní rozhodovať iba sama».[83] Bolo to účtovanie s ideológiou čechoslovakizmu a prihlásenie sa k sebaurčovaciemu právu národa, aby hovoril sám za seba a aby sám riadil svoje osudy.

A práve r. 1933 vydal sa v decembri na cestu po Slovensku minister zahraničia Beneš, považovaný na Slovensku za najzatvrdenejšieho predstaviteľa centralizmu a čechoslovakizmu.

---

80 Novák Ľ.: *tamtiež*, s. 47.
81 Štúr Ľ.: *tamtiež*, s. 257.
82 Do autonomistického bloku sa 16.10.1932 zlúčili Ľudová strana na čele s A. Hlinkom a Národná strana na čele s M. Rázusom na manifestácii vo Zvolene.
83 Slovensko 1, *Dejiny*, s. 683.

Beneš chcel získať Slovákov, ale jeho tézy iba popudili slovenské obyvateľstvo. Beneš bol najnevhodnejšou osobnosťou, ktorá mohla získať Slovákov pre vládnu politiku. Jeho Reč k Slovákom[84] bola apelom na hluché uši.

Mladé Slovensko sa stávalo autonomistickým od ľudákov až po komunistov. Autonómia už nebola len ľudáckym, ale slovenským programom. Slováci boli poučení, že sa nemohli spoľahnúť ani na záväznosť Pittsburskej dohody, hoci niesla aj podpis prezidenta Masaryka, ani na sľuby Beneša[85], a preto si chceli vynútiť autonómiu národným hnutím. Novú situáciu pochopil aj vodca slovenských agrárnikov M. Hodža, ktorý sa roky pokúšal aspoň o administratívne reformy, a v lete 1938 vystúpil sám s plánom na autonómiu Slovenska. Vychádzal z rovnakej zásady ako ľudáci: «Ja pán — ty pán. To znamená: s Čechmi sme vytvorili spoločný štát, budeme ho spoločnými silami držať a budovať ako záchranu našej národnej slobody.»[86] Hodža navrhoval: Slovensko bude mať svoj snem, bude mať svoju vládu, v jej rukách bude správa verejných vecí, vykrojených z právomoci šiestich ministerstiev. Úradnou rečou bude výlučne slovenčina».[87]

Rokovania, ktoré potom nasledovali, boli znakom nevídanej politickej aktivity. Ale aj teraz prekážkou riešenia problému bola Benešova neústupčivosť, aj napriek tomu, že Česko-Slovensko už bolo pod tlakom zahraničia. A to nielen Hitlerovho Nemecka, aj spojencov — Francúzska a Anglicka. 22. 9. 1938 prezident Beneš abdikoval a v rozlúčkovom prejave apeloval na Čechov a Slovákov, že «vlasť je skutočne v nebezpečenstve» a vyzýval k svornosti a jednote všetkých. Nakoniec radil: «Musíme si všade, kde treba, navzájom povoliť».[88]

Ďalší vývoj v ČSR bol už poznačený Mníchovskou dohodou. V jej ovzduší sa zrodila i autonómia Slovenska. Jej návrh, ktorý

84 Beneš E.: *Reč k Slovákom o našej národnej prítomnosti a budúcnosti,* Bratislava 1934.

85 Beneš pri prezidentskej voľbe r. 1935 sľúbil ľudákom (ktorí potom naňho hlasovali), že «*Slovensko dostane do roka autonómiu*». (Osuský Š.: Beneš a Slovensko, Londýn 1943), s. 4.

86 Múdry M.: *Hodža v Amerike,* Chicago 1949, s. 58 cit. podľa Slovenského denníka (Bratislava).

87 *tamtiež.*

88 *Documents on International Affairs* 1938, vol. II, London 1943, s. 343.

vypracovala Ľudová strana, prijali 6. 10. 1938 na schôdzi v Žiline aj zástupcovia občianskych strán. Dohoda o autonómii, známa ako Žilinská dohoda, uvádza do života požiadavky Pittsburskej dohody z r. 1918. Agrárny Slovenský denník ju komentoval ako «výraz spoločnej vôle slovenského národa, aby vládna moc na Slovensku bola ďaleko decentralizovaná».[89]

Keď sa 8.10. 1938 slovenská delegácia, ktorá informovala o Dohode vládu gen. Syrového v Prahe, vracala na Slovensko, všade ju nadšene vítali a pozdravovali. Dosiahnutie autonómie bolo jedným z najradostnejších okamihov slovenských dejín. Škoda, že neprišlo aspoň o desať rokov prv, bolo by posilnilo stabilitu štátu a upevnilo aj česko-slovenské vzťahy. Ale dejiny sa skladajú aj z premeškaných príležitostí.

Dusná atmosféra, ktorá sa po Mníchove cítila v Čechách ako porážka na Bielej Hore, preniesla sa po Viedenskej arbitráži, keď Slovensko stratilo južné a východné kraje, aj na Slovensko. Súčasný slovenský historik charakterizuje vývoj od 6. 10. 1938 do 14. 3. 1939 takto: «Na oboch stranách Moravy boli úprimní ľudia, ktorí si želali pokojný vývoj a súladné spolužitie Čechov a Slovákov vo zfederalizovanej ČSR. Ale čas pracoval proti nim. Postupom času sa začali aktivizovať a spamätúvať z politického otrasu českí ľudia a prvé pokušiteľské myšlienky... boli: odčiniť autonómiu. Medzitým na Slovensku silneli skupiny, čo hlásali, že autonómia nestačí, že slovenskému národu patrí samostatnosť».[90]

Ukázalo sa, že stabilita ČSR trvala len tak dlho, kým v Európe platili mocenské dôsledky prvej svetovej vojny. Rozmachom nemeckého národného socializmu vstúpil do európskeho politického života nový činiteľ. A pretože politika západných mocností bola založená na vzájomnom súperení, padal jeden stĺp versaillskej a trianonskej konštelácie za druhým až 14. a 15. 3. 1939 prišiel aj koniec Česko-Slovenska. Hitlerov Drang nach Osten pred Mníchovom i po Mníchove urýchlil vývoj udalostí v strednej Európe: Rakúsky Anschluss, odstúpenie sudetských území Nemeckej ríši a krajov južného a východného Slovenska Maďarsku, vyhlásenie Slovenského štátu a nemecké obsadenie

89 *Slovenský denník* z 8.10.1938.
90 Vnuk Fr.: *tamtiež*, s. 111.

Čiech a Moravy. Do rámca týchto udalostí patrí aj Homolov puč na Slovensku z 10. 3. 1939, ktorý nastolil vojenskú diktatúru.[91] Bola to snaha vrátiť slovenský vývoj do predmníchovských pomerov.[92] Tento krok[93] bol možno inšpirovaný z Hitlerových kruhov; Čechom nepomohol a na Slovensku urýchlil vyhlásenie samostatnosti.

Slováci sa však už predtým vážne zaoberali novým vývojom v strednej Európe. Predstavitelia Ľudovej strany zišli sa 22. 9. 1938 na neformálnej porade, aby si vytvorili «reálny obraz skutočnosti, vytvorenej zrútením sa bezpečnosti». A ako referuje jeden z účastníkov tejto porady, bola tu «jednomyseľne uznaná skutočnosť, že zakiaľ Česi stoja tvárou v tvár zániku svojej štátnosti, Slovákom hrozí aj zánik národného bytia, ak sa Slovensko stane korisťou Maďarska». Ich reálny pesimizmus vychádzal z úvahy, že «zakiaľ Česi po zániku štátnosti budú mať ešte vždy nádej sa k nej dostať, lebo zostane uznávanou skutočnosťou a právom v medzinárodnom poriadku, Slováci nezakotvení doteraz ako samobytný národ v žiadnej štátnej sústave, ktorou prechádzali, octnú sa v beznádejnom položení ako korisť dejinnej nespravodlivosti». Radikálny Karol Sidor, predstavovaný ako najväčší protičeský antagonista, sa rozhodol k rozhlasovému prejavu «na pomoc štátu v položení najťažšom».[94] Ľudáci pre prípad obsadenia Čiech a Moravy nemeckou armádou chceli Slovensko ratovať pred Maďarmi ponúkanou úniou Slovenska s Poľskom. Ale poľské stanovisko sa krylo so stanoviskom nemeckým: Slovensko sa môže zachrániť len vyhlásením štátnej samostatnosti. Sidorovi dávali Poliaci jasne na vedomie, že «Samostatný slovenský štát môže, ba musí rátať s pomocou a ochranou Poľska... Od samostatného Slovenska nebudeme žiadať ani piaď zeme, každá iná forma existencie Slovenska je pre nás cudzím útvarom, od ktorého žiadame svoje».[95] Bol to tvrdý poľský hlas,

91 Slovensko 1, *Dejiny*, s. 712.

92 Ako prišlo k tomuto vojenskému puču opisuje Fr. Vnuk v kapitole České plány na likvidáciu autonómie, Zborník Slovensko v retrospektíve dejín, s. 113-114. — Ďurica M.S.: Die Slowakei in der Märzkrise 1939, Padova 1966. — Sidor K.: Moje poznámky k historickým dňom, Middletown, Pa. 1971.

93 Husák nazval tento puč «nezmyselným vojensko-politickým pučom». (Svědectví, č. 58, 1979), s. 368.

94 Čarnogurský P.: *Deklarácia o únii Slovenska s Poľskom* z 28. sept. 1938 (Hist. čas., č. 3, 1968), s. 412.

95 *tamtiež*, s. 423.

ktorý ukazoval silné protičeské resentimenty, ale na jeseň 1938 bolo treba ešte s ním rátať. Pre Slovákov to bola nová skúsenosť.

Toto je ďalší aspekt, ktorý osvetľuje v akej situácii sa nachádzalo Slovensko i Česko-Slovensko na jeseň r. 1938. Striedali sa tu tlaky a obavy o budúcnosť národa. A malý národ, ktorý nebol medzinárodným subjektom, bol tu odkázaný aj na milosť osudu. Že Slováci nechceli rozbíjať republiku, to potvrdzuje aj osvedčenie prezidenta Tisa na dožinkových slávnostiach v Turč. Topliciach 12. 9. 1943: «Verejne sa osvedčujem: My sme neboli za bývalej republiky za samostatný slovenský štát! Hovorím to otvorene. Bol by falšovateľom histórie, kto by tvrdil opak... My sme to s autonómiou v Československej republike mysleli úprimne. Záujem štátu sme však podriadili záujmom národa... Štát musí slúžiť národu».[96] Podobne hovoril Tiso už 6. októbra 1938: «Dvadsať rokov ustavične sme hlásali a prízvukovali potrebu vyrovnania sa Slovákov a Čechov. Nepočúvali nás.... centralistický systém išiel ďalej, až nám pripravil katastrófu».[97]

Nech sa akokoľvek dívame na okolnosti, za akých vznikol Slovenský štát, nemožno poprieť jeho politickú realitu v živote strednej Európy za druhej svetovej vojny a nadovšetko nemožno nepriznať, že pomohol zachrániť slovenský národ. Slováci v marci 1939, hoc za súmraku bohov, brali si právo, ktoré je zvrchovaným právom každého národa vo chvíli existenčného ohrozenia: zachraňovať seba. Zotrvaním s Čechmi by neboli Hitlerovi zabránili okupovať Čechy a Moravu, a sami, rozdelení medzi Maďarov, Poliakov a Nemcov, by sa boli dostali pod kolesá krutého osudu.

Existencia Slovenského štátu pomohla aj mnohým Čechom dostať sa cez Slovensko, Maďarsko a Juhosláviu na Západ a pomohla aj početným Poliakom a Ukrajincom zachrániť sa pred nebezpečenstvom Gestapa. Ak mnohí Česi po Štúrovej slovenčine kládli Slovákom otázku: «Proč jste se odtrhli?», tú istú výčitku opakovali aj r. 1939 a opakujú ju mnohí aj dnes. Filozofia sebazáchrany hrala v slovenskej politike vážnu rolu už v polovici 19. st., keď sa Slováci orientovali na Viedeň a proti Budapešti.

96 *Slovák,* 14. 9. 1943.
97 Čulen K.: *Po Svätoplukovi druhá naša hlava,* Middletown, Pa. 1947, s. 210-211.

Bola to politika menšieho zla. Táto filozofia hrala rolu aj v r. 1938-39. Slováci sa mohli rozhodnúť medzi samostatnosťou a otroctvom. Rozhodli sa pre to, čo im diktovala politická zodpovednosť.

Za šesť rokov trvania štátnej samostatnosti Slováci spoznali, že sa im otvorili nové dimenzie, že perspektívy slovenského života dostali medzinárodný základ a že budúca organizácia musí s nimi rátať ako s partnerom. Z európskeho hľadiska je dôležité, že Slovenská republika neodviedla národ od západnej orientácie. Keď r. 1944 vypuklo povstanie, muselo záväzne prisľúbiť, «že aj v obnovenom Československu ostane zachovaný princíp národného sebaurčenia».[98]

Fronty — povstanie — obnova ČSR

Keby sa západní spojenci vylodili na Balkáne, boli by proti Hitlerovi povstali všetci Slováci. Ale väčšina aj proti Benešovi. Keďže sa k Slovensku približoval sovietsky front, nastali vážne rozpaky, obavy a váhania, hoci sa všeobecne pociťovala potreba dištancovať sa od zviazanosti s Hitlerom. Nakoniec 29. 8. 1944 prišlo v Banskej Bystrici k vyhláseniu ozbrojeného povstania, ktoré začali dôstojníci slovenskej armády. Politickí vodcovia povstania (Husák a Lettrich) boli vtedy ešte v Bratislave a o vypuknutí povstania sa dozvedeli až z rozhlasu. Až v noci 30. 8. 1944 sa vydali na cestu do Banskej Bystrice, prechádzali cez kontroly a nikto ich nepoznal.[99] Keď Štúr na jeseň 1848 začal na

---

98 Rozner J.: *Hnutie Charty a Slovensko,* Studie, č. 66, 1979, s. 493.

99 Husákov popis tohto odchodu je komický i typický pre celú situáciu na začiatku povstania, až sa čitateľ musí pýtať: To sú vodcovia povstania? Majú šoféra, o ktorom veľa nevedia, až im chce ujsť, majú auto, ktoré sa im kazí na každom kroku, až ho musia tlačiť, motajú sa celú noc po dedinách a nevedia ani kde sú, nepoznajú ich kontroly ani ľudia, majú plné vrecká dokladov, ktoré chceli preniesť do Banskej Bystrice, až sa im pri ospalej nemeckej vojenskej kontrole (a to bola pozorná armáda, ktorá 29.8.1944 prišla obsadiť povstalecké Slovensko) podarí ujsť. «Tlačili sme auto asi 200 m, zobudili ľudí, auto vtlačili do dvora a cez dvor a záhradu — hajdy preč!» — A kam utekajú? «Na stanicu... asi stovka nervóznych ľudí netrpezlivo prešľapovala» (a ani tu ich nik nepoznal, hoci neboli nijako maskovaní!), až sa cez povstalecké územie dostali do Banskej Bystrice. Je to viac trápna ako hrdinská epizóda o ceste vodcov revolúcie do revolúcie, ktorú začali druhí. (Husák G.: Svedectvo o slovenskom národnom povstaní, s. 230-231).

Myjave ozbrojenú revolúciu, jeho obraz poznalo celé západné Slovensko.

Husák sám priznáva podstatné skutočnosti, ktoré ozrejmujú aj politické pozadie povstania. «Okolo 16.-17. augusta 1944 dostal Veličko z Kijeva súhlas na začatie akcií»[100] a vojenskému vodcovi povstania Goljanovi oznamuje len spojkou, že sa «sľubom nepodnikať väčšie akcie cíti viazaný len do 20. augusta».[101] Pritom komunisti sami v stanovisku k Čatlošovmu memorandu pre Moskvu už počiatkom augusta 1944 sa osvedčili, že «Slovenská národná rada bude postupovať podľa rady a pokynov sovietskych činiteľov».[102] Čatlošovo memorandum obsahovalo plán vojenského prevratu, ktorý by Slovensko previedol na stranu spojencov, Sovietom umožnil prechod cez Karpaty, ale slovenská branná moc mala zachovať slovenskú štátnosť.[103] Slovenskí generáli chceli robiť politiku a povstaleckí politici chceli dostať do rúk moc, pričom sa stavali nielen proti politike Slovenského štátu, ale aj proti samostatnosti národa. Otázka budúcnosti Slovenska bola riešená «želaním», aby slovenský a český národ «utvárali ďalšie svoje osudy v Československej republike... na podklade princípu rovný s rovným».[104] Ale pod povrchom u niektorých komunistov žila stále túžba po «Slovenskej sovietskej republike».[105] To bola najhoršia eventualita, ktorej sa obávali aj mnohí demokratickí činitelia povstania. Aj tí si však dostatočne neuvedomovali, že povstaním bola európska alternatíva slovenskej politiky obrátená iným smerom. Po Benešovom

---

100 Husák G.: *tamtiež,* s. 210. — Akcie začali partizáni už v júli prepadmi, rabovaním a vraždami Nemcov i Slovákov. Tento teror dosiahol vrchol v noci z 27. na 28. augusta, keď z rýchlika Budapešť-Berlín v Martine vyvliekli nemeckú vojenskú misiu z Bukurešti(28 osôb) a na Veličkov rozkaz ju na dvore kasární postrieľali. (Zborník: *Slovensko v retrospektíve dejín,* s. 145).

101 Husák G.: *tamtiež,* s. 210.

102 Husák G.: *tamtiež,* s. 165.

103 *tamtiež.* — Kvetko M. — Ličko J.M.: *Zborník slovenského národného povstania,* Toronto 1976. — s. 188 a n., s. 265, Jablonický J.: Z ilegality do povstania, s. 326-338, 348-356, Bratislava 1969. — Vnuk Fr.: Neuveriteľné sprisahanie, s. 33-35, Middletovn, pa. 1964.

104 Toto «želanie» vyslovovala už Vianočná dohoda z r. 1943 medzi komunistami a demokratmi. — Husák G.: *tamtiež,* s. 71.

105 Na oslave 25. výročia vyhlásenia Slovenskej republiky rád na východnom Slovensku Husák v Banskej Bystrici vyhlásil, že si predstavuje také usporiadanie pomeru medzi Slovenskom a ZSSR, kde na hraniciach nebude ani financ ani žandár, čiže ani colná ani politická hranica.

pakte so Stalinom v decembri 1943 boli hodené kocky pre východnú orientáciu budúceho Česko-Slovenska, a kto prijímal túto koncepciu, musel prijať aj jej orientáciu. A keďže víťaziace mocnosti uznali politickú obnovu Česko-Slovenska, ani povstalci nemali veľký priestor pre svoje rozhodovanie.

Politickí vodcovia povstania vstupovali do obnovenej Československej republiky nepripravene a podobne romanticky ako tí, ktorí r. 1918 v Martine vyhlásili Deklaráciu slovenského národa. Politickým princípom povstania bolo «rovný s rovným», čo bol celý ich národno-politický program. Neodvážili sa vysloviť požiadavku federácie alebo dokonca konfederácie budúceho Česko-Slovenska, hoci už mali politické skúsenosti z požiadaviek Štúrovej revolúcie z r. 1848 i z Clevelandskej dohody z r. 1915, a hoci už za vojny o takýchto eventualitách uvažovali.[106] L. Novomeský ako člen delegácie Slovenskej národnej rady povedal v jeseň 1944 Benešovi v Londýne iba toľko, že republika nebude, ak nebude taká, akú požadujú.[107] Ale to, akú požadujú, nevyslovil konkrétne ani on.

Povstalci sa postupne skryli za nové úrady, povereníctva, akoby slobodný národ nemal nárok na vládu a ministerstvá, čo vyplývalo z ich komplexu neobnovovať nič, čo bolo za Slovenskej republiky. Pritom P. Jilemnický, spisovateľ, Čech, ktorý pôsobil v predmníchovskej republike na Slovensku, písal už v novembri 1939 svojmu priateľovi na Slovensko: «Slovensko bude sa v budúcnosti iste spravovať samo... všetok ľud všade speje k schopnosti spravovať sa samostatne. Tak i ľud slovenský. Preto nie je možné voľajako presne hovoriť o budúcom československom štátnom útvare».[108]

Keď vodcovia povstania sami nemali jasnú predstavu o budúcom postavení Slovenska, čo mohli potom očakávať od Beneša, ktorý sa vracal ako víťaz a ktorý nechcel vziať na vedomie slovenskú otázku, a kde ustúpil, tak iba pod tlakom komunistov a

---

106 Fraštacký hovorí, že z povstalcov o federalizácii republiky hovorili len komunisti. (Zborník Slov. nár. povstania, s. 47). — Mrázek priznáva, že «existovala dosť presná rôznosť názorov na budúce politické usporiadanie Slovenska. (Zborník Slov. nár. povstania, s. 144). — Husák: «keď ČSR, tak národne federovaná a socialistická» (Svědectví, č. 58, 1979 s. 382).

107 Husák: *Svedectvo,* s. 449.

108 Jilemnický P.: *Z korešpondencie,* Bratislava 1957, s. 308.

Moskvy. Politickí reprezentanti povstania deklarovali iba to, že sú za ČSR «ako samostatný a spoločný štát troch slovanských národov: Čechov, Slovákov a Karpatských Ukrajincov na základe princípu rovného s rovným».[109] Ale toho tretieho, Karpatských Ukrajincov, obetoval Beneš Stalinovi už v Moskve.

Komu sa zdalo, že Benešova londýnska vláda kapitulovala pred Slovenskou národnou radou, keď tomuto politickému orgánu povstalcov priznala zákonodarnú,vládnu a výkonnú moc na území Slovenska v hraniciach spred Mníchova, ten sa mohol na neskorších pražských dohodách presvedčiť, že Benešovi šlo o obnovu predmníchovského centralistického Česko-Slovenska. Toho dôkazom boli tri pražské dohody, ktoré redukovali právomoc slovenských orgánov, a odstránili aj posledné federalizačné prvky zo vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi.[110]

Rokovania o novom česko-slovenskom pomere sa začali už v marci 1945 v Moskve a vyústili v Košickom vládnom programe, ktorý K. Gottwald nazval «magnou chartou slovenského národa».[111] Na programe rokovaní boli: uznanie samobytnosti slovenského národa, uznanie právomoci Slovenskej národnej rady, uznanie slovenských vojenských útvarov a snaha ústavne uzákoniť provizóriá povstania. Cieľom rokovaní bolo zaistiť, aby slovenský národ bol pánom vo svojej krajine. Už Košický vládny program bol «kompromisom v riešení národnostných vzťahov Čechov a Slovákov», ale z hľadiska štátoprávneho ešte dával základňu pre konštituovanie právomoci slovenských orgánov.

---

109 Husák G.: *tamtiež,* 446, s. 408.

110 Slovenská národná rada videla v princípe «rovný s rovným» federatívne riešenie postavenia Čechov a Slovákov v obnovenej republike. Posledný jej návrh v tomto smere je z 26. mája 1945. Potom nasledovali rokovania o úprave kompetencie medzi celoštátnymi a slovenskými orgánmi. Prvá takáto dohoda bola uzavretá 2. júna 1945, druhá 11. apríla 1946 a tretia 28.júna 1946. Všetky tieto dohody, známe ako pražské dohody, rad radom okliešťovali právomoc slovenských orgánov do tej miery, že z ich pôvodnej kompetencie veľa nezostalo, takže boli už pochybnosti «o možnosti realizácie národnej suverenity». (Chovanec J.: Československá socialistická federácia, Bratislava 1978, s. 42-44.

111 Gottwald vyhlásil Košický vládny program na zasadnutí Slovenskej národnej rady v Košiacich 5. apríla 1945. Program vyhlasuje Čechov a Slovákov za rovnoprávne národy,čo sa má potvrdiť štátnopolitickými faktami. Program sľuboval aj tvorenie národných slovenských vojenských útvarov a slovenčinu ako veliacu a služobnú reč. (Husák G.: *tamtiež,* s. 594-596).

Nastolil však už protifederačný smer čiže cestu k centralizmu a vytvoril tak podklad pre ďalší asymetrický model česko-slovenských štátoprávnych vzťahov.[112]

Hodno pripomenúť, že predstavitelia KSČS v Moskve sa usilovali konfrontovať svoje stanovisko v slovenskej otázke s názormi predstaviteľov medzinárodného komunizmu. Na takomto rokovaní 6. 12. 1944 J. Dimitrov odporúčal prijať také riešenie, kde by «Česi a Slováci boli v rovnoprávnom postavení, aby v Čechách bola česká vláda, aby na Slovensku bola slovenská vláda a aby bola spoločná federatívna československá vláda. Aby bol parlament český a slovenský a okrem toho spoločný parlament československý».[113]

---

112 Chovanec J.: *tamtiež,* s. 37-42.
113 *tamtiež,* s. 37. — Cesta ke květnu. Dokumenty, Praha 1965, s. 519.

SONETY PODVEČERNÉ

Mikuláš Šprinc

I.

Svrkli sa roky jak slivôčky,
stará krv prúdi už len pomaly.
Pod tenkou kožkou hnijú kôstky,
na kostkovicu darmo čakali.

Vlečie sa slimák, vypúšťa si rožky,
a ide mu to ako v lete na saniach,
no myslí si, že je to zázrak božský,
tak sa mu marí v čudných vidinách.

Ošiaľ je ošiaľ, darmo si ho krášli,
hoc mladosť sa ním živila.
Ružové večery už za obzory zašli.

Však noc ho budí v suchom kašli
a krv mu prudko bije do tyla.
Tak končí naša krásna idyla.

28. II. 1980

II.

Píše a píše ľuďom abo anjelom:
výborne, dobre abo ako chce.
Živým alebo už mŕtvym priateľom:
obul si zo sna pekné črievice.

A nech mu nikto neohŕdne dielom,
čo skvelé je ako je pravda svätou:
veď objala už postať svetadielov,
zamávla krídlom ako métou.

Kto povie, že to nie je kvapka krvi,
tá pečať z vosku na slove,
ten odkaz srdca posledný a prvý,

to večné, čo sa zavše mrví,
to žeravé, ten zážeh v olove:
sen ruží na tropickom ostrove.

27. II. 1980

NA HAMOKU V MINNESOTE

James Writh

Bronzový motýľ spí mi nad hlavou
na tmavom konári,
podychujúci ako lístok
v zelenej tôni.
Za prázdnym domom niže úžľabinou
zvonce kráv tiahnu za sebou
do diaľav popoludnia.
Tam vpravo,
na oslnenom poli medzi sosnami,
výtrusy lanských koní
sa blyštia ako zlaté kamene.
Skláňam sa nazad, už sa večer blíži.
Jastrab sa vznáša, hľadá útulok.
A ja som premrhal svoj život.

Preložil Andrej Žarnov

Karol Strmeň

VERŠE

NA HLAVE ČIERNA ŠATKA

Na hlave čierna šatka, čierny ručník
na pleciach, v očiach orieškové ráno,
v zrobenej ruke Výlevy, kráča
všetkými cestami sveta
na skorú omšu
a poskakuje pri nej
jej prvý synček
v košeli nebesky bielej. Raz je ako zvonček
pred ňou, raz za ňou
a cesta sa dĺži
a kráti ako život.

NA MOTÍV Z HVIEZDOSLAVA

Aj tŕne zakvitli, tŕne
zakvitli do ružova.
K pukom sa ruka blíži opatrne,
zora je ako ruža ľaliová.

A krása iskrami jasá
na zarosenom hloží.
Milo je duši snívať, usmieva sa,
pretože verí v pekný úsmev Boží.

Len drozdy neplechy, drozdy
klebetia nehorázne.
Hora je plná hriešnej zvedavosti,
aj lopúch uši nastavil a žasne.

SVRČEK

Chytil som z nezbedy svrčka,
vediac, že nášmu vnukovi
do ucha zahrá pieseň o slobode.

Raz-dva nám ušiel a viac ho nebolo.
Možnože medzi prstami ruky,
čo ho len slabo väznila, uzrel
belasý vzduch a príležitosť
necvrkať v ľudskej temnici.

V čích prstoch ja som svrčkom? Kto si ma to
z nezbedy drží pri uchu?

NEZNÁMA

Štvrť roka všetko konávala presne.
Tvárička tichá a milá.
Vždy vedela prísť nenápadne prvá
a celá trieda si ju obľúbila.

Nik nevedel, že na srdce si tlačí
obrúčku lásky v živom ohni kutú.
Až po skúškach mi ukradomky šepla:
Som zo Svetského inštitútu.

Žeravejšie sú hviezdy na oblohe,
keď panna nosí lampu zo tmy do tmy.
Doštudovala, zatvorila knihu
a spred očú nám ušla hore schodmi.

PÔŽIČKA

V stokvetom šťastí zlatého veku
nebolo ruží.
Ruža je pomerne neskorý, perzský objav.

Dnes vystupuje dvojako:
k vznešeným paniam
prichádza na čaj v zlate a nachu,

a ku slovenským dievčatám skromne,
v podobe šípovej ruže.

Tá je mi najdrahšia. Chráňte ju, kde sa zjaví,
neubližujte najnežnejšej ruži,
ktorá si líca požičala
od chudobného dievčaťa!

SLEPNÚCI BÁSNIK

Košaté farby listnatého neba
ponechal bleskom
a nechal si len zúžený obzor
na na čítanie iskry
na brúškach prstov.

Videl som ho kráčať
pomalým, ťažkým, odmlčaným krokom
za nárožie, kde zanikali za ním
uličky svetla.
(12. februára 1973)

ORLY

Hladní sú, diví a draví,
a nespievajú,
ale kde vymrie škrek orlov,
ostáva na nebi prázdno
a v potoku, kde smäd si hasievali
                                        a voda
skákala
            zo skaly
                        na skalu,
víriac slnko,
nastáva na tom mieste toľká tma,
že zatemní aj mesiac.

ANTISTRÓFY K SAPFINEJ BÁSNI

«Keď zomrieš, koniec, nemáš pierijské
voňavé ruže. Ty aj v dome mŕtvych
neznáma budeš poletovať medzi
kŕdľami tieňov.»

A nevídali. Voda sladkej Lété
postriebrujúca rakyty a tŕstie
upokojí ťa viac než dávna múdrosť.
Pi z dlane mlčky.

Márna je pýcha milovníkov lutny
a v lutne zvučný fábor samochvály.
Nastane vek, keď sladší bude v ústach
blen zabudnutia

než v ušiach meno vlastné, jeho márna
povesť a sláva. Uzákonia hanbu.
Mlč ako tráva na pobreží nočnom,
o trblet nedbaj.

Či Prokné vie, že za jej spevu Mesiac
dvíha a níži pulzujúce moria?
Či nespieva jak ženy, ktoré lejú,
otročiac sudbe,

z nádob do nádob vodu a v nej ťarchu
sna ďalekého. Čo je múdrosť pevca?
Hrsť hyacintov na somárskom chrbte
pustého vŕška.

(1948, 1980)

TIEŇ

Zaucho mi dal tieň a ušiel
s myšlienkou, ktorá šumí v zeleni
strieborným šeptom vyvraždených mušiel.
Deň krváca, čas stŕpa ranený.

Černejú slová nevypovedané,
krídla sa lámu o sklo večera
a cítim, že mi dnuka v duši, Pane,
po drobných kúskoch duša umiera.

Neodchádzaj. Noc padá oslepená,
bez mesiaca sa ženú mesiace.
A keď je človek tieňom svojho tieňa,
ani len teba prosiť nevládze.

NÁREK

Umrieť, to nie je
ako prejsť poza železnú bránu a pridať sa k chórom
vždy belších rúk
nezrátateľných nemohúcnych mŕtvych.
Umrieť je zastať pred posledným bozkom
a nemať viac očí,
z nevýraznosti navždy prijať
bezbrannú bezvýraznosť
neskončiteľnú hnevom ani láskou.
Priďaleko je od nás
tá nová pravda,
pricudzí sú nám aj najbližší naši
za mŕtvou vodou,
čo sa nám zavrie nad hlavou.

(25. augusta 1975)

JESENNÁ ELÉGIA

(J.M.)

S poslednou vetou dohrávanej suity
na husliach poľných koníčkov
babie leto sa rozmotáva
nad trsmi kukuričných polí,
pripomínajúcich svojou pustotou
cintorín zabudnutých vojakov.

Úzkostné šípy divých husí veslujú
s túžbami osirelých ľudských sŕdc
povyše doráňaných javorov,
plačúcich krvou z brehu spomienok.

Prší a sprcha nocami i dňami
bolestná krása lístia nad vodou.
Veľa už pošlo,
nejeden z nich spoznávam.
Na prstoch dvoje rúk si počítam,
čo bolo, je a nazajtra tu ostáva.

To požehnanie, čo nám ostáva:
dotyky sŕdc a stisky rúk i teplé objatie,
oživujúce ľudskú dôveru,
keď hlasy zatíchnu
a z očných hlbín iba vrúcnosť hovorí.

Andrej Žarnov

NA VERANDE ZA LETNÉHO VEČERA

JamesWrith
(1927-1980)

Zo desať míľ a už je Južná Dakota.
Cesty sú akosi tu belasé,
keď nimi práve nikto nechodí.
Tak ešte noc a mohol by som byť
belasým pejkom, tancujúcim osamele
po ceste.

Až sem som došiel a je skoro poludnie.
No čo je čas, keď už je po všetkom.
A je tu ešte stále Minnesota.
Stred zopár mŕtvych kukuričných klasov
hladný tieň vrany
v náručie smrti skáče na poli.
No aspoň bujnie tuná zeleň,
hoc medzi mnou a jelšami
zúrivý sršeň vedie zápas so sieťou,
lež dosiaľ nevošiel.

Je ticho, iba pejka počúvam,
ako si nozdry presúša.
Prikradol sa mi zo zelene za chrbát
a číta spoza môjho ramena
týchto pár riadkov, čo tu spisujem.
On už má hodne rokov za sebou
a so záľubou predstiera, že nik ho nevidí.
Minulú noc som zastal na pomedzí tmy
a osamote spal som s rosou zelene.
Prešiel som poriadny kus cesty,
než som bol svoju tôňu odstúpil
za tôňu koníka.

Preložil Andrej Žarnov

NA PANSKOM

Ján Okáľ

Vojna prešla okolo nás. Potom sa odrazu pásy tankov v kolesách nákladných áut i malých džípov zastavili a na nejaký čas všetko akoby bolo zamrzlo do nehybnosti. Vojaci trčali vo svojich poľných pozíciách, civili vo svojich ulitách a ako slimáci len potroche začali z nich vytŕčať rožky. A konečne sa začal svet hýbať.

Bielovlasá pani z Ameriky spisovala utečencov v jedálni hotela Post a zapísaným dala maličké kartičky s menom a číslom. Cez kartičky bolo krížom veľkými červenými literami napísané «NO PASS». Inými slovami, nebol to preukaz alebo legitimácia; kartička neoprávňovala nositeľa na nič a pripomínala mu iba to, že už je kdesi zavedený v kartotékach pod literou aj číslom. Len neskôr, keď sa stále viac opakovali litery UNRRA, sme si pomaly začali uvedomovať, že nás spisovala úradníčka novej svetovej organizácie Spojených národov. Predbežne len spisovala a

možno ani sama nevedela prečo. Ani my sme nevedeli, ale sme mali akosi podvedome podozrenie, že kde raz začnú niečo spisovať, tam sa so spísanými bude niečo robiť. Z histórie vieme, že to niečo bývalo častejšie zlé ako dobré. A predsa nič sa nerobilo. Predbežne.

V jeden deň neskoro popoludní sa rozšírila správa, že v hoteli Post sedí s Janom Doránskym Juro Ohrível. Ohrível bol nadporučíkom na kultúrnom oddelení MNO a nemal inej úlohy ako byť francúzskym tlmočníkom vysokých dôstojníkov, najmä gen. Čatloša pri rozličných úradných ale aj reprezentačných a spoločenských príležitostiach. Preto s Čatlošom chodieval na všetky štátne návštevy. Kde Čatloš dostal metál, o triedu alebo dve nižším metálom počastovali aj Ohrívala. Poznal všetky diplomatické klebety a žarty a od neho sa ich dozvedelo aj oddelenie. Zvesti, ktoré pri tejto návšteve priniesol, boli až neuveriteľne optimistické. Býval v letovisku boháčov, Kitzbuehel, a zasa sa pohyboval v kruhoch, ktoré si aj na úteku zaratovali aspoň trochu bohatstva a vplyvu. Povedal nám, že slovenská vláda v Kremsmuensteri podpísala s Amerikánmi dohodu, ktorou sa dala pod ochranu Spojených štátov, že niekoľko Slovákov z Rakúska sa dostalo až do Prahy, kde sa stretli s niektorými poprednými Slovákmi nového režimu a vrátili sa bez ťažkostí, že niektorí sa už rozhodli pri najbližšej príležitosti repatriovať a iní o tom začínajú vážne rozmýšľať, lebo vraj nič strašného sa na Slovensku nedeje a diať nebude, ak všetko pôjde tak ako dosiaľ.

O nejaký čas neskôr zo Salzburgu prišli nás navštíviť Karol Strmeň a Viliam Kóňa. Tí už hovorili oveľa opatrnejšie. Americká vláda dala rozkaz, aby armáda repatriovala bez výnimky všetkých sovietskych občanov a keď nepôjdu dobrovoľne, aby ich donútila. Iná veľmi znepokojujúca správa bola, že Juhoslávia si od Angličanov vyžiadala všetkých svojich príslušníkov a Angličania násilne repatriovali niekoľko tisíc Slovincov a Chorvátov. Presné správy o ich osude sa ešte nedostali von, ale predpokladá sa, že väčšinu z nich dal Tito likdvidovať.

Odrazu sa v dedinách okolo Steinu začalo rojiť mladými ľuďmi, oblečenými do bavorských kožených nohavíc, kabátcov so zelenými výložkami a tyrolských klobúčkov. Ak mali v úmysle maskovať sa bavorským krojom, vypálilo im to zle, lebo boli

nápadnejší ako keby si boli obliekli SS uniformu. Kým vekom a robotou zodratí bavorskí sedliaci boli všetko starší chlapi s niekoľkodenným strniskom, títo mládenci mali vyholené ružové tváričky a krytie nohavíc bolo vyplnené na puknutie. Tunajším bauerom viselo prázdne pudlo až pod kolená. A ich reč už načisto nebola bavorská dudranina. Hovorili jasnou, artikulovanou nemčinou, akú sme skoro rozumeli aj my, poslabší nemčinári. A zvedaví boli. Hrozne zvedaví; na všetko a na každého. Čo robil, odkiaľ je, aké bolo jeho postavenie, prečo odišiel a kde býva. A vtedy som počul prvý raz skráteninu CIC. Vraj vojenská spravodajská služba. Nemilé nám bolo, že hoci ich najprv zaujímal každý a všetko, neskôr začali už trúsiť mená. Mená ľudí, ktorých sme si veľmi vysoko vážili a o ktorých sme sa začali báť. Hronský, Hrušovský, Mečiar... .

Jedného dňa zahrkotal pod veľkou bránou majera voz a keď zastal uprostred dvora, skočil z neho Jozef Ďuriš, bývalý dirigent chýrečnej kapely zo Súče, povolaním učiteľ a zapálený slovenský rodoľub. Za nim ľahkým, skoro mačacím skokom, dopadol na zem Fero Harčár, bývalý redaktor a vášnivý lyžiar, milovník slovenskej prírody, ktorý prežil povstanie ako väzeň v Lupčianskom zámku, kde nielen videl, ale aj na vlastnej koži zakúsil tvrdosť boľševickej moci a čím viac kilometrov mal medzi sebou a najbližšími komunistami, tým lepšie sa cítil. Konečne sa z voza zoštveral Dr. Henrich Bartek. Nepočul som o ňom od chvíle, ako som mu dal pár čistých pančúch v Holiči a bol som veľmi rád, že ho zasa vidím. Z Rakúska sa do Bavorska dostali na ceduľku, ktorú im po anglicky napísal Karol Strmeň a podpísal veliaci americký dôstojník v Riede. Podľa cedule išli navštíviť slovenskú kolóniu v Bavorsku, aby sa dozvedeli o jej sociálnych potrebách. Na toto dostali aj akési potvrdenie od Červeného kríža, takže ich stráže na všetkých prechodoch bez ťažkostí prepustili. Aj oni nám priniesli hodne správ o tom, ako žijú Slováci v Riede, Aurolzmuenstri a iných slovenských strediskách, kde sa už začali repatriačné snahy českých emisárov, hoci predbežne násilných repatriácií nebolo. Len niekoľko rodín požiadalo o návrat domov. Ale istá nervozita predsa už panovala v slovenských kruhoch, lebo všetko sa menilo podľa dôstojníkov americkej armády, ktorí sa niekedy vystriedali aj niekoľko ráz za týždeň.

A potom prišli Turíce. Tie strašné Turíce roku 1945.

Išlo o jednu z najväčších tragédií, aké postihli slovenskú emigráciu, a predsa až doteraz nemáme o nej presný a vyčerpávajúci záznam. Ba okrem toho, čo o tom napísal v niekoľkých novinárskych článkoch Konštantín Čulen, nijaký priamy účastník likvidácie zbytkov slovenskej vlády a snemu v Kremsmuenstri o tejto veci nič nenapísal, aj keď medzi postihnutými bolo niekoľko popredných spisovateľov a novinárov. Ako keby si až doteraz nechceli sami sebe priznať, že v Kremsmuenstri sa odrazu z pomernej idyly stalo peklo. Bez zjavného varovania alebo príčiny americkí vojaci vtrhli do izieb obývaných Slovákmi. Knihy, archívny materiál i množstvo osobných predmetov buď vyhádzali na obrovský dvor a zapálili, alebo si z toho každý vzal, čo sa mu pozdávalo. Chlapov odviedli do koncentračného tábora v Glassenbachu a ženy s deťmi nechali cez noc v búrke a daždi pod holým nebom na lúke, odkiaľ ich repatriovali do Bratislavy, kde skoro všetky boli hneď po príchode uväznené. Chlapi strávili dlhé mesiace v koncentračnom tábore, kde okrem hladu a inej trýzne boli vystavení psychologickým mukám a neustálemu ponižovaniu. Odtiaľ niektorých prepustili na slobodu, práve tak ako ich zavreli, bez udania príčiny. Konštantína Čulena ukradli sami Amerikáni, lebo pokladali za idiotstvo odovzdať ho komunistom a ostatných repatriovali rovno do žalárov v obnovenej Benešovej republike. Medzi uväznenými a vydanými boli takí vynikajúci spisovatelia ako Milo Urban, Tido J.Gašpar a básnik Andrej Žarnov, okrem už spomínaného novinára Konštantína Čulena, ale o udalostiach v Kremsmuenstri všetci okrem Čulena mlčali a mlčia. Amerikáni doteraz opatrujú denníkové záznamy vtedajšieho predsedu slovenskej vlády Dr. Štefana Tisu, ktoré ešte neboli v úplnosti publikované, pretože vraj nedal na to súhlas zákonný dedič Štefana Tisu, jeho syn, ktorý je údajne kdesi v západnom Nemecku. Niektoré časti publikoval vo svojich prácach židovský historik Dr. Jelínek, profesor dejín v Izraeli.

Celá vec si možno zaslúži malý doslov.

Počas konvencie Združenia slovenských katolíkov v Amerike, ktoré bolo prostriedkom päťdesiatych rokov v Chicagu, bola usporiadaná malá slávnosť pre O.Jána J.Lacha, vydávateľa Slováka v Amerike a Literárneho almanachu Slováka v Amerike. Bolo to v čase, keď sa O.Lach chystal zriadiť jadro múzea

amerických Slovákov, do ktorého chcel uložiť všetky svoje bohaté zbierky fotografií, písomností a knižnicu. Na tejto slávnosti bol prítomný aj bývalý redaktor a vydávateľ Slováka v Amerike Ján C.Sciranka, ktorý prekvapil všetkých prítomných, keď pre múzeum O. Lacha odovzdal niekoľko predmetov, medzi nimi dôstojnícku triedu rádu kniežaťa Pribinu, ktorým prezident Tiso vyznamenal Tida J.Gašpara v rokoch Slovenskej republiky a strieborný veniec, ktorý z príležitosti päťdesiatky Tidovi Gašparovi venoval Spolok slovenských spisovateľov.

Každý bol zvedavý, ako sa redaktor Scíranka k týmto veciam dostal. Veď prezident Tiso bol už mŕtvy a spisovateľ Tido J.Gašpar si odpykával trest dvadsaťročného väzenia, ktorý naň uvalila Benešova vláda. Scíranka povedal približne toto : Raz pri rozhovore v hotelovom bare vo Washingtone viac ráz padli slová Slovák, Slovensko, Slováci. Všimol si to istý mladý človek, ktorý stál neďaleko. Po krátkom okúňaní pristúpil k Scírankovi a opýtal sa ho, či je Slovák. Keď Scíranka prisvedčil, začal mu rozprávať o tom, ako bol cez vojnu v armáde. Po vojne jednou z akcií jeho jednotky bolo «vyčistiť» kláštor v Kremsmuenstri od Slovákov. Na pamiatku si vzal niektoré veci z predmetov, ktoré boli vyhádzané na dvor, a teraz nevie, čo s nimi. Má vraj ten «junk» v garáži. Ak by si to chcel Scíranka vziať, vďačne mu to dá.

Táto udalosť, akokoľvek vychytená z valiaceho sa prúdu povojnových rušných dní, je iba ilustráciou, že strašné chýry, ktoré postupne k nám dochodili z Rakúska, neboli skreslené. Skôr neúplné, lebo za každou repatriáciou a každým väzňom v koncentračnom tábore bol ľudský život plný útrap a úzkosti.

Hneď po vojne si nás nikto nevšímal, ale čím dlhšie trvalo naše hlivenie na svinskej povale, tým viac pozornosti nám venoval správca majera. Ale čo ako sa namáhal, ba dokonca si nás chcel získať aj planým pivom z vlastného pivovaru, podarilo sa mu iba dva či tri razy dostať nás na roľu a to sme sa mu tiež veľmi chytro rozliezli po blízkych briežkoch. Šli sme sa popásť na jahodách, ako vravieval Dr. Bartek. Dnes po rokoch sa mi zdá, že robotu na poli sme priamo živelne cítili ako degradáciu ľudskej dôstojnosti, keď sme ju mali robiť v majeri. Tí, čo bývali a robili u okolitých sedliakov, boli často až hrdí na to, že niektoré veci vedeli spraviť lepšie, rýchlejšie a ľahším spôsobom, aj keď takých prípadov bolo

málo, lebo porovnávajúc so slovenským, bavorské poľnohospodárstvo bolo oveľa intenzívnejšie. Možno aj správca majera čoskoro pobadal, že veľa osohu z nás mať nebude a viac námahy vynaloží, kým nás na pole vyženie ako my v práci na poli.

Starešinom skupiny, čo ostala v Steine, keď sa niektoré rodiny odsťahovali do okolitých dedín, bol akademický sochár Frico Motoška. Nebýval na svinskej povale, ale mal izbičku v hoteli Post, kde sa tisol so ženou a dcérou. Žena pochádzala z hrdej oravskej rodiny Murínovcov a často robila Fricovi výčitky, že jej v emigrácii nemôže zaručiť životné podmienky, na aké bola zvyknutá z rodičovského domu a z bratislavského prostredia, ktoré Frico ako popredný sochár a predseda veľkej organizácie slovenských vojnových invalidov, vedel udržať na úrovni. Funkcia predsedu spolku invalidov (presný názov organizácie neviem) nebola pre Frica sinekúra, lebo už začiatkom vojny v Karpátoch ako nadporučík pechoty bol veľmi ťažko poranený a ľavú ruku mal na celý život zdeformovanú. Ale fajku, ktorú večne cmúľal v bezzubých ústach, vedel ešte zakvačiť medzi palcom a prstienkovým prstom a koho si chcel mimoriadne uctiť, pre toho našiel poldeci slovenskej pálenky, ktorú servíroval vo vysokom starosvetskom žajdlíku. Každý večer sedel s nami v jedálni hotela Post. Keď Jurko Hronský nebol v Steine alebo nemal chuti do muziky a Dundo Nágel sa už vysťahoval do Feldkirchenu a neobšťastňoval nás viac skladbami Čajkovského a Liszta i štiavnickými baníckymi piesňami, Frico zapĺňal večery svojimi nekonečnými historkami, z ktorých časť bola autobiografická, ale väčšina patrila do ľudovej slovesnosti. Nikto by nebol mal takú korisť z jeho rozprávania ako Dobšinský alebo jeho vrstovníci, ktorí nám zanechali toľké zväzky ľudových rozprávok. Nepochyboval som, že by si boli zaslúžili všetky, aby ich niekto zaznačil. Žiaľ, nikto vtedy nezaznačoval nič a dnes po rokoch len tak spamäti chcem spomenúť aspoň niektoré, čo zrejme majú autobiografickú príchuť.

Frico Motoška pochádzal z Banskej Bystrice, kde sa narodil a vyrástol. V časoch jeho mladosti Bystrica bola ešte stále banské mesto, aj keď stará sláva bola už zapadla niekoľko storočným prachom. Pripomínali ju ešte medené hámre, kde okrem všelijakého riadu, ako kotlíky, panvy a panvičky, sa robili aj kotúče na razenie medených grajciarov pre mincovňu v Kremnici.

Tieto kotúče mali veľkosť i váhu grajciarov a chýbal im iba obraz, ktorý do nich vrážala mincovňa, kam ich z bystrického hámru dovážali. Hámre, kde sa kotúče vyrážali, boli poháňané vodou a každý rok bolo treba pod kolesami vyčistiť úpusty. Na niekoľko dní sa preto vytínanie kotúčov z medeného plechu zastavilo a voda sa odrazila bočným korytom z pohonných kolies. Tieto chvíle využívali bystrickí šarvanci, ktorí sa korytom potoka preplazili až pod valcovne a hámre a odnášali si zo dna plné vrecká a záhrenia do vody napadaných grajciarových kotúčov. Na druhý deň na železničných staniciach medzi Zvolenom a Bystricou boli vypredané všetky automaty na čokoládu, ktorá bola za grajciar. Automat nevedel rozoznať nerazený kotúč od skutočného grajciara. Za tie dni, čo boli automaty prázdne, bystrickí chlapci nechodili do školy pre bolenie brucha.

Roky štúdia v Pešti a v Prahe a potom desaťročia života v Bratislave nezotreli z Frica patinu vidieckeho mládenca, ktorý komentoval vrtochy fajnovej spoločnosti s nádychom dobromyseľnej irónie a výbuchmi lapidárnosti sedliackeho zdravého rozumu. Aj keď to nebývalo jeho snahou, jednako vedel rozpučiť slovom alebo dvoma naduté frázy snobov. Bol až roztomilý vo svojej zemitej originalite a jednoduchosti, hraničiacej s genialitou. Vlastnú biedu znášal so stoicizmom horniackeho sedliaka a nebola by ho ani zamrzela, nebyť rodiny, ktorá ako keby nebola z toho istého koreňa.

Boli sme od neho napospol mladší, ale v našej spoločnosti sa cítil veľmi dobre. Nikdy nám nedal cítiť, že by si nárokoval rešpekt, ktorý sme mu ako staršiemu a skúsenejšiemu preukazovali. Keď prišla do reči pijatyka, nebolo nikoho, kto by bol ostrejšie odsúdil vojnové pijácke výstrelky, hoci na druhej strane bolo málo ľudí na Slovensku, čo by boli vedeli v spoločnosti Tida Gašpara lepšie oceniť dobré víno ako on. «Piť treba vedieť,» vravieval, «kto to nevie, nech nepije.» Pre neho bolo skoro obradom posedenie s priateľmi pri poháriku, pri ktorom bolo nemysliteľné znevážiť sa nemóresom alebo sprostými rečami. Priateľstvá sa preverovali večerami pod viechou alebo v bratislavských kaviarňach. Kto prepadol na týchto skúškach, viac nebol vítaný pri stole, kde sedel Frico alebo Tido.

Myslím, že Jozef Martinka prvý objavil, že riečka Traun je plná

krásnych dúhových pstruhov. Ako sa voda na jar pomaly čistila a človek tíško zastal nad previsnutým brehom, mohol vidieť ako stoja s hlavami proti prúdu a skoro lenivým vlnením chvostov a plutiev udržujú si v prúde svoje miesto. Otázka bola, ako sa k nim dostať. Môj vrstovník vedel kedysi v Ľubochnianke nachytať pstruhov aj holými rukami. Tíško sa prebrodil k miestam, kde naisto vedel, že pstruhy stoja, natiahol k niektorému z nich ruku a prstami ho po bruchu šteklil, kým sa mu nedostal až ku žiabram, kde ho prudkým pohybom chmatol a z vody vyhodil do trávy. Vedel aj iné triky. Spravil si napríklad z konského chvosta slučku, ktorú pomaly prevliekol pstruhovi cez hlavu až po prsné plutvy a jedným myknutím bol pstruh na brehu. Lenže ja som nikdy nevedel napodobiť tieto kumšty svojho kamaráta a ak som pstruha nechytil na háčik s červíkom, tak som ho vôbec nechytil. Martinka s nekonečnou trpezlivosťou spravil si háčik z akejsi spony a kdesi zohnal kus tenkej šnúry, ktorá síce bola veľmi viditeľná vo vode, ale vďaka trpezlivosti, sa mu na tento primitívny riad podarilo chytiť niekoľko pstruhov, ktoré na «saubodni» spestrili náš jedálny lístok. Bol som veľmi prekvapený, keď ma raz Frico, sediaci pred hostincom na lavičke zavolal a podal mi maličké klbko rybárskej šnúry, okrútené okolo skutočného rybárskeho háčika. Kde a ako zohnal tento poklad, to mi nepovedal, len sa usmial : «Pôjdem s tebou, keď to budeš probovať.» A ja som na odkladanie nemal ani chuti ani vôle. «Tak poďme,» povedal som a už sme kráčali cez most, kde sa rieka až otierala o príkru stráň a zvlnené plytčiny sa striedali s hlbšími tíšinami v zákrutách.

Novú šnúru s háčikom, na ktorý som navliekol červíka, som si priviazal na dlhý lieskový prút tak, že som šnúru síce na nákončí zakosílil na prút, ale tak, že som pozdĺž prúta ťahal ešte kus šnúry, aby som ju mohol pridŕžať rukou. Lenže lieskový prút bol ako uvarený makarón a ťažko bolo návnadu hodiť ta, kde som ju chcel mať. A keď sa predsa po dlhej námahe podarilo dostať červíka na dobré miesto, prút bol veľmi «lenivý» či už išlo o signalizovanie, že ryba «berie» alebo snahu trhnutím dostať háčik do pstruhovej čelusti. Tak sa stalo, že som pstruhovi buď predčasne návnadu zpod nosa odtrhol, alebo som sa oneskoril a ťahal udicu, iba keď mal pstruh červa i s háčikom v žalúdku. Ak prvý spôsob bol neproduktívny, druhý bol z rybárskeho

stanoviska neodpustiteľný a viem, že ak tieto riadky bude čítať dobrý športovec-rybár, vyhlási ma za barbara, za nekultúrneho divocha, ktorý je od kanibalstva len o zlomok stupňa lepší. Ak je lepší.

Nespokojný s výsledkami, zahodil som liesku a pokúsil som sa rybáriť, držiac koniec šnúry v ruke. Nebolo síce ťažké hodiť návnadu niekoľko metrov do prúdu, ale za pár sekúnd voda zniesla všetko trochu nižšie na breh, takže efektívne rybáriť sa takto nedalo. Ostal mi jediný spôsob: zabŕsť do rieky a spustiť návnadu dolu prúdom, kde som predpokladal, že ryby stoja. Nevýhoda bola, že návnada tancovala na vlnkách a nedajbože ju dostať trochu hlbšie, podľa možnosti až na dno, kde ryby stáli, najmä keď bolo slnečné počasie. Ale keď sa predsa podarilo pstruha prilákať, aspoň som mohol okamžite reagovať na jeho zaberanie a mal som «čistejšie» úlovky. Frico len chodil za mnou po brehu, fajka v bezzubých ďasnách a bez slova pozoroval moje úsilie chytiť aspoň niekoľko rýb v riečke, ktorá sa nimi až hemžila. Keď sme šli domov s malým úlovkom, len tak, akoby mimochodom poznamenal: «Naviják a prút som mal tiež vziať, keď sme utekali.»

Hneval som sa sám na seba a skoro som mu odvrkol: «A gebuľu.»

«Aj gebuľa sa zíde, keď iné niet,» povedal tak, ako keby sme hovorili o najzrejmejšom spôsobe chytania rýb. «Ako chlapčiská sme na Hrone ťahali ryby ako noha. Gebuľa je istota. A hanba ? Veď aj Sládkovič v ktorejsi básni píše o gebuli. Paráda je to nie, ale večeru máš na stole prv, ako keď si s udicou muchy oháňaš.»

Frico ma často prekvapoval svojimi odpoveďami. Domov sme sa neponáhľali a pokúšať ryby sa mi už zunovalo, preto sme si na spiatočnej ceste sadli na splavenú kladu a rozhovorili sa o starých časoch v Bystrici. Vyzvedal som sa, či ako chlapčisko radšej robil protiveň ako dobrotu.

Pokrčil plecami a zasmial sa:

«Videl si mladých ľudí, čo neboli na protiveň starším?» Na chvíľu sa odmlčal a dodal :

«Ja nie. Dobré detváky sú choré detváky.»

Po chvíli sa rozosmial svojím všetečným smiechom. Pozorne napchal fajku čerstvým tabakom, potom minul niekoľko zápaliek, kým mu dobre horelo a skoro akoby napríklad a

poučene začal rozprávať:

«V Bystrici na námestí mal obchod človek, ktorý nemohol chlapčiská ani vidieť a najradšej by bol na výkladoch svojho obchodu stiahol plechové rolety, keď sme sa okolo ponevierali. Najradšej sme chodili v kŕdlikoch ako junčeky. Len tak malo zmysel vyviesť nejaké huncútstvo, keď to kamaráti videli. A tomu ustrašenému obchodníkovi sme chceli vyviesť niečo, aby mal príčinu byť ustrašený. Dlho sme premýšľali, čo spraviť, ale nič nám neprichodilo na um. Iba raz, keď sme sa ponevierali za mestským bitúnkom, videl som, ako sa svorka psov trhala o veľkú kosť. A vtedy mi napadlo niečo, o čom som doteraz nikomu nevravel ; kamarátom nie a doma ani tak. Na Veľkú noc naši doma uvarili celú šunku a sám som sa ponúkol, že vynesiem z domu smeti, keď bolo treba kosť vyhodiť na smetisko. Kosť prekrásne voňala údeninou a ja som si ju odložil, kým sa nezvečerilo a mesto pomaly neutíchlo. Potom som vzal mocný motúz, uviazal ho dobre na jeden koniec kosti a keď som už na námestí nevidel nikoho, prikradol som sa k bráne nášho ustrašeného obchodníka a priviazal motúz na koniec šnúry zvonca tak, aby sa kosť kolembala nad zemou vo výške, že ju ani najväčší pes nemohol zo zeme dočiahnuť a musel za ňou vyskakovať. Potom som sa schoval do jednej brány, aby som všetko videl, ale mňa nebolo možné zbadať a čakal som. Netrvalo desať minút a prvý pes začal pod kosťou nosom krútiť a potom za ňou vyskočil. Za ďalších päť minút ruvalo sa okolo kosti pol tucta psov, ktorí vyskakovali a brechali, ako keby ich všetci šintri naháňali. A zvonec kdesi v dome musel vyzváňať, ako keby oznamoval vpád Tatárov alebo Turkov.

Na druhý deň sa mesto smialo, keď ustrašený obchodník každému rozprával o strašnej noci so šialene vyzváňajúcim zvoncom. V malých mestách to už tak býva, že udalosti ako táto prischnú ľuďom na celý život. Kým len žil, ľudia vždy k jeho menu pridali, že býva tam, kde psi vyzváňajú.

Pár ráz išiel so mnou na rybačku aj Henrich Bartek, ale omrzelo ho, keď ja som bol taký sústredený, že som «nezaberal» na jeho najnovšie teórie o tom, pod akým jazykovým vplyvom vzniklo slovenské znenie najzákladnejších modlitieb. Uznajúc, že s rybárom sa po ľudsky zhovárať nedá, radšej ostal na «saubodni» s pekárskym susedom a Jožom Varínskym žolíky hrať.

V jednu nedeľu prišli do Steinu Murínovci. Kňaz Ivan a prezidentov tajomník Karol. Ivan mal v kaplnke kaštieľa omšu, na ktorej sa zúčastnila celá kolónia, ale po omši, keď sme mysleli, že Murínovci ostanú s Motoškovci ako rodina, stratili sa kdesi s Hrušovským, Hronským, Polakovičom a Cincíkom. «Majú vážnejšie veci ako s rodinou klebetiť,» povedal lapidárne Frico, keď sme sa spýtali, kde sa stratili. Viac sme z neho dostať nemohli, ale aj hlúpejší ako my si mohol domyslieť, že keď prezidentov tajomník vyhľadá popredného člena snemu a iných vážnych verejných činiteľov, nebudú sa zhovárať o tom, či už kvitne púpava. Akosi od začiatku nášho pobytu v Steine mali sme tušenie, že aj prezident je niekde v Bavorsku, a prítomnosť prezidentovho tajomníka v Steine to tušenie premieňala skoro na istotu. A jednako aj tí, čo nič alebo málo vedeli o prezidentovom pobyte, veľmi sa o tom nezhovárali. Ako keby sa boli báli vysloviť nahlas svoje dohady, aby sa neprerieklí a niečo nepokazili.

Prvý vlak, ktorý prešiel cez Stein od Mníchova smerom na Traunstein bola udalosť. Išiel pomaly a okrem rušňa ťahal len jeden vagón, ale bolo jasné, že tento vláčik otvára znova dávno zarúbanú cestu a čoskoro dolinou Steinu zasa začne prúdiť život.

Nemuseli sme dlho čakať a skoro proti našej vôli ten prúd strhol aj nás. V mestečku vyvesili vyhlášku, že každý taký a taký, či občan alebo neobčan, musí sa prihlásiť na pracovnom úrade. Keď sme sa prihlásili, poslali nás do Steinu, kde nás najprv pridelili do vojenského tábora, kde sme mali rozoberať počas vojny postavené baráky. Rozoberať vravím preto, lebo celý tábor bol postavený zo skladacích panelových dielcov, v ktorých boli zamontované elektrické a okurovacie kanály a dielce bolo možné v rozličných kombináciách grupovať a skladať z nich budovy najrozličnejšej veľkosti a pôdorysu. Takto postavenú dedinu bolo možné vypáliť alebo rozobrať, ale nie zbúrať, lebo panely boli tak zmontované, že kto by bol vytrhol jeden, ostatné by bol za ním ťahal ako harmoniku.

Rozoberať nemeckú «vojnu» nebolo také ľahké, ako by sa bolo na prvý pohľad zdalo. Na vyťahovanie spojovacích kramlí a skrutiek nemali sme nástroje a keď sme konečne panel oslobodili, aj štyria sme mali čo robiť, aby sme ho odniesli na hromadu, kde ich bolo treba ukladať. Boli sme radi, keď nás o niekoľko dní preložili na inú robotu.

Ako sa nám v prvej robote nepozdávalo «rozoberať vojnu», v druhej sa nám ešte menej páčilo, keď sme mali okrem rozoberania vojny hneď na mieste «pokoj budovať». Zaviezli nás do strašného kráteru po amerických bombách, z ktorého sme mali vynášať tehly, oškrabať ich z malty a na neďalekom stavenisku potom z nich budovali murári nové domy. Ako chlapec som kedysi tiež vozieval tehly zo stanice na stavenisko a potom ich hore rampami z dosák nosil murárom. Vedel som, ako sa tehly pohadzovali vyššie a vyššie, lebo to bolo oveľa rýchlejšie a ľahšie ako ich vynášať. A keď sa niekde pohadzovať nedalo, nosili sme všetko na zvláštnych nosidlách, a preto rampy museli mať len mierne stúpanie, aby sa všetko nezosypalo na zadného nosiča. Tehly, ktoré sme oškrabali z omietky, nebolo však možné pohadzovať, lebo za pol hodiny by boli do kosti dodriapali naše ruky, tým viac, že obvyklé kožené chránidlá na dlane sme tu nemali. Nebolo ani nosidiel a rampy boli neuveriteľne príkre. Tehly sme si museli niekde jednu na druhú naukladať tak, aby sme pod kôpku mohli podstrčiť dlane a opreté o brucho nosiť ich hore príkrymi rebríkmi. Ani netreba zdôrazňovať, že za chvíľu sme mali dlane krvavé a z košieľ nám ostali len zdrapy. Dva dni sme ostali na tejto robote a potom sme si ani pre plat neprišli. Ostali sme doma karty hrať na «saubodni», v Traune chytať ryby a v nekonečných rečiach tráviť večery v jedálni hotela. Veď aj bolo o čom hovoriť. Vždy sa niekto k nám zatúlal z Rakúska a priniesol najnovšie správy o lapačkách v Riede, Aurolzmünsteri a iných rakúskych dedinách a nervozite, ktorá začala rozožierať celú slovenskú kolóniu v Rakúsku.

Pretože v Steine nás bolo čím ďalej tým menej, aj medzi nami na «saubodni» sa začala šíriť akási zlá predtucha, z ktorej sme sa chceli vyslobodiť tým, že sme sa začali obzerať po nejakom mieste, kde by sme sa mohli hromadne alebo jednotlivo usalašiť. Predbežne sme pomýšľali len na blízke okolie, lebo tak sa nám zdalo, že sme tu ako v hlbokej studni, z ktorej sa sami nijako dostať nemôžeme a predbežne nikto nemal záujem, aby nás z nej vyťahoval. Po Európe sa túlali statisíce ak nie milióny utečencov a predbežne nebolo krajiny, čo by bola potrebovala ruky, intelekt a morálne kvality vlasti zbavených ľudí. Ak sme si mysleli kdesi na okraji našich úvah, že víťazné mocnosti majú morálnu povinnosť problém utečencov nejako riešiť, v demokratických

krajinách sa predbežne hovorilo len o dobročinnosti a len oveľa neskôr ako o veľmi výnosnej hospodárskej transakcii, ak prijmú tieto desaťtisíce ľudí, ktorí skoro napospol mali vysoký priemer vzdelania a technických zručností a práve tak skoro napospol skladali sa zo sociálne veľmi stáleho elementu. Nemali sme však tušenie, že uplynie niekoľko rokov, kým sa v takzvanom «slobodnom» svete začne takto uvažovať. Naším problémom predbežne bolo ešte pred zimou nájsť si nejaké zamestnanie, z ktorého by sa dalo aspoň živoriť, keď už nie žiť,a čakať, čakať, čakať na vábivý hlas nových svetov veľkých príležitostí. Slovo Amerika bolo kdesi na konci tohto skôr snívania ako uvažovania, lebo ani «kde bolo, tam bolo, kde sa voda sypala a piesok lial» nebolo tak ďaleko.

V jedno nedeľné odpoludnie Rudo Bliezner požičal od svojho sedliaka voz a kone. V Steine pred hotelom Post sme sa asi desiati natisli do veľkého doštenáka a malými poľnými cestičkami pohli sme sa na juh k jazeru Chiemsee. Nemali sme mapu a smerovky na ceste nič nehovorili o vzdialenosti, preto sme boli milo prekvapení, keď sa nám odrazu vynorila panoráma širokej hladiny na úpätí alpských velikánov. Až pri jazere cesta sa skrútila na východ a potom cez most ponad rieku Alz, ktorá práve tu vytekala z jazera, viedla nás k prekrásnej pieskovej pláži, kde sme sa rozhodli zastať. V diaľke naľavo beleli sa budovy palácov na dvoch ostrovoch, ktoré sú v juhovýchodnej časti jazera a napohľad strmo akoby rovno z jazera vystupovali príkre stráne alpských velikánov, tvoriacich dramatické pozadie úchvatného obrazu.

Na piesku bolo niekoľko útočných gumových člnov, ktoré tu možno ostali po nejakej výcvikovej jednotke. Okrem nás nebolo živej duše v širokom okolí a hladinu jazera nebrázdil ani jediný čln. Niekoľkí sme zatiahli jeden z člnov na vodu, ktorá sa veľmi mierne zvažovala, takže sme bez ťažkosti mohli zájsť nejakých päťdesiat alebo viac metrov a voda stále bola len niečo vyše pása. Ľahkomyseľne som skočil do člna, hoci v ňom nebolo ani vesla, ani žrde, ani ničoho, čím by som ho mohol kontrolovať. Pretože okrem mňa nemal nikto chuti na takúto dobrodružnú plavbu, ostal som v člne sám a čoskoro ma ľahučký vánok pomaly zanášal na hlbinu.

Najprv som sa chcel vrátiť, ale keď som videl, že okrem dlaní

nemám ničoho, čím by som mohol svoju loď kontrolovať, vzdal som sa márnych pokusov a oddával sa úplne nádhernej panoráme a myšlienkam o tom, do akého to kúta nás osud po odchode zo Slovenska zavial. Nevedel som ešte, že v blízkom Altöttingu trávil posledné dni svojej slobody prezident Tiso, ale vedel som, že na jednom z ostrovov, ktoré som mal na dohľad, študovali synovia slovenských vladárov. Chýrečná benediktínska škola bola za stáročia strediskom výchovy významných mužov karolínskeho i pokarolínskeho obdobia. Neďaleko v niektorom z podalpských kláštorov bol väznený arcibiskup Metod, keď ho Nemci počas návratu z Ríma chytili a žalárovali. Knieža Rastislav medzi Regensburgom a Altöttingom trávil dni svojho nešťastia v slepote, keď ho Svätopluk zajal a vydal Nemcom. A nevdojak som si kládol otázku, ako my do tohoto historicko-geografického rámca zapadáme. Či sa v ňom bez stopy stratíme, alebo niekto z našej kolónie zohrá historickú úlohu v dejinách slovenského národa. Ale videli sme iba minulosť. Dramatickú, otrasnú a varovnú. Ale to bolo všetko. Táto minulosť okrem výzvy k svornosti nedávala nám lekciu a budúcnosť bola nepreniknuteľná.

Netrvalo dlho a nepreniknuteľná bola aj prítomnosť. Najprv sa z alpských úplazov odtrhli chlpy hmly, ktoré sa pomaly začali gúľať dolu dolinami ako veľké chuchvalce vlny. Za chvíľu iba najvyššie končiare trčali v slnečnom svetle z tejto bielej lavíny, ktorá sa vrútila do jazera a o niekoľko minút zhltla mi celý obzor.

Bol som ako ponorený v bielom nekonečne, v ktorom sa mi aj končeky prstov strácali, keď som natiahol ruku. V takej bielej prázdnote akosi aj čas zastane, lebo som stratil zmysel, ktorým ho meriame v normálnych okolnostiach. Najprv som sa zľakol, ale po chvíli som začal analyzovať svoju situáciu. Bol som v člne, ktorý bol prakticky nepotopiteľný. Kontrolovať som ho síce nemohol, ale bol som istý, že prv alebo neskoršie privezie ma k brehu. Ak bude duť vietor, teda vietor o tom rozhodne, ak bude bezvetrie, keď sa hmla zdvihne, niekto z brehu uvidí čln a príde sa pozrieť, čo alebo kto je v ňom. Po chvíli som však spozoroval, že hoci bolo absolútne bezvetrie, čln sa predsa pohyboval a začal som rozmýšľať, prečo a kam ideme a vtedy mi zišla na um riečka, ponad ktorú sme prešli po moste bezprostredne pred plážou, na ktorej sme sa rozložili. Nevedel som, či je to jediný výtok z jazera, ale podľa všetkého to bol najväčší výtok a preto najpravdepo-

dobnejšie spôsoboval prúdenie vody, ktorá ma teraz niesla. Hmla síce už začínala rednúť, ale prv ako sa celkom stratila, počul som rozhovor priateľov na piesčitom brehu a potom zbadal, že voda podo mnou je už plytká. Vyskočil som z člna a začal som ho vliecť za hlasmi. Nebola to najľahšia robota, lebo čln sa už dostal do sústredeného odtoku a len s pomocou priateľov, ktorí ma zbadali, boli sme v stave ukradnúť ho rieke a dovliecť ho na piesok.

Keď sme sa vracali, slova som neprehriekol.

Kapitán a «Marína»

Kapitán Vopršálek bol rodený námorník. Aspoň on to o sebe vždy tvrdil. Narodil sa na nábreží Latavy a to už predsa samé o sebe niečo znamená. Pretože na dohodenie kameňom od tejto rieky sa žiaden iný námorník nenarodil, kapitán Vopršálek mal dôvod veriť, že je jediným poriadnym námorníkom na svete a on tomu aj veril.

Malý Vopršálek sledoval latavské bárky ktoré prechádzali vzdúvadlom pred ich domom a sníval svoje veľké sny o preveličizných bárkach na prevelikej vode. Pre Vopršálkovcov premieňať sny na skutočnosť bývalo vždy hračkou a preto sa ani nik nečudoval, keď Vopršálkovi latavskí rovesníci začali dostávať pozdravy od priateľa raz z Juhoslávie, inokedy z Amsterdamu či Hamburgu.

«Ten Vopršálek je predsa len chlapák» — chválili chlapci odvážneho priateľa.

Na mori to nebývalo vždy také veselé, ako to Vopršálek popisoval kamarátom pri nie veľmi častých dovolenkách, ale kto to na Latave vedel, že tá zlatom lemovaná uniforma s bielou čiapkou je len taká malá kulisa pre jeho námornícke historky o Indiánoch a Ohnivej zemi, ako bola jeho fajka a či pred zrkadlom nacvičený široký námornícky krok.

Hospodárska kríza, ktorá zametala pevniny, pocítila sa aj na tej rozkolísanej palube, kde kadet Vopršálek poctivo kadetčil už nejaký ten rôčik a skôr než sa mohol stať skutočným dôstojní-

kom, našiel sa na brehu Latavy ako nezamestnaný.

Kadet Vopršálek, ktorý v očiach kamarátov bol už legendárnym kapitánom, nosil hlavu nie na parádu a pod tou bielou čiapkou tiež nebolo vzduchoprázdno. Vopršálek bol veľmi sčítaný človek a vo svete sa všeličomu priučil. Vedel, že nový kabát v očiach ľudí vydá za dva doktoráty a okrem toho si často pripomínal ľudovú múdrosť, že «lenivá huba je hotové nešťastie». Kadet Vopršálek lenivú hubu nemal a preto sa o budúcnosť veľmi nemusel obávať. Ba čo viac, Vopršálek mal vo svojom arzenáli zbraň, ktorá bola vždy účinná, ako vravieval: «Ohúriť musíš priateľa aj nepriateľa. Ak sa stretneš s človekom, ktorý rozpráva po nemecky, spusti naňho po anglicky. Efekt? Ohúrenie. Ak máš smolu a dotyčný rozpráva tiež po anglicky, spusti naňho dva verše zo Shakespeara a uvidíš, že aj také tvrdé orechy ako Churchill sa rozplynú ako maslo na panvici».

A tak Vopršálek nabifľoval nielen dva verše zo Shakespeara, ale dokonca aj zopár múdrostí z Konfucia, veď Čína je veľká a okrem toho hemží sa Číňanmi a čo keď jeden z nich raz skríži Vopršálkovi cestu? Ako vidíme, Vopršálek bol človek vzdelaný a veľmi scestovaný. Zalistoval raz Vopršálek vo svojom atlase a pozorne študoval jednu krajinu za druhou, ako na ňu dolieha hospodárska kríza. Nikde to nebolo ružové, ale cieľavedomý mládenec vedel, že musí byť na svete miesto, kde Vopršálkovci budú imúnni voči ťažkostiam, ktoré doliehajú na normálnych smrteľníkov. Kto hľadá, nájde. Našiel Vopršálek krajinu svetu síce neznámu, ale veľmi sľubnú hlavne pre chlapcov od Latavy.

V osobnom oddelení lodnej spoločnosti nad širokým Dunajom kadet Vopršálek jeden pekný deň hádzal anglickými slovami, ako by bol na pohovore v britskej admiralite — veď, ako vieme, nepriateľa vždy treba ohúriť — a div divúci naraz vidíme kadeta Vopršálka preporodeného za dunajského dôstojníka. Na Dunaji prúd bol prudký a ten strhol Vopršálka do krútňavy, ktorá ho vyhodila na veliteľský môstik ako kapitána.

Dobrý život mal na Dunaji kapitán Vopršálek a pretože slaná voda mu predsa len chýbala, opriadol sa aspoň slanými povesťami, až sa stal legendou s odšnurovanými topánkami. Od vstupu na loď kapitán Vopršálek mal vždy rozšnurované topánky, to vraj zvyk z dávnych čias, ked brázdil oceány a kde sa vraj vždy nosili rozšnurované topánky pre prípad katastrofy, aby

ryby nezožrali stroskotanca aj s nestraviteľnou príťažou. Dunajáci nad tým krútili hlavami, ale pretože na mori nikdy neboli, tak si kapitánovu teóriu nemohli overiť.

Život by bol býval baladou pre kapitána Vopršálka, keby svet nebol v neustálom pohybe. V Bratislave, v tom pokojnom meste, sa raz ľudia spochabili a začali pochybovať o mnohých veciach, poriadkoch a ich oprávnenosti. Vlny na slovenskom mori, ktoré boli vždy také pokojné pre Vopršálkovcov, sa začali dvíhať tak vysoko, že nejedného Vopršálka odplavili do diaľav. Kapitána Vopršálka neodplavili, ako by aj mohli, veď kapitán bol dobrým plavcom, nosil stále bielu čiapku, fajčil fajku, chodil zo široka a mal rozšnurované topánky. Aj v nových prúdoch sa udržal kapitán Vopršálek a plával si po Dunaji, až kým naozaj nebolo treba nosiť roznurované topánky, keď lode začali lietať do vzduchu na zamínovanom toku. Vtedy kapitán Vopršálek si zašnuroval topánky a pri jednom leteckom nálete na bratislavskú rafinériu zmizol v nedobudovanom tuneli a do konca vojny sa viac na Dunaj nevrátil. Vraj zostal v podzemí. Tam kde bolo treba žiť legendu, tam to nebolo pre kapitána Vopršálka. To nebolo všetko, čo tento bodrý kapitán urobil. Urobil on ešte oveľa viac, takmer všetko, čo bolo v jeho silách. V prvom rade nechal slovenských lodníkov bez prestupných staníc slobodne si lietať z lodných palúb priamo do neba. Pretože nebolo záruk na urýchlený odchod všetkých lodníkov, na vec sa bolo treba sústrediť vážnejšie. Kapitán sa sústreďoval s výhľadom na povojnové obdobie a učil sa po rusky. Teraz to bolo naozaj, nielen tak jeden dva veršíky z Puškina na obyčajné ohúrenie. Všetci Vopršálkovci sa vtedy poctivo učili ruštinu, lebo sa pripravovali nielen na príchod ruskej armády, ktorú bolo treba ohúriť, ale pripravovali sa na niečo väčšie, na ohúrenie, z ktorého sa Slováci už nikdy nemali spamätať.

Po odmínovaní Dunaja kapitán Vopršálek sa znova vrátil na svoju loď. Na Dunaji bolo dosť miesta, veď nejeden lodník vzlietol na mínach do večných lovíšť.

Národ slovenský sa nestačil prebrať z jedného ohúrenia, ktoré mu pripravili Vopršálkovci a už tu bolo druhé, ktorému neunikol ani taký dobrý námorník, akým bol kapitán Vopršálek. Ani ruština mu nepomohla a ako politického heretika a zakukleného agenta nepriateľskej ideológie Šťastena ho opustila priamo na

dunajskom nábreží.

Budovateľská duša nikdy nedrieme a pretože sa žilo v budovateľskom období, náš kapitán začal budovať priehrady. Ó, nie s krompáčom v ruke, na to jeho vetrom ošľahaných rúk bolo škoda. Koniec koncov s krompáčom v ruke môže budovať kdejaký doktor alebo inžinier, ale budovať s ceruzkou v ruke, na to treba už kapitánsky rozhľad. Kapitán chcel budovať nielen dobre, ale aj rýchlo, preto sa zahniezdil v kuchyni a stal sa veľkým minážmajstrom na vážskej priehrade. A budovalo sa. Raz z toho budovateľského nadšenia kapitána Vopršálka zostalo robotníkom zle. Aj druhý raz, ba aj tretí raz im zostalo zle. Stalo sa, že táto podľa kapitána nevzdelaná črieda doktorov, inak budovateľov socializmu, Vopršálkovho budovateľského nadšenia mala dosť a so salámou zelenou od plesne, ktorou ich tento budovateľ kŕmil, obstali jeho stôl. Nik nepreriekol slova. Kapitánova dušička v prvom momente dosiahla minimálne rozmery, ale hneď sa v ňom ozval osvedčený pud sebazáchovy a len čo bystrým zrakom zmeral nevolaných hostí, už aj odistil osvedčenú zbraň.

«Ste nespokojní so stravou? Čo si myslíte, čo ja jem nevďačníci?» a zahryzol do skazenej salámy. Znova nik neprereikol slova. Robotníci pozreli jeden na druhého a s úškľabkom opovrhnutia nad kapitánovým predstavením vytrácali sa von, odkiaľ prišli. Keď vo dverách zmizol posledný člen protestnej delegácie, kapitán vo vedľajšej miestnosti oddal otravu tam, kam patrila.

Budovateľský elán býval dobre odmenený a vavrín neminul ani kapitána. Chlapci od Latavy si spomenuli na hrdinu svojej mladosti a poverili ho vedením Budovateľského úradu v Bratislave. Bol to zvláštny budovateľský úrad. Jeho úloha spočívala v umení nebudovať budovateľské projekty. A naozaj, dokiaľ kapitán Vopršálek viedol Budovateľský úrad, na Dunaji sa nebudovalo. Kapitán bol naozaj expert. Bazén opravovne lodí sa zamietol, lebo projekt neobstál pri modelových skúškach. Model lode, ktorá mala vplávať do modelu bazénu, riadil sám kapitán a preto tam nikdy nevplával. Kapitán Vopršálek mal svoje slovo aj pri torpédovaní dunajských vodných diel a mostov. Bol to nielen expert, ale aj ľudomil, ba záchranca národa. Veď čo by sa stalo, keby taký laterálny kanál pri Gabčíkove praskol? Koľko ľudí by muselo z okolia zutekať a koľko rýb by stratilo

orientáciu v kanáloch Žitného ostrova? Odpovede na tieto otázky sú zvlášť pochmúrne, keď si pomyslíme, koľko ľudí by pri tom nemalo rozšnurované topánky.

Úrad pre kapitána bol svätyňou. Tam sa cítil bezpečne a určite bezpečnejšie ako na veliteľskom mostíku. Pohľad na tohoto morského vlka sediaceho v širokom kresle, zahaleného v nelsonovskom plášti, miznúceho v dyme večne zapálenej fajky, nám nevdojak pripomínal tých mystikov, ktorí sa vznášali veľmi vysoko nad všetkým pozemským. Táto svätožiara bola však iba zdaním-ďalšia kapitánova kulisa. Cez oblak dymu kapitán uprel oči na kalendár a len akoby pre seba si zahundral: «Zajtra máme Medzinárodný deň žien» a pri pomyslení na horu párkov a rieku piva, čo sa bude pri tej príležitosti zadarmo liať, kapitán sa blažene usmial tým svojím nadpozemským úsmevom. Jeho pohľad spočinul na hodinkách a strhol sa. V zápätí začal po stole a všade okolo seba po podlahe rozkladať mapy, plány, dokumentácie projektov, skrátka hory papierov. Blížil sa koniec pracovnej doby, čas, kedy kapitán hrával malé divadielko. Pretože každé divadlo potrebuje divákov, kapitán ľahko pootvoril dvere na svojom sanktuáriu, len tak trocha, aby to vyzeralo, že on ich chcel zatvoriť, ale v tom pracovnom nadšení ich nedobuchol. Skulina však bola dosť veľká na to, aby ostatní úradníci odchádzajúci domov videli mysteriózneho kapitána v záplave dymu s nelsonovským plášťom ledabolo zvisajúcim z jedného ramena, zahĺbeného nad riešením neriešiteľného.

Už prešiel povedľa aj pán povereník, ktorý nezabudol kapitána pochváliť za usilovnosť, čiže denné kapitánovo predstavenie sa skončilo a bol čas baliť kulisy.

Kapitán trocha nervózne pozrel na spolusediaceho mladého právnika ktorý mal pred sebou rad malých v koži viazaných knižočiek a čosi do nich vpisoval. Kapitán chcel hrať svoju úlohu poctivo do konca a bol čas, aby z úradu zmizol posledný divák.

«Čo to tam popisujete, pán doktor?» — obrátil sa na právnika. Právnik práve dokončil písať venovanie do knižočiek, ktoré mali byť rozdané zamestnankyniam na Medzinárodný deň žien. S hrdosťou sa pozrel na svoje dielo a očami pohladil každú knižočku svojho obľúbeného autora.

«Písal som venovania, pán kapitán.»

«Čo sú to za knižky?» — opytoval sa najsčítanejší občan

Budovateľského úradu.

«Marína, pán kapitán, viazaná v koži, pekná knižočka. Ženy sa zaiste potešia malej pozornosti k MDŽ.»

Pri spomenutí MDŽ nad knižkami pred kapitánom sa vybavila tá známa vidina s horou párkov a riekou piva, no hneď sa vrátil do skutočnosti a pokračoval v kladení otázok, lebo kapitán veľmi rád kládol otázky.

«Čo je to 'Marína', pán doktor?»

Pri tejto otázke sa čosi stalo nášmu právnikovi. Vstal a veľmi bledý niekoľko ráz pozrel z kníh na kapitána a späť. Nevinná tvár kapitána čakajúc na odpoveď horela nedočkavosťou. Právnik sa nemohol zmôcť na odpoveď. Nemohol pochopiť, ako človek žijúci tridsať rokov v jeho krajine, mohol ignorovať existenciu skvostu národného bohatstva Slovákov.

«Marína je Sládkovičova báseň, pán kapitán» — nakoniec predsa doktor dostal zo seba.

«A kto je Sládkovič?» so záujmom sa pýtal titan tak často citujúci veršík zo Shakespeara.

Právnik už nezodpovedal túto otázku. Vzpriamil sa ešte raz a klesol na podlahu.

Kapitán sa naklonil nad právnika, ale len tak, aby sa veľmi nenarušila jeho nelsonovská póza. Pulz nenahmatal.

«Slabí sú títo Slováci» — pomyslel si kapitán — «raní ich mŕtvica pri položení najjednoduchšej otázky.»

Potom pozrel na stôl s knihami, od ktorých sa s nevôľou odvrátil. Akoby aj nie. Vidina párkov aj s pivom bola preč.

Kapitán-lodivod
F.H. (1980)

VILIAM TURČÁNY– ideálny most k románskej Európe.

Prišiel mi na um básnik V.Turčány, keď som sa ako turista nechal unášať osemdesiatpäťtisícovým zástupom na sienskom Campo z príležitosti augustových jazdeckých pretekov o Palio. Aj on tu stál pred trinástimi rokmi uprostred zelektrizovaného davu pod neúprosným augustovým talianskym slnkom. Neviem si ho však predstaviť ako jednoduchého turistu, ktorý sa iba povrchne nadchýňa nad výbuchmi oduševnenia, ktoré v tom momente napĺňali vo všetkých európskych rečiach ten architektonický skvost sienského námestia. Ponajviac môžem pripustiť, že je špeciálny turista, ktorý na svojich cestách Európou sliedi po stopách básnikov, ktorí vypĺňajú jeho vnútorný básnický svet už po tri desaťročia.

Nie je to naozaj bez dôvodu, že ho slovenskí literárni kritici považujú za «jedného z mála našich učených básnikov» (poeta doctus)[1]. Prejavuje sa to i na jeho cestách v zahraničí. Ešte sa len dozvedel, že cieľom jeho štipendijného pobytu bude Siena a už mu mimovoľne vykĺzne poznámka «...že síce Dante nemal Sienu rád...[2] Pripustí však pohotovo, že v postave Provenzana Salvaniho v Očistci postavil Dante jeden zo svojich najkrajších pomníkov práve Siene. Hneď má naporúdzi aj tercínu, ktorú «len nejaký čas predtým - pretavil z toho kovu - do slovenčiny» :

«V čase, keď k sláve najvyššej sa blížil,
na sienskom Campu, celkom ušľachtilo
odložiac hanbu, k žobraniu sa znížil».

Turčány-prekladateľ sa dostal do zajatia Danteho diela niekedy v roku 1957 keď mu dr.J.Felix ponúkol spoluprácu na preklade Nového života.[3] Odvtedy sa celá jeho literárna tvorba podobá sústavnému rozovieraniu vlastných básnických i bádateľských ramien smerom k vrcholným oblastiam európskej literárnej kultúry, ako to obrazne vyjadril S. Šmatlák.[4]

Nesmie nás však mýliť, že Turčány sediac ako študent medzi študentmi letnej sienskej univerzity pri fontáne námestia, hodí prvé zrnko svojho záujmu holubom žobroniacim o pokrm, ako to robia aj ich bratia pri benátskom svätom Markovi. Nadväzuje tu

spomienkou znova na mocného a hrdého Provenzana Salvaniho, ktorý tu pokorne stál uprostred námestia ako žobrák, aby získal obrovskú sumu na vykúpenie priateľa z neapolského väzenia, uvijúc tak nehynúci veniec na oslavu priateľstva. V sienskom medzinárodnom ovzduší Turčány priam vdychuje a obdivuje priateľstvo už v turistickom stredisku, kde mu dajú adresu pobytu, u panej domácej, ktorá ho pritúli ako syna, u profesora Fiorentiniho, básnika a esejistu, ktorý veľkodušne rozdáva svoje rozsiahle vedomosti študentom z celého sveta. Obdivuje potom talianske umenie. Sedí iba na pár krokov od Fontány Gaia s pitnou a večne tečúcou vodou, ktorú ozdobil nádhernými sochami Jacoppo della Quercia, o ktorom sa Turčány z pamätnej tabule dozvie, že to bol významný sochár, most medzi Donatellom a Michelangelom. Ešte staršia od Fontány je však univerzita, jedno z najstarších vzdelanostných stredísk v Európe vôbec. S nezastretým uspokojením Turčány konštatuje, že k jej ozdobám patril aj Danteho priateľ a veľký básnik «sladkého nového štýlu», Petrarcov «milovaný» učiteľ, Cino z Pistoie, ktorý tu prednášal právo. Turčány sa zaujíma v sienskej radnici o odliatok z jeho náhrobku, kde vidno tri šikmé nad seba stúpajúce stoly so žiakmi a vpredu stolicu s majstrom Cinom z Pistoie. Oduševnene sa ponára do «oceánu literatúry» a spolu so skvelými profesormi brázdi vlny najstaršej školy sicílskej a toskánskej, cez Danteho až po súčasnosť. Besedy a referáty hosťujúcich univerzitných profesorov, ktorí prichádzali až zo sicílskej Catánie, z Ríma, susednej Florencie a učenej Bologne s témami o Petrarcovom štýle, o Foscolovi, Leopardim, Carduccim, s porovnávacími štúdiami medzi jednotlivými umeniami (Giotto a Dante), s presahmi do sociológie, do rozboru ekonomických pomerov v jednotlivých obdobiach, to všetko vypĺňa študijné dni V.Turčányho. K tomu ešte pridá záujem o hodinovky z dejín umenia, filmu, filozofie a z politických dejín. V o voľných chvíľach navštívi múzea, zbierky umenia, belostný Dom, kráča popri nespočetných červených kostoloch, gotických palácoch z mramoru i z tehál. Do modrého neba sa vpíjajú jeho zraky pozdĺž vysokej veže Mangia s tehlovým steblom a mramorovým kalichom, ktorý mu pripomína tulipán. Večery sú zasa vyplnené koncertmi, ktoré usporiada svetoznáma škola Chigiana. Slovom, Turčány na svojich potulkách po Európe prezrádza všade svoj

hlboký kultúrno-tvorný záujem; zdá sa, akoby chcel sledovať aj on známu dobrú radu J.W.Goetheho, ktorý prízvukoval, že kto chce básnika poznať, musí osobne navštíviť kraj, v ktorom sa rodila jeho poézia. Turčány preložil vtedy už Danteho Nový život (1958) a prvú časť Božskej komédie Peklo (1964). Okrem toho preložil neskoršie Petrarcov Vavrín ako aj výber z Michelangela; potom výber z talianskej stredovekej ľúbostnej lyriky a zo starotalianskej a sicílskej poézie. Už v roku 1965 navštívil Florenciu, Veronu a Ravennu idúc po stopách Danteho a Petrarcu. Zaujala ho aj učená Bologna, rodisko právnika a filozofa Guida Guinizzelliho, iniciátora prúdu, ktorý Dante nazval v Božskej komédii «sladkým novým štýlom» (il dolce stil nuovo). Zo Sieny Turčány navštívil Rím, kde išiel po stopách starorímskych básnikov, z ktorých mu bol zvlášť blízky Ovídius a jeho Premeny, ktoré prerozprával do slovenčiny. Obdivujúc striebrozelené olivové háje na okolí Sieny zabehol aj do Monteaperti, kde Farinata v roku 1260 porazil florentských guelfov, ktorých preliata krv zafarbila rieku Arbiu. Turčány si zvlášť všíma hrdú slobodomilovnosť občanov Sieny, ich lipnutie k rodisku, dokonca k rodnej štvrti, čo sa aj prejavuje každoročne v súboji jednotlivých contrád o zástavu - trofej Palio.

Tieto svoje cesty po spomenutých významných miestach sám Turčány zdôvodnil vo svojom denníku : «Navštevovanie cudzích krajín je poéziou preto, že ich preciedzame cez domov, cez všetko, čo sme nadobudli doma.»[5] Kdekoľvek sa nachádza, nesie v sebe domov a s ním i svoje tri talenty: básnický, prekladateľský a literárno-bádateľský. Upozornil na to aj S. Šmatlák[6], keď poukázal na Turčányho štúdie venované komparatívnej analýze diela Hollého a Kollára, ktoré presvedčivo dokumentujú nielen jeho schopnosť zdomácňovať poznané tradície európskej básnickej kultúry, ale zároveň aj jeho vedeckú kompetentnosť pri literárno-historickej rekonštrukcii dôkazu, že slovenská poézia už na prahu svojich novodobých dejín zásluhou niektorých tvorivých osobností vedela sa vymaňovať z pút literárnej provincionálnosti a mohla mať ambície vyrovnať sa týmto umelecky vysokým tradíciám, alebo aspoň niektorým z nich. U Hollého to bola ambícia vyrovnať sa tradícii danej kánonom antickej poézie, u Kollára zasa úsilie byť na úrovni tradície európskeho petrarkizmu.

Aj počas Turčányho pobytu v Neapole ustupujú akosi do pozadia Ischia, Capri, Sorrento a iné príťažlivé krásy, lebo v jeho mysli sa stále vybavuje Hollého Mlíč, Dobrá voda a jeho hrobka. Pravdepodobne blúdiac Vergiliovým parkom v Neapole, Turčány dával formu svojim metrickým výskumom o časomernom verši (Strofika v poézii Jána Hollého, 1971; Časomiera Jána Kollára 1973) ako aj svojim dvom knihám «Na krásnu záhradu Hollého Jána» (1972) a «Hollý vo výbere a interpretácii V.Turčányho» (1976), v ktorej sa prvý raz na Slovensku prekladá časomerný Hollého verš prízvučným veršom rýmovaným.[7] Hľadiac na sorrentskú rovinku Turčány si spomenie mimovoľne na Hollého verše o «novomestskej rovňiňe krásnej» ako aj na Hollého slová, že to na jej «modu a notu» (Vergilovej Aeneidy) sa tvoril náš prvý národný epos v spanilom háji, ktorý už neexistuje, ale ktorý on presne opísal: «Mlíč... uťešení, krásní háj maduňickí ku západu, ve kterém Svatopluk za štiri leta, Cirillo-Metodiada za dve, Sláv za jedno sú zložené ostatné téš básňe tam spívané».[8] Pri hrobke Publia Vergilia Marona, básnického otca nášho Jána Hollého, Turčány spomína na dobrovodský hrob a nevdojak pociťuje čosi hlboko spoločné obom veľkým pevcom. V Neapole teda Turčány objaví slovenskú druhú, či «prvú» Dobrú vodu. Veď tu, v Neapole, študoval a pôsobil Vergilius. Tu je aj rodisko jeho Georgík a Eneidy, ktorej preklad Hollý opravoval šestnásťkrát, aby Maronovo dielo zaznelo ozaj ako spev, pretože antický básnik hneď v úvode eposu vraví : «Arma virumque cano...» a Hollý podobne : «Spívám, jak hroznú Svatopluk na Karolmana védel vojnu...» Obaja básnici chceli zvečniť svoj ľud a svoj kraj, samozrejme každý so svojimi osobitosťami. Tak ako Vergiliova Aeneida cieľavedome nadväzovala na formy gréckej spisby, tak aj Hollý práve nasledovaním rímskych vzorov chcel tvoriť vysoké umenie pre svoj ľud, umenie, ktoré by pretrvalo tisícročia. Turčány sa práve preto zamýšľa nad otázkou, prečo Hollý písal výlučne v časomiere, a to v čase, keď ostatní významní básnici na Slovensku skladali prízvučné verše v češtine.[9] Odpoveď nachádza v konštatovaní, že Hollý čoskoro spozoroval, že okrem slovenčiny, češtiny a maďarčiny žiadny európsky jazyk nemôže používať antickú veršovú sústavu, pretože protiklad dlhých a krátkych samohlások nehrá v ostatných jazykoch takú dôležitú úlohu ako v slovenčine. A preto

nemohol necítiť priamo osudové predurčenie pre vznik veľkej literatúry, nasledovníčky gréckej a rímskej, práve v novom a mimoriadne ohybnom jazyku bernolákovskom, ktorého bol prvým básnikom a mohol v ňom ako prvý realizovať všetky žánre antiky. Takto vytvoril dielo, nad ktorým podľa Hollého priateľa a literárneho žiaka J.Petroviča celý svet «híkať buďe, keď všeho vzoru básňe uspatrí».[10]

Turčány má schopnosť nielen preniesť sa ponad Apeniny a Alpy, ale aj vhĺbiť sa do tmy stáročí a zostúpiť až k zdrojom európskej lyriky na pôde Sicílie. Veď vynálezcom sonetu je Jacopo da Lentino, notár na dvore cisára Fridricha II. (1194-1250), osobnosť stále naliehavejšie vstupujúca do súčasného kultúrneho vedomia.[11] Turčány ide po jeho stopách až na Sicíliu a nemilo sa ho dotkne keď zistí, že tento veľký básnik je málokomu známy v jeho rodnej obci Lentini a že dokonca aj v miestnej knižnici chýbajú antológie s básňami ich najväčšieho rodáka. Moderný slovenský básnik V.Turčány, akoby chcel zadosťučiniť za túto ich nedbanlivosť, vzdáva mu hold nasledovnými veršami:

Lentini
Kto chceš raz písať jeho dejiny,
či sám byť tvorcom jeho ďalších dejov —
nehrúž sa do kníh ako do závejov,
ale príď sem do tejto dediny.

A poučí ťa Jakub z Lentini,
že môže sa stať v rukách čarodejov
priam epochou — a nielen epopejou —
neveľký útvar, útvar jediný!

Tu zrodil sa i dosiahol svoj rozkvet.
Ako by sa bol mohol nerozoskvieť
na ostrove, čo má tvar sonetu?

Sem, znelkopisec, prilož k dielu ruku.
Tak ako plod je prítomný už v puku,
sedemsto rokov sonetu je tu![12]

Pred pár rokmi Turčány vydal zbierku básní, ktorej nadpis «Aj most som ja» možno s rovnakou významovou platnosťou čítať odpredu i odzadu. Nemožno sa ubrániť dojmu, že V.Turčány

celou svojou osobnosťou a pôsobením akoby hádzal mosty k Európe. Mosty však slúžia, aby sa po nich chodilo, a to oboma smermi a slobodne.

Rím, 20. októbra 1980

1. Cfr. A.Vantuch, V dôslednom tvare sonetu, Romboid, 1972, č. 2, s.64.
2. Viď V.Turčány, Sienské večery, Romboid, 1968, č. 1, s.44 a n.
3. Cfr. V.Turčány, V prekladateľskej dvojici, Romboid, 1970, č.5, s.23.
4. Viď S.Šmatlák, Doslov, in : V.Turčány, Podľa vôd a voľných polí, Bratislava, Smena, 1978, s 200.
5. Viď V.Turčány, Podľa vôd a voľných polí, Bratislava, Smena, 1978, s.97.
6. Cfr. S.Šmatlák, op.cit., s.202
7. Cfr. V.Kochol, V.Turčány päťdesiatročný, Slovenská literatúra, 25, 1978, č.1, s.127.
8. Viď V.Turčány, Stretnutia, Romboid, 1971, č.5, s.50 a n., V.Turčány, Vergilius a Hollý, Slovenské pohľady, 1974, č.11, s.75 a n.
9. Viď V.Turčány, Vergilius a Hollý, Slovenské pohľady, 1974, č.11, s.77 a 80.
10. Cfr. V.Turčány, op.cit., s.81.
11. Viď V.Turčány, Danteho Sicílčania, Romboid, 1972, č.1, s.48.
12, *V*iď V.Turčány, op.cit., s.50.

Spievajúce papuče

(Pamiatke tých, ktorým vo vyhnanstve nik nezmiernil utrpenie.)

Na snehobielej plachetnici tri mohutné sťažne boli svedkami zvláštnej udalosti.

Hoci za dlhé desaťročia na siedmich moriach prizerali sa rozličným nástupom, takýto ešte nevideli. Každý deň bývali nástupy k denným rozkazom, pri ktorých sa vztyčovala alebo sťahovala vlajka, nástupy k rozcvičkám, plachtovým manévrom, poplachom, nástupy pri vítaní hostí, pri príchodoch či odchodoch z prístavov a podobne.

Tento nástup bol iný. Bol v prístave a pred vyrovnaným šíkom kadetov, pripravených k cvičnej plavbe, neprechádzal sa ako obvykle kapitán alebo niektorý z jeho dôstojníkov, ale iba jeden obyčajný kadet. Kadet, ktorý sa ničím nelíšil od ostatných chlapcov okrem malého detailu. Kým ostatní chlapci mali ruky spustené pri tele, tento kadet mal jednu ruku vystretú dohora a v nej zvieral suchú salámu.

Hrobové ticho, do ktorého bola ponorená nastúpená jednotka,

prerušovali výkriky sebabičujúceho sa salámistu: «Obohatil som sa na váš úkor, okradol som vás, zasluhujem si vašu potupu».

Politický dôstojník prechádzal zrakom z kadeta na kadeta, ale na mramorových tvárach sa nedalo čítať. Oči chlapcov boli zanovito zapichnuté do dosák paluby. Čo si mysleli títo zarputilci? Nič, iba smutnú pravdu a pravda bola vždy nepochopiteľná pre politických pobehajov. Márne čakal politruk na potupenie Jaša. Nik ho neodsúdil, nik nezakričal «Dolu s ním!». Nechutný apel sa skončil.

«Vyhodia Jaša, či nevyhodia» — hútali chlapci. Politický dôstojník očividne nebol spokojný s výsledkom divadla a správaním kadetov. Aktivisti z radov kadetov špicľovali, ako sa len dalo, ale správy boli neuspokojivé. S výnimkou aktivistov solidarita bola nenarušená. Takáto trúfalosť, taká neuvedomelosť. Loď sa pripravovala k plavbe a politický «pánfarár» musel konať. Niečo bolo treba urobiť.

«Ak vyhodím zlodeja, zostane tu predsa stále tých sto zamračených tvárí a sto párov mocných rúk. Čo ak jednému páru týchto rúk sa zachce vykrútiť mi krk a ponoriť ma do chladných vĺn dakde uprostred oceána». Bŕŕŕ. Striasol sa politruk pri pomyslení na taký neslávny koniec. Niečo predsa len musel urobiť.

Pri ďalšom rozkaze sa prípad rýchlo splavil zo sveta. Jašo, ktorý ukradol salámu pri prenose potravín z auta na loď, bol vyhlásený za kleptomana a dostal iba malý trest na palube. Bol Jašo kleptoman? Čo potom boli poslucháči druhého ročníka námornej školy, ktorí boli svedkami najväčšieho zázraku, ktorý sa na pôde školy udial? Šesťsto bochníkov teplého chleba bolo zložených z auta, ale ani jeden z nich nedošiel po sklad. Velenie školy bolo materialistické, zázrakom neverilo. «Kde ste podeli chleba, podliaci?» revali vedúci.

«Boli sme hladní, zjedli sme ho.»

«Šesťsto kilogramov zjedlo sto chlapov?» — hrmelo z hora.

«To nie. Čo zostalo, rozdali sme ostatným ročníkom, tiež boli hladní».

Vtedy sa vyhladovaná mlaď raz dosýta najedla chleba, teraz, keď sa hladošom dostala do rúk saláma, zázrak sa zopakoval. A Jašo, ako vždy bol smoliar, a pri «zázraku» ho chytili.

Jašo bol populárnou postavou medzi spolužiakmi najmä

kvôli jeho matematickým znalostiam a ochote podeliť sa s týmto pokladom so slabšími študentami. Kolegovia si ho často doberali s postaršou profesorkou, ktorej vraj pripomínal jej prvú lásku. Inak Jašo nebol žiadne čudo.

Jašo doštudoval, salámová aféra prešla do zabudnutia a mladí muži sa rozleteli v šíry svet. Lode ich odvážali na všetky svetové strany a s nimi sa plavili veľké nádeje na objavovanie vesmíru, v ktorom dúfali nájsť ten vysnený pevný bod, ktorý sa od pravekov pokúša najsť každá mladá generácia.

V baltických lodeniciach sa dokončievalo niekoľko lodí pre Čínu a plavebné podniky poverené ich prepravou na Ďaleký východ mali plné ruky s prípravou nových posádok. Zvláštna úloha si vyžadovala zvláštnych mužov a ktosi si v tomto zhone spomenul na Jaša.

Smoliar Jašo, zachcelo sa ti do Číny, ale ty si vždy bol tak trocha Kolumbom. Ten tiež sa chcel dostať na východ a plavil sa na západ. Ty si mal ísť na juh do teplých morí a potom na východ, ale kdeže, ty si sa vybral na ďaleký studený sever a chcel si sa prebiť na východ cez ľadový krunier Arktídy. Skoro sa mu to podarilo. Karavána lodí ako kuriatka za kvočkou držali sa v zástupe za mocným ľadoborcom, ktorý aj Jašovej lodi otváral cestu k Beringovej úžine. Všetko by bolo bývalo dobré, keby Jašo nebol smoliarom. Konvoj, v ktorom sa Jašo hral na polárnika, severnú morskú cestu neprekonal za jednu sezónu a zostal v ľadoch cez dlhú polárnu noc, kým ho z chladného objatia nevyslobodilo hrejivé slniečko, ale až v ďalšom roku.

Jašo bol furták. Ten sa nikdy nenudil. Zabával sa komplikovanými atronomickými výpočtami a robil si hydrologicko-meteorologické pozorovania, iba tak, pre vlastné potešenie a hral sa na polárnika.

Kým bolo ešte svetlo, posádky sa cez deň odvažovali na ľad a vzájomne sa na lodiach navštevovali. Počas nočných stráží z veliteľských mostíkov reflektory zametali 360 stupňov okolia a vždy trošku dlhšie sa zastavovali pri bokoch lodí. Po niekoľkých dňoch Jašo spozornel a v jeho matematickom mozgu sa začali vynárať otázky: «Prečo reflektory pravidelne ohmatávajú okolie? Kto ich obsluhuje? Je v blízkosti niečo, čo ohrozuje konvoj, alebo je na blízku niekto, koho ohrozuje prítomnosť uviaznutého konvoja?»

Jašo sa celkom ľahko dopátral, že reflektory v noci obsluhujú muži z takzvaného polárneho doprovodu ktorí sa starali o bezpečnosť aj takých samorastlých polárnikov, akým bol Jašo. Títo anjeli Jašovi často išli na nervy, lebo ani v ľadových pustatinách nemal možnosť slobodného pohybu. Jašo sa aj tu vynašiel. Všimol si, že «anjel» ho nechá slobodne chodiť všetkými smermi s výnimkou jedného. Pri jednej takej pochôdzke Jašo sa vyzbrojil fľašou vodky, hoci sám veľa nepil. Vodka rozohrievala polárnikov a po krátkom čase rozväzovala aj jazyky. Anjel bol ozbrojený a Jašovi sa polovačky zachcelo.

«Počuj,Vaňka, z paluby často vídavam medvede, čo keby sme si trocha zapoľovali?» Vaňka sa chvíľu zdráhal, že sa to nesmie, že z nábojov treba vydať počet, ale vodka a Jašove naliehanie boli silnejšie ako predpisy. «Dobre, v sebaobrane niečo môžeme vystrieľať» — sprisahanecky súhlasil Vaňka.

Na korisť nebolo treba dlho čakať. Keď rozvášnení poľovníci konečne zmizli z dohľadu vševidiacich pozorovateľov na palubách lodí, nedočkavý Jašo vytrhol Vaňkovi flintu z rúk, a len čo zacielil na medveďa, zaznel výstrel a obrovské biele zviera kleslo na ľad.

Rozjarený Vaňka sa vrhol k Jašovi, ale ten sa rýchlo vytrhol z gratulačného objatia.

«Vaňka, ja som nestrelil» — ohradzoval sa Jašo.

«A kto, duch?» — smial sa Vaňka. «Dobrý si ty strelec, len ako dotiahneme medvedisko na loď» — hútal nahlas Vaňka.

«Medveďa nikde neodtiahnete. Medveď je môj» — zahučalo zpoza veľkej kryhy.

«Polárny duch» — zvážnel Vaňka.

Vtedy sa spoza ľadu vynorila postava v medveďom kožuchu. Vaňka sa bleskove zmocnil svojej zbrane a hlavňou obrátenou k neznámenu poľovníkovi zreval: «Kto si?»

«Nekrič, súdruh. Tu to nie je treba. Volám sa Volodymir Kuliš vyhnanec. Poľujem na zverinu a všetko odvádzam na slávu našej veľkej vlasti. Mäso je moje a koža je vaša». Vaňka sklonil zbraň. «Teda náš.»

Slovo dalo slovo a Jašo s otvorenými ústami hltal rozhovor poľovníka a Vaňku. Veľa tých slov nebolo, lebo poľovník bol na slová skúpy. Jašo sa dozvedel iba toľko, že asi dve míle na juh v ľade je poľovníkova jaskyňa, v ktorej žije so ženou a dcérou.

Vaňka trocha nedôverčivo pozeral raz na medveďa a potom na Volodymira. «Teda medveď je tvoj, komu odvádzaš kože?» — už úradne pokračoval Vaňka. Vyhnanec úradnej osobe stručne zodpovedal otázku, kto preberá kože a ako často.

Jašo bol smoliar, ale nebol zelenáč. Zmizol za ľadom a po chvíľke sa vrátil. Polárnici majú tiež svoju potrebu. Vaňka vtedy už súril Jaša k návratu na loď. S vyhnancom sa rýchlo rozlúčili a odpochodovali na sever ku konvoju. Ostražitému Vaňkovi predsa však niečo ušlo. Ušlo mu to malé žmurknutie, ktoré neušlo skúsenému Volodymirovi. Vyhnanec najprv išiel ku koristi a keď náhodní hostia zmizli za ľadom, pohol sa ku kryhe, za ktorou Kuliš, vyhnanec.

Nemýlil sa. Za kryhou našiel štvrťku vodky a pod fľašou malý lístok s narýchlo napísanými slovami. «Tu čakaj v noci».

Pred príchodom na loď Vaňka varoval Jaša, aby sa neopovážil muknúť o stretnutí s vyhnancom a čo od neho počuli. Jašo bol chlap. Na lodi ani nemukol, iba sa zavrel v kajute a tuho rozmýšľal.

Pred polnocou vyšiel na palubu, chvíľu si overoval systém križovania lúčov z reflektorov a vo vhodnom momente ticho sa spustil na ľad. Potom sa ako mačka zakrádal. Jašo od kryhy ku kryhe a pretože vedel, kedy ktorý reflektor dosiahne dráhu jeho pochodu, nepozorovaný postupoval pomerne rýchlo vpred. O druhej ráno bol na mieste schôdzky. Vyhnanec čušal za ľadom a vyčkával, či za prvým nočným vtákom nepriletí ďalší. Nepriletel. Keď Jašo s tlčúcim srdcom plný sklamania už-už sa chcel vzdať schôdzky; vtedy k nemu pristúpil vyhnanec s prostou otázkou: «Čo chceš?» Jašo presne vedel čo chce.

«Chcem ti pomôcť. Čo potrebuješ?» Za hodinu námorník sa prikrádal k lodi, kým vyhnanec sa vracal k rodine. Prvému sa krútila hlava z toho, čo počul od ukrajinského vyhnanca, druhý uvažoval o tom, či neznámenu námorníkovi nepovedal príliš veľa, ak by sa z priateľa vykľulo «očko».

Po tejto nočnej návšteve niekoľko dní Jašo sa krútil po ľade, počítal, zakresľoval a meral. Nik ho už nebral vážne. Bol to taký podivín, samé hviezdičky, slniečko a potkýnanie sa so sextantom.

Za týždeň plány boli hotové. Bolo treba len konať, kým ich polárna noc celkom neprikvačí. Okrem toho rodina Ukrajinca bola v nebezpečenstve smrti. Volodymir povedal celkom jasne, že

roky vyhnanstva v ľade nedúfa prežiť a kto vie, či dcéra prežije túto zimu. Jediná potrava je medvedie mäso a ryby.

Na organizovanie pomoci Jašo potreboval zainteresovať spolupracovníkov. Komu však môže dôverovať v takej delikátnej akcii? Druhý dôstojník bol jeho priateľ a jeho spolupráca bola bezpodmienečne nutná, lebo každú noc mal stráž od polnoci do štvrtej ráno. Zaklopal na dvere druhého dôstojníka. Jacek bol dobrý chlapec. Odchovala ho tá istá Alma Mater ako Jaša. Priatelia šepkali dlho do noci a ohorkami cigariet plnili popolník za popolníkom. K spolupráci bol potrebný kuchár, aspoň jeden steward a jeden námorník. Božechráň hlavný steward. O tom sa vedelo, že donáša politickému. Trvalo niekoľko dní, kým chlapci boli pripravení ísť na ostro. Medzitým sa «čistili» chladiace priestory a potravinové sklady. Časť vyskladneného tovaru sa naspäť nikdy nevrátila. Zasvätenci celé kartóny konzervovanej zeleniny, ovocia a iných najdôležitejších potravín prechodne uskladnili vo svojich kajutách.

Za dva týždne potraviny pre Kulišovcov boli uskladnené vo veľkých polárnych chladničkách. Po skončení tejto dobročinnej akcie bol Jašo na smrť vyčerpaný a z horúčky vykrikoval: «Koniec balzamovania, súdruhovia doktori, drahý Lenin sa nám nerozpadne, je vmrznutý pri zelenom hrášku v základni Kulišovho trojuholníka».

A Vaňka? Ten vtedy aj s ostatnými anjelmi hlboko meditoval nad pominuteľnosťou všetkého, dokonca aj zdanlivo nevyčerpateľných zásob vodky.

Vo tme polárnej noci na juh od konvoja v malej ľadovej jaskyni sa malá Oľga čoraz viac usmievala po požití varenej stravy, ktorú jej matka pripravovala nad malým benzínovým varičom z Jašovho skladu. Po skončení varenia všetko mizlo z jaskyne do ľadového priečinku skrytého za veľkou medveďou kožou. V tom bola rutina. Kulišovci aj v ľadoch boli vždy pripravení na nevítanú návštevu z polárneho sprievodu konvoja.

Do jari posádky objavili v Arktíde ešte niekoľkých vyhnancov a zanechali im v ľadoch, čo sa v daných okolnostiach dalo.

Ďalšia sezóna bola žičlivejšia pre konvoj. Lode sa predrali von z ľadového objatia a šťastne pristáli v prístavoch severnej Číny. Po arktických útrapách námorníci niekoľko dní odpočívali v

Pekingu a potom, hurá,- sibírskou magistrálou sa vracali domov do Európy.

Po tejto skúsenosti Jašo už nikdy nebol tým Jašom, ktorým býval. Pri každej príležitosti rozprával o skúsenostiach z Arktídy, kde hynú tisíce nevinných ľudí — vyhnancov a do detailu rozprával o odysei ukrajinskej rodiny, ktorá bola odsúdená do večných ľadov na dvanásť rokov za to,že vodič nákladného auta pomohol presťahovať priateľa z jednej ulice do druhej. Jašova loď sa z ľadov vyslobodila, ale srdce tohoto polárnika tam uviazlo navždy.

Neskôr, keď veľký kukuričný génius ohlásil svetu uskutočnenie pokusného povrchového výbuchu atómovej bomby o 50 kilotonách TNT v Arktíde, Jašo sa išiel pominúť. Kade chodil, tade počítal a vždy mu vychádzalo, že výbuch musel zasiahnuť aj *jeho* vyhnancov.

«Nepovedz mi, že predtým, čo to odpraskli, evakuovali vyhnancov» — zvýšeným hlasom hádal sa Jašo s každým, kto bol naporúdzi.

Napriek svojmu nadaniu Jašo bol vždy akosi pozadu. V čase, keď jeho spolužiaci brázdili oceány ako vyšší dôstojníci, Jašo sa nemohol pohnúť z funkcie tretieho dôstojníka. Smoliar Jašo.

«Príliš veľa toho vie» — vravievali jeho priatelia.

»Príliš veľa rozpráva» — dodával politický dôstojník.

Potom Jašo zmizol. Nik ho viac nevidel. V jednom lodnom denníku sa však našiel takýto záznam: «Dnes ráno pri preplavbe kanálom La Manche tretí dôstojník nenastúpil do služby. Pri dôkladnej prehliadka lode sa nenašiel. Jeho papuče nájdené pri palubnom zábradlí svedčia o samovražde.— Kapitán».

Smoliar ten Jašo. Čoho sa dotkol, všetko malo smolu, ešte aj tie papuče. Smoliarky. Stratili pána.

«Príliš veľa toho vedel ten náš Jašo» — neraz si námorníci zaspomínali na priateľa.

Povráva sa, že cez lamanšské búrky lode sa naraz dostanú do zvláštnych tíšin, v ktorých námorníci počujú priam anjelský spev. To vraj Jašove papuče spievajú o svojom pánovi, ktorý zasvätil srdce trpiacim vyhnancom.

Kapitán-lodivod
F.H. (1980)

MOST ZAZNAMENÁVAME

NAD STOROČNICOU ENCYKLIKY AETERNI PATRIS

Dr. Pavol Magura

Zvolanie Medzinárodného kongresu kresťanskej filozofie Argentínskou katolíckou filozofickou spoločnosťou do Cordoby (Argentína) v dňoch 21.-28. októbra 1979 z príležitosti stého výročia vydania encykliky *Aeterni Patris* pápežom Levom XIII. 4. augusta 1879, privádza nás k myšlienke poukázať aspoň zbežne na nesmierny význam a časovosť tejto encykliky práve za dnešného stavu medzinárodného katolicizmu a položenia katolíckej Cirkvi po Druhom vatikánskom koncile.

Podľa všeobecného uznania povolaných autorít pontifikát pápeža Leva XIII. (1878-1903) patrí k najvýznamnejším údobiam v dejinách katolíckej Cirkvi. Nielen v zmysle časového vymedzenia, do ktorého spadá, ale ešte azda viac samotnou osobnosťou Leva XIII. (Vincent Joachim Pecci, 1810-1903) je tento článok v dlhej reťazi nástupcov Petrových na rímskom stolci jedným z najcharaktristickejších príkladov bojov a zápolenia medzi Cirkvou a jej odvekými odporcami. Teológovia, filozofi, historici, politickí vedci pokladajú pápeža Leva XIII. za jedného z najlepšie pripravených pápežov tak po stránke teologickej a filozofickej, ako aj z hľadiska politickej a sociálnoorganizačnej predvídavosti. Veď bol to on, ktorý koncom minulého storočia predvídal a predpovedal politickú a sociálnu revolúciu medzinárodného komunizmu inšpirovanú Marxom, Engelsom, Leninom a ich nasledovníkmi počiatkom nášho storočia ako aj nebezpečie extrémneho socialnoekonomického kapitalizmu a jemu protikladného socializmu v encyklikách *Rerum novarum, Libertas praestantissimum* a iných. Rovnakou predvídavosťou sa vyznačujú aj jeho encykliky, v ktorých upozorňuje na extrémne formy *nacionalizmu, demokratizmu, absolutistického monarchizmu,* ktoré ideológie a politické formy porušovali zdravý postoj k prirodzenému právu a zákonu ustanovenému najvyšším zákononodarcom Bohom *(Lex divina, lex naturalis)* ako jediným meradlom noriem politickej a morálnej hierarchie hodnôt. Lev XIII.

nenadŕžal ani strane monarchistického patriotizmu a nacionalizmu, potláčajúceho práva slobody jednotlivca alebo menších národov v prospech vládnúcich panovníkov, ani beztriedneho internacionalizmu, komunizmu a socializmu, ktorý upieral právo jednotlivca na súkromné vlastníctvo a právo národa na úplnú samostatnosť a neodvislosť štátnu, keď to vyžadovali jeho duchovné a existenčné politické alebo ekonomické podmienky.

Vyvodzujúc svoje uzávery z najpodstatnejších ontologických a metafyzických princípov kresťanskej filozofie, vybudovanej na tradičných systémoch platónskej, aristotelovskej, patristickej a scholastickej filozofie, Lev XIII. prehovoril k modernému svetu ako skutočný duchovný predstaviteľ kresťanskej civilizácie a z tohto stanoviska navrhol smernice, podľa ktorých sa mal riadiť každý jednotlivec a spoločenské jednotky. Dvanásť encyklík, ktoré vyšli za jeho pontifikátu, utriedil sám krátko pred svojou smrťou tak, aby ich dôležitosť a logický systém bol viditeľný aj navonok. Na prvé miesto uviedol svoju encykliku *Aeterni Patris,* hoci chronologicky nebola prvá. No Lev XIII. chcel ukázať, že bola to práve táto encyklika, ktorá predstavovala akúsi metafyzickú platformu, z ktorej vyplývali všetky ostatné stanoviská a riešenia. Takto Lev XIII. dal nám rad encyklík, ktoré by mali tvoriť i dnes akési *corpus Leoninum* súčasného katolicizmu.

No, bohužiaľ, dnes je už všeobecne známe, že Druhý vatikánsky koncil nijako neprispel svojím priebehom ani výsledkami ku takémuto jednotnému postoju a rešpektu k pápežským encyklikám minulosti a tým menej k ustanovizni pápežstva a s ním súvisiacej autority učiteľského úradu alebo tzv. magisteria.

V samotných radoch katolíckej cirkevnej hierarchie ozývajú sa hlasy úplne protichodné niektorým závažným a podstatným náhľadom, ktoré Lev XIII. priklincoval tak jednoznačne, že nemôže byť pochybnosti o ich úplnom popretí, obídení alebo aspoň zatemnení štylizáciou uverejnených *Dokumentov* Druhého vatikánskeho koncilu. Ako príklad uvedieme len otázku náboženskej slobody jednotlivých veriacich alebo fakt, že katolícka Cirkev je jedinou pravou Cirkvou, v ktorej je spása človeka dosiahnuteľná za normálnych podmienok (extra Ecclesiam nulla salus). Lev XIII., opakujúc iba tradičné učenie predchádzajúcich koncilov a magisteriálnych vyhlásení, hovoril v encyklike *Libertas praestantissimum* z 20. júna 1888 celkom inou rečou. Sloboda svedomia a voľby náboženskej príslušnosti alebo výberu spomedzi mnohých náboženských organizácií je podľa Leva XIII. formulovaná tak, že nemôže byť nijako prijatý výklad, akoby všetky kresťanské cirkvi boli rovnako platné a súce na zaručenie spásy duše a dosiahnutie Božieho kráľovstva. Druhý vat. koncil takýto výklad

nevylučuje alebo aspoň neodsudzuje.

Rovnako jednoznačné je v Levových encyklikách stanovisko Cirkvi k akademickej slobode, kde učiť súkromné názory, i keď sú ony prifarbené náterom vedeckosti, je neprípustné, ak sa protivia pravdám logickej platnosti alebo nadprirodzeného zjavenia.

Už za pontifikátu Levovho predchodcu Pia IX. prekvitali rôzne bludy filozofické, teologické, ktoré donútili pápeža k vydaniu povestného *Syllabus errorum* z 8. decembra 1864. Kto sleduje súčasnú pokoncilovú knižnú produkciu v odbore teológie a filozofie, nie je mu tajnosťou, že mnohé z hlásaných bludov sú úplne totožné a akoby iba pokračovaním starého modernizmu z časov Pia IX., Leva XIII. a Pia X. Dnešní tzv. *liberálni* teológovia, ktorí boli chybnou a nedostatočne kritickou vatikánskou stratégiou poctení titulom *odborných poradcov*(periti) a pod týmto titulom pripustení aj do komisií koncilu, sú o nič lepší, ako boli odporci infalibility pápeža, Cirkvi, alebo vykladači Písma a Zjavenia v zmysle A. Loisyho, G. Tyrrella, F. von Hügla, E. Le Roya a i. Keď Pius X. vydal svoju encykliku *Pascendi* a dekrét *Lamentabili* roku 1907, ktorými odsúdil *modernistov,* postihnutí boli aspoň o to lepší, že sa zdržali útokov na pápežskú autoritu ako inštitúciu, kým dnešní *progresisti* idú tak ďaleko, že chcú odstrániť z Cirkvi infalibilitu, primát a vlastne celú tradičnú štruktúru cirkevnej organizácie, ako ju formuluje cirkevné právo platné pred Druhým vatikánskym koncilom.

Lev XIII. sa postavil proti týmto bludom s rovnakou rozhodnosťou ako jeho predchodca Pius IX. a jeho nástupca Pius X. No jeho zdôvodňovanie stanovísk, ktoré v mene cirkevnej autority bránili ide omnoho hlbšie a načiera takrečeno do najzákladnejších princípov metafyzických a teologických. Len takto možno vysvetliť skutočnosť, že jeho hlas a váha jeho náhľadov i na otázky nie prvoradého významu, akými sú náhľady politické, sociálne a ekonomickoorganizačné, mali taký silný vplyv na medzinárodnú mienku i u nekresťanských a nekatolíckych predstaviteľov.

A práve v tomto zmysle je encyklika *Aeterni Patris* taká dôležitá i pre našu súčasnosť, lebo jej obsah i inštrukcie sú vyvodené z najhlbších ontologických koreňov tak kresťanského nadprirodzeného zjavenia ako aj z kresťanskej filozofie, ktorú budovali generácie mysliteľov kresťanskej éry od prvých počiatkov *patristiky,* cez *scholastiku* a *neoscholastiku* až do súčasnosti. Vrcholným bodom encykliky *Aeterni Patris* však bolo jej rozhodnutie, že na všetkých cirkevných školách a učilištiach bola všeobecne *kresťanská* filozofia predpísaná ako vedúca katolícka norma v otázkach filozofických a teologických a všetky nekresťanské filozofické sústavy alebo názory museli byť podriadené kritike podľa toho, či sa zhodovali alebo rozchádzali s *kresťanskou*

filozofiou, ako ju priviedol k jej vrcholu sv. Tomáš Akvinský.

Týmto rozhodnutím Lev XIII. vrazil ostrý klin medzi stúpencov tomizmu a tzv. neotomistov a tiež vyvolal proti sebe a proti katolíckej Cirkvi všemožné útoky a obvinenia z tmárstva, návratu k tmavému stredoveku, nevedeckosti, protipokrokovosti, tyranskému obmedzovaniu ľudských práv, slobody myslenia a svedomia, ktoré obvinenia čítame i dnes v písačkách pokoncilových pseudoteológov, liberálnych, pokrokových reformátorov náboženstiev a kadejakých vojovníkov za práva a rovnosť i tak perverzných zjavov, ako sú homosexualita, permiskuita v sexuálnom obcovaní, manželská nevernosť a rozvodu, atď.

Koreňom všetkých takýchto výbuchov proti kresťanskému prirodzenoprávnemu poriadku je odklon od božieho, večného zákona, ktorý ustanovil Boh ako Tvorca a najvyší Zákonodarca pre všetko svoje stvorenstvo. A práve tento odklon analyzuje Lev XIII. filozoficky a teologicky ako zvrátenie, na hlavu postavenie všetkých hodnôt individuálnych i hodnôt spoločenského nažívania a správania sa ľudstva.

Lev XIII. neuhnul od Bohom daných princípov ani napravo, ani naľavo. Ako duchovný predstaviteľ celej katolíckej civilizácie hľadel zodpovedne nielen do minulosti, do histórie Cirkvi, jej úspechov i omylov, ale aj do budúcnosti ľudstva. Správnym postrehom vykreslil zkazu, záhubu a priepasť, do ktorej sa moderný človek rútil bez toho, žeby si to ná ležite uvedomoval. Falošní proroci, neverci, odpadlíci a pomýlení reformátori náboženstva, ktorých často viedol nie tak zápal za pravdu a dobro, ako rôzne egoistické, psychologické a instinktívne emócie, sa stavali proti božiemu zákonu a chceli na miesto Bohr postaviť človeka ako vrcholného činiteľa a riaditeľa osudov ľudstva. Ateizmus, agnosticizmus a bezuzdný liberalizmus v politike, ekonómii i morálke spoločenskej sú podľa Leva XIII. systémy, ktoré nemôžu viesť inde ako do záhuby.

Aby sa ľudstvo ako celok ale hlavne kresťanský svet zobudil a uvaroval pred hroziacou mu záhubou, je treba bojovať a odvílnúť, nepravé filozofie a na ich miesto postaviť kresťanskú filozofiu, ktorá jediná odpovedá nadprirodzenému zjaveniu božiemu, ako ho predstavuje biblia. A takouto správnou filozofiou je tzv. *tomistická syntéza,* ktorá jediná pozostáva z výdobytkov nielne kresťansko-židovskovskej tradície, ale možno ju badať už v názoroch predstaviteľov pohanskej civilizácie gréckej a rímskych pokračovateľov rannej patristiky ako prechodu od pohanstva ku kresťanstvu. Lev XIII. neváhal obhajovať takéto «konzervatívne» náhľady napriek všetkým vedeckým a moderným, empirickým zámerom evolucionistov, prírodovedcov, biológ-

gov a materialistických, marxistických ekonomických analistov. Preto, kedykoľvek sa dotkol otázok sociálnych, ekonomických a politických, vyvolal proti sebe a Cirkvi búrku hnevu a zúrenia. No jeho stanoviská ostali nepodvrátené ani logikou, ani vedeckými teóriami a výpočtami. Chladno a s rozvahou poukázal na to, že ľudský rozum je darom božím tak isto, ako je božie zjavenenie, a preto jeden a ten istý Boh si nemôže protirečiť. Ak Boh nám dal zjavené pravdy a súčasne vložil do ľudskej prirodzenosti rozum ako vrcholnú poznávaciu schopnosť človeka, potom je iba logické, že viera, zjavenie a sv. Písmo nemôžu protirečiť zdravému rozumu a rozumom objavenému poznaniu, ktorého sa dovoláva veda. Lev XIII. sa naučil tejto argumentácii hlavne zo spisov Tomáša Akvinského, ktorého diela stále študoval od svojich študentských rokov na Collegium romanum v Ríme. Odchovaný prísnou jezuitskou filozofickou a teologickou tradíciou nemohol ani myslieť, ani cítiť viac sympatií k netomistickým filozofiám ako cítil k tej, ktorú už viacerí z jeho predchodcov vyznačili ako vedúcu učiteľku katolíckej výchovy. Takto bolo len prirodzené, že Lev XIII. bol tomistom dušou i telom aspoň, pokiaľ išlo a základné princípy teologické a filozofické. V otázkach praktických, či už politických(monarchizmus v. demokratizmus, kapitalizmus vs. socializmus, liberalizmus vs. konzervativizmus, nacionalizmus vs. internacionalizmus) postupoval obozretnejšie a miernil svoj radikalizmus jemnosťou svojej povahy, nežnosťou kresťanskej lásky a tiež poučený skúsenosťami nadobudnutými počas svojich viacerých pastoračných a diplomatických misií, ktorými ho poveril hlavne jeho predchodca Gregor XVI.

História a osudy encykliky *Aeterni Patris* po jej vydaní boli určované hlavne ďalšími pridávanými dokumentami Leva XIII. Jej dôležitosť rástla, kedykoľvek sa ukazovalo, že súčasné pomery a problémy ľudskej spoločnosti sa vyvíjali úplne tak, ako ich Lev XIII. analyzoval. Tak sa stalo, že *Aeterni Patris* sa pokladala za akúsi magnu chartu a filozofickú sumu všetkých otázok, ktoré katolícka Cirkev bola povolaná zodpovedať. Direktívy a reorganizácia výučby filozofie na katolíckych univerzitách a seminároch sa uskutočnovali v zmysle tomizmu. Lev XIII. sám vyzdvihol v *Aeterni Patris* fakt z priebehu tridentského koncilu, keď Summa sv. Tomáša Akvinského bola umiestnená na oltár vedľa sv. Písma, aby sa tak demonštrovala jej dôležitosť.

Štúdium tomistických textov obohatilo katolícku filozofiu a teológiu novými poznatkami z doteraz nepreskúmaných Tomášových diel a odborníkom sa otvárali nové horizonty, otázky a odpovede v zmysle tomistického a neotomistického riešenia. Codex juris canonici, Enchiridion symbolorum a iné oficiálne publikácie schválené magisteriom prevzali celé citáty z Tomášových diel a can. 1366, par. 2. CIC z 15.

septembra 1917 priamo predpisuje: «*Philosophiae rationalis ac theologiae studia et alumnorum in his disciplinis institutionem professores omnino pertractent ad Angelici Doctoris rationem, doctrinam et principia, eaque sancte teneant.*» Druhý vat. koncil, napriek všetkým útokom, odporu a modernizujúcim tendenciám v zmysle povestného «aggiornamento» sa neodvážil nespomenúť v stati o výchove kňazov, i keď v zliberalizovanom kontexte, tomistickú filozofiu a zahrnul do textu i nasledujúcu časť: «Rozumie sa, že Cirkev sa usiluje o to, aby v ústavoch, ktoré sú pod jej riadením, vyučovanie jednotlivých disciplín sa dialo systematicky tak, aby bolo v súhlase s princípami vlastnými týmto odvetviam, ich metódam, a s opravdivým slobodným vedeckým zameraním. Jej cieľom je postupne hlbšie porozumenie problémov, ktoré sú bežné v našich meniacich sa časoch, aby tak súhlas medzi vierou a rozumom v poznaní jednej pravdy bol dosiahnutý a viditeľný jasnejšie. Táto metóda pokračuje v tradícii cirkevných doktorov a zvlášť sv. Tomáša Akvinského». (*Deklarácia o kresťanskej výchove,* pr. 10.)

No Lev XIII. encyklikou *Aeterni Patris* nijako nemienil zamedziť slobode filozofického a vedeckého napredovania, ako mu to chceli zazlievať nepriatelia katolicizmu a tomizmu. On nechal otvorené dvere každému pravdivému pokroku, pokiaľ sa tento riadil zásadami načrtnutými v encyklike. Pokiaľ sa filozofia a veda zhoduje s reveláciou, každý nový prínos, objavený poznatok, je vítaný. Ba Lev XIII. ide ešte ďalej a dáva i vyslovene pozitívnu iniciatívu k tomu, aby sa nemeniteľné pravdy objavené v minulosti stále doplňovali novými. Tento výraz v latinskom znení *vetera novis augere* (staré veci, pravdy, doplňať novými objavmi), sa stal akoby bojovým mottom a heslom, ktoré si osvojili niektoré katolícke časopisy, aby tak zvýraznili svoju oddanosť pamätnej encyklike *Aeterni Patris* a cirkevnému učiteľskému úradu. Bolo by len želateľné, aby sa v našich súčasných pokoncilových sporoch dostalo viac porozumenia tejto pravde, obsiahnutej v encyklike *Aeterni Patris.*

Ako filozof presvedčený o nemeniteľnosti pravdy poznanej a overenej zdravým rozumom alebo autoritou zjavenia, Lev XIII. nemal obavy o to, že vedecký pokrok by raz v budúcnosti mohol odstrániť istotu a noetickú platnosť nemeniteľných metafyzických a teologických právd. A na tomto základnom stanovisku vytrval až do konca svojho života. Jeho pontifikát bol a zostane vzorom pre všetkých jeho nástupcov na Petrovom stolci v Ríme a príkladom nám všetkým, ktorých Boh povolal pracovať vo vinici Pánovej, či už v odvetví teológie, filozofie alebo empirických vied. No pre tých, ktorých údelom je vyznávať katolícku vieru v iných úsekoch života, zostáva ako nevyhnutná povinnosť pridržiavať sa učiteľskej autority Cirkvi, bez ktorej žiadna cirkevná a

náboženská jednota nemôže mať reálny podklad. Ak dnešní, i katolícki, teológovia sa snažia túto autoritu bagatelizovať alebo odstrániť, dávajú tým iba najavo, že ich rozumové alebo citové schopnosti nie sú na žiadúcom stupni normálnosti. Čokoľvek motivuje takýchto falošných prorokov v tábore Cirkvi, je inšpirované alebo zlomyselnosťou alebo nevedomosťou. A proti obom týmto neduhom je povinnosťou nás všetkých neúprosne bojovať.

PROF. DR. HERMANN RASCHHOFER

J.A. Mikuš

Od 7. do 10. októbra 1971 bola v Ramada Inn, Rockville pri Washingtone konferencia o európskych problémoch, menovite o pomere síl medzi východom a západom. Zúčastnili sa jej záujemci, hlavne profesori, zo Spojených štátov, Kanady, Nemeckej spolkovej republiky, Francúzska a Holandska. Bol tam Walter Hallstein, prvý generálny tajomník Európskeho hospodárskeho spoločenstva, prof. Karl Deutsch z Harvardu a 84 iných odborníkov.

Pred jej otvorením sa podával coctail na zoznámenie účastníkov. Ako jeden z nich priblížil som sa ku skupine, ktorá hovorila francúzsky. Po povrchnom predstavení jeden elegantný pán zo skupiny povedal, že pôsobí vo Würzburgu. Predpokladajúc, že ten účastník je profesor, povedal som mu : «Čítal som, že tam na univerzite učí prof. Raschhofer. Poznáte ho ?»

Nato sa ten pán naširoko zasmial a skromne povedal : «To som ja.»

Pre mňa to bolo veľké prekvapenie. Raschhofera som poznal z jeho kníh. A ako som bol napísal vo svojej francúzskej knihe i jej anglickom preklade Slovakia - *A Political History 1918-1950*, on bol za Slovenskej republiky poradcom Berlína v slovenských otázkach. Vieme, že po povstaní r. 1944, keď sa niektoré jednotky slovenskej armády pridali ku povstalcom, Hitler chcel jednoducho zrušiť slovenskú vládu, zakiaľ Himmler údajne navrhoval proti nej ešte radikálnejší zákrok. Bol to Raschhofer, ktorý ich prehovoril, aby ju ponechali ďalej aspoň v administratívnej funkcii. To bolo významné rozhodnutie, lebo slovenská vláda mala vždy možnosť - i keď obmedzenú - predsa vplývať na pomery, menovite docieliť u Nemcov, aby pomerne pekný počet zaistených účastníkov povstania prepustili.

Raschhofer sa narodil r. 19O5 v Riede, Rakúsko, a podľa trochu oneskorených správ z Nemecka zomrel 27. augusta 1979. Bol to vynikajúci profesor medzinárodného práva, ktorý pôsobil na viacerých univerzitách, nakoniec vo Würzburgu. Ako Rakúšan, študoval najprv vo Viedni a Innsbrucku a postupne v Berlíne, Paríži a Turíne. Veľmi sa

zaujímal o vznik Česko-Slovenskej republiky a o postavenie sudetských Nemcov v nej. Ako každého odborníka medzinárodného práva vzťah medzi národom a štátom musel upútať aj jeho. Ako 24-ročný napísal publikáciu *Hauptprobleme des Nationalitätenrechts* (Základné otázky národnostného práva), za ktorú dostal prvú cenu Nemeckej akadémie vied. R. 1937 habilitoval sa na Inštitúte cisára Wilhelma pre medzinárodné právo v Berlíne prácou *Der politische Volksbegriff in modernen Italien* (Politický pojem národa v modernom Taliansku).

Za pôsobenia v menovanom ústave, ho poverili, aby zhodnotil knihy, ktoré knižnica kúpila od istého juhoamerického obchodníka s antikvárnymi knihami. Na veľké prekvapenie Raschhofer našiel medzi nimi súpravu memoránd, ktoré Eduard Beneš predložil mierovej konferencii r.1919 v Paríži, keď bolo treba pred mocnosťami Dohody zdôvodniť vznik a územné nároky Česko-Slovenska. V tých memorandách boli rukopisné dodatky a okrajové poznámky napísané - ako sa zdá - rukou samotného Beneša. Celý tento objav bol senzáciou v kruhoch nemeckých historikov. Raschhofer potom vydal tieto dokumenty s vlastným úvodom pod titulom *Die Tschechoslowakische Denkschriften für die Friedenskonferenz* (Československé memorandá pre mierovú konferenciu). V tomto spise Raschhofer poukázal na Benešove sľuby, napríklad, že Česko-Slovensko prijme federálny systém ako Švajčiarsko; na protirečivé dôvody, napríklad uplatnenie zásady samourčenia na jednej a historického princípu pre české krajiny na druhej strane a menovite na to, ako sa v politike Prahy z Česko-Slovenska, národnostného štátu, stal veľkočeský štát.

R.1953 vydal Raschhofer knihu *Die. Sudetenfrage* (Sudetská otázka a jej medzinárodne-právny vývin od prvej svetovej vojny). Táto publikácia je dosiaľ najdôkladnejším dielom o sudetsko-nemeckom probléme.

Vo svojich spisoch a mnohých dlhších štúdiách Raschhofer venoval značnú pozornosť právu národov na samourčenie. R.1959 založil na Univerzite vo Würzburgu zvláštny inštitút pre štúdium menšinových otázok a práva na samourčenie, ktorý trvá dosiaľ.

Bol to vzdelanec európskeho formátu, ktorý poznal aj slovenský problém a venoval mu primeranú pozornosť vo svojich spisoch.

PÁPEŽ A POÉZIA

Andrzej Jawień (Karol Wojtyla) : *PROFILY - VÝBER Z BÁSNÍ.* Preložil Andrej Žarnov, ilustroval a obálku navrhol Andrej Paulíny. Vydal Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda v Ríme v roku 1979 ako 31. zväzok edície Lýra, ktorú rediguje Gorazd Zvonický. 84 strán.

Keď sa pred dvoma rokmi krakovský arcibiskup kardinál Karol Wojtyla stal pápežom a prijal meno Ján Pavol II., v americkej tlači sa objavilo mnoho reportáží o jeho živote. Autori takmer napospol vyzdvihovali, že okrem kňazského povolania Karol Wojtyla bol aj ochotnícky herec, dobrý lyžiar i vodár a okrem toho píše verše. Nevieme prečo, ale tá veta, že nový pápež píše aj verše, nevzbudila v nás ani len zvedavosť vyhľadať a prečítať si niektoré. Veď aj Churchill alebo Eisenhower maľovali a priatelia umenia by neboli spravili sto krokov, aby sa šli pozrieť na výstavu ich obrazov, ak by sa taká bola usporiadala. Niet vari človeka, ktorý by nemal nejaké «hobby», teda prečo by ho nemali aj ľudia, ktorí v živote vynikli a dosiahli vysoké postavenie.

O rok neskôr sme čítali správu, že Andrej Žarnov preložil a vydal výber z veršov Andrzeja Jawieňa (Karola Wojtylu) ktoré vyšli knižne nákladom Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Andrej Žarnov je nielen veľký znalec poľskej literatúry, ale aj jedinečný prekladateľ najväčších diel poľskej poézie a drámy. Pri všetkej úcte, ktorú zaiste má k poľskému pápežovi Jánovi Pavlovi II., nepokladal by ho za básnika hodného prekladania, keby takým básnikom nebol. Ale tak ako nemožno úplne oddeliť umelca a jeho dielo, lebo ho stvoril z najvlastnejšej podstaty svojho emocionálneho, racionálneho a mravného ústrojenstva, nemožno ani u autora veršov Karola Wojtylu oddeliť básnika od robotníka, kňaza, biskupa a konečne pápeža. Lebo Karola Wojtylu práve tak nachodíme vo veršocha Andrzeja Jawieňa ako v homíliách a encyklikách pápeža Jána Pavla II.

Čo ako sa namáhame v skratke charakterizovať poéziu Andrzeja Jawieňa, nedarí sa nám to. Jedným slovom by sa dalo povedať iba to, že je to moderná poézia. Ale keď si uvedomíme, čo všetko sa už popísalo pod kepeňom modernosti, cítime povinnosť špecifikovať túto modernosť Jawieňovej poézie. A tu sme zasa v pochybnostiach, či sa tak dá spraviť zvyčajným slovníkom recenzentov, ako napríklad povedať, že Jawieňova poézia je sociálna. Pravdaže, je výsostne sociálna, ale v dobe socialistického realizmu, ktorý je viac verbalizmom ako realizmom, sa

čosi v nás sprieča dávať takúto nálepku na Jawieňovo dielo, lebo stredom jeho záujmu nie je materialitické ponímanie človeka ako ekonomickej jednotky, ale jeho jedinečnosť v duchovnej a mravnej sústave sveta. U Jawieňa «... človek prácou vyzrieva, ktorá ho k ťažkému dobru nadchýňa».

Básnik Jawieň zápasí o svoj poetický výraz a zdá sa najmä o jeho presnosť, ako vyplýva z dvoch básní, Odpor myšlienky k slovám a Odpor slov k myšlienke: «... cítime, že slovo ... nemôže vyniesť celý obraz na svetlo». Je zaujímavé, že básnik akosi ani nie je bezradný alebo ani smutný nad touto relatívnou nosnosťou slova, lebo vie, «že keď konáme, sú naše skutky schopné zachytiť najkonečnejšie pravdy...» Preto máme dojem, že Jawieňovi ide v prvom rade o vyjadrenie pravdy vo verši. Krása je iba druhoradá v tom, že je už obsiahnutá v pravde. Nejde však o pravdu meravú, pravdu studenú a mechanickú. Pravda, ktorú básnik Jawieň hľadá a nachádza, je prežiarená láskou, s ktorou sa približuje k dvom pólom svojho sveta, Kristovi a človekovi. O tejto láske v úvode knižky píše arcibiskup Jozef Tomko, že je to «...láska k človeku, na ktorého autor hľadí cez pohľad Bohočloveka ... alebo láska ku Kristovi, vrcholnému Človekovi».

A tu sa nám žiada povedať niečo aj o preklade. Je napísaný rečou presnou, zemitou, krásnou vo svojej jednoznačnej plnosti, dalo by sa povedať až rustickej sýtosti. Niektoré obrazy sú ako pevne viazaná klenba z kresaného kameňa pod ktorou má myšlienka vladárske sídlo: «...nie iba driek sa pne a svaly naberajú tvar, lež hĺbka umu, dávajúca práci pokyny.» Alebo: «Tá studňa... trblietajúca ako čistá zrenica v očnici z kamenia.»

Pápež Ján Pavol II. sa už ukázal ako veľkňaz vynikajúcich kvalít, ale poézia Andrzeja Jawieňa ho ešte viac zľudšťuje.

Zvláštnu zmienku si zasluhuje grafická úprava knižky a pekná obálka, ktoré navrhol Andrej Paulíny. Početné knihy, ktoré «obliekol» tento nadaný grafik, svedčia o tom, že v zahraničí po Dr. Jozefovi Cincíkovi a Tiborovi Kovalíkovi sa úroveň slovenskej knižnej grafiky zvyšuje a Paulíny dorástol na tomto poli na umelca vlastného štýlu, technickej bravúry a hlbokého estetického cítenia. Zaslúžil by si obsiahlejšiu štúdiu o doterajšej práci.

Ján Okáľ

NÁROČNÝ PRIEREZ SLOVENSKÝM DEJINAMI

Slovensko v retrospektíve dejín, zborník materiálov z I. vedecko-náučného seminára o Slovensku v dňoch 31. októbra do 2. novembra 1975. Vyšlo v redakcii Dr. Jozefa M. Rydlu vo vydávateľstve Liber, Lousanne s nakladateľskou podporou Slovenského ústavu v Ríme a Združenia priateľov Slovenska vo Švajčiarsku. Ilustroval a graficky upravil Andrej Paulíny. Vyšlo v 1500 exemplároch, z ktorých 50 je číslovaných a autormi podpísaných. Strán 274.

Seminár, ktorý koncom roku 1975 usporiadalo Združenie priateľov Slovenska vo Švajčiarsku, bolo smelé podujatie. Doteraz buď sa nestalo, alebo o tom nevieme, že by takáto pomerne malá skupina ľudí rozličných záujmov a skôr technického ako humanistického vzdelania podujala sa zveriť skupine historikov tému rozprestierajúcu sa na priestor pol druhého tisícročia, aby ju zvládli za niekoľko dní v prednáškach a debatách. Ale rozsah materiálu bola iba jedna požiadavka. Druhá, a to oveľa ťažšia bola, aby autori pri všetkej prístupnosti podania pridŕžali sa najnovších kritérií historickej vedy a mali naporúdzi pre knižné vydanie celú dokumentáciu a referenčný materiál. Takto sa podarilo zostaviť dielo, ktoré Slovákom v zahraničí môže nahradiť príručku slovenských dejín, ktorú ani doma v kompaktnom vydaní nemožno dostať a v zahraničí je jednou z najpotrebnejších kníh.

O úrovni diela svedčí vari najlepšie zoznam autorov jednotlivých statí. O počiatkoch slovenskýçh dejín a Veľkomoravskej ríši má v kompaktnosti veľmi obsažný a výstižný príspevok Michal Lacko, ktorý sa touto témou zapodieva už dlhé roky ako profesor a publicista a je slavistom svetového mena. Príspevok v tomto zborníku je preto extraktom z jeho životného diela.

Jozef Špetko mal na starosti vari ešte ťažšiu úlohu, lebo prednášal o Slovensku ako súčasti feudálneho uhorského štátu v 11. až 17. storočí. Je to oblasť už časove veľmi rozsiahla a okrem toho Slovákmi pomerne málo spracovaná, takže autori sa musia opierať často o veľmi tendenčne spracované maďarské pramene. Dôkladnejší výskum tohoto obdobia je na Slovensku ešte pomerne nový a mnohé otázky si vyžadujú nový prístup k materiálom, zbierkam materiálnej kultúry, topografickej nomenklatúre a najmä rozsiahlej práci v archívoch takmer celej Európy. Preto vo svojej práci mohol Dr. Špetko skôr poukázať na problémy ako ich vyčerpávajúco riešiť.

Jozef Vavrovič vo svojej práci Slovensko v 18. a 19. storočí má už k dispozícii oveľa širší a lepšie spracúva i katalogizovaný materiál, a

pretože aj obdobie, ktoré spracuva je oveľa kratšie, mohol ho spracovať podrobnejšie. Ide o obdobie národného prebudenia, v ktorom jazyk bol jedným z najdôležitejších faktorov. Vavrovič venuje preto najviac miesta kultúrnemu rozvoju Slovenska v tomto období a politickým i sociálnym otázkam, ktoré na základe jazykového a kultúrneho aktivovania slovenských síl volali v tomto období po riešení.

Nasleduje rozsiahla prednáška Františka Vnuka na tému Slovensko na prelome dvoch storočí (1867-1938). Je to obdobie, v ktorom Slovensko vstupuje do nebývalej politickej i kultúrnej aktivity a prechádza zmenami medzi najťažším útlakom a najväčšími nádejami na konečné splnenie všetkých slovenských túžob a snáh. Tri štvrte storočia, ktoré tu Vnuk podáva, je priam nabité udalosťami. A tak ako v počiatkoch slovenských dejín každé dosiaľ neznáme slovo je veľký objav, v záplave materiálu, ktorý Vnuk spracúva, musí byť veľmi pozorný, aby z neho vyniesol len to najpodstatnejšie, teda to, čo hýbalo osudmi národa v tomto období premien, nádejí, sklamaní a nových zápasov o veľký cieľ slobody.

Milan Ďurica spracúva tému Slovensko za druhej svetovej vojny — Slovenská republika. Ďurica vie aj v tomto období, ktoré Hronský charakterizoval ako «trasovisko», kráčať po pevnej pôde, lebo jednak pozná publikované aj archívne materiály a jednak viaceré úseky tohto obdobia už sám spracoval vo vlastných prácach alebo k nim dal podnet v graduačných prácach svojich študentov na Padovskej univerzite. Ďuricova práca práve v jeho profesorskej pedantnosti, vyplývajúcej zo suverénneho ovládania materiálu, stavia obdobie slovenskej štátnosti do hlavného prúdu dejinného behu vojnových rokov. Argumentami na vysokej úrovni zavracia snahu niektorých historikov spraviť zo slovenskej otázky a jej riešenia na prelome rokov tridsiatych a štyridsiatych podradnú epizódu, ktorá by sa mohla v historických prácach riešiť pod čiarou.

Štefan Glejdura nemal ľahkú úlohu urobiť v príspevku pod titulom Dejinné metamorfózy Slovenska v rokoch 1945-1975 racionálny prehľad udalostí v tomto období. O udalostiach, ktoré boli priamym dôsledkom politických nálad, ktoré racionálne nemožno definovať, lebo sa priečia všetkým zákonom racionálneho politického vývoja, možno písať iba s veľkým emocionálnym odstupom. Dvojité jarmo, pod ktorým sa Slovensko práve v tomto období najviac hrbilo, bolo také ťažké, že nielen duchovné a mravné, ale aj hospodárske hodnoty ležali v troskách. Okrem vôle využiť prvú príležitosť na vlastnú rehabilitáciu, na Slovensku panovala už len otvorená nenávisť k režimu. Tak došlo v Bratislave k hnutiu, ktoré vyústilo vo federácii a vynieslo nielen isté uvoľnenie, ale aj sovietsku intervenciu.

Autorom poslednej, rozsahom najdlhšej práce Slováci v európskom zahraničí, je jeden z iniciátorov sympózia a redaktor tohto zborníka, Jozef M. Rydlo. Táto stať je prvá väčšia a dôkladnejšia práca na túto tému v slovenskej diaspore, takže ju možno nazvať priekopníckou. Materiály k takejto náročnej a mimoriadne širokej téme, ktorá časove zaberá staročia a priestorove objíma Európu, ešte dlho nebudú sústredené a prácu, ktorú doteraz vykonali niektoré slovenské inštitúcie, ako napríklad počas vojny Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov alebo po vojne zahraničný ústav Matice slovenskej, treba pokladať len za začiatok. Práve tak aj túto Rydlovu prácu treba označiť za dôležitý prielom do tejto témy, ale nie za posledné a vyčerpávajúce dielo.

Záverečný prejav a bio-bibliografická poznámka o autoroch zakľučuje toto dôležité dielo. Treba však povedať ešte toľko, že by bolo veľmi potrebné buď toto dielo, alebo jeho reštylizáciu vydať v niektorej cudzej reči, najlepšie možno v angličtine, aby bolo prístupnejšie nie tak vedeckým pracovníkom, ktorí slovensky nevedia, ale nášmu mladšiemu pokoleniu, ktoré vyrastá v anglicky hovoriacom svete bez príručky, ktorá by ho uviedla do slovenských dejín na celom rozpätí dejstvovania slovenského národa.
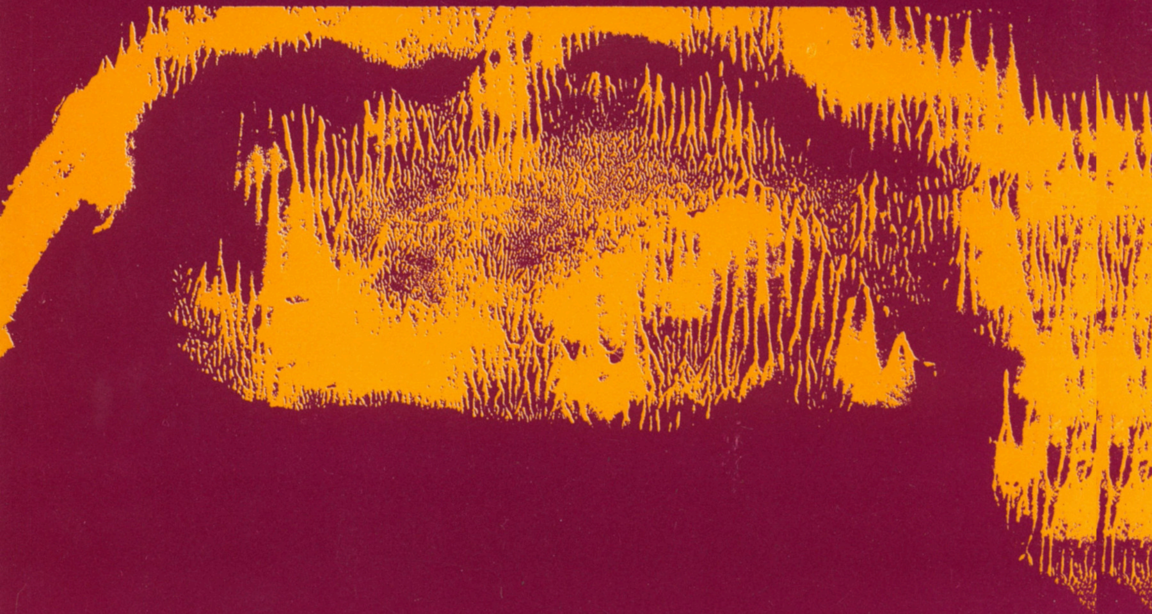
Ján Okáľ